

संवाद

अन्नपूर्णा परिवाराचे त्रैमासिक

ऑगस्ट २०२०

कोरोनाच्या
योध्यांना सलाम!!

अनुक्रमणिका

- * संपादकीय - सुरेश धोपेश्वरकर
- * अन्नपूर्णा परिवारतर्फे कोरोनाकाळात केलेले मदत कार्य - अंजली पाटील
- * सकल मानवी समाजासाठी जागे होऊ - संदीप बर्वे
- * परिस्थिती इथे हरते... - चेतन वाघ
- * माणुसकी जिवंत आहे - नाजूका सावंत
- * आवास, रोजगार आणि नियोजन कुणासाठी? - राजू वंजारे
- * आरोग्य आणि लिंगभाव - साधना नातू
- * कोरोना महामारी व आमचं जगणं - सभासद, कर्मचारी आणि मुले यांचे अनुभव

संपादकीय मंडळ

- डॉ. मेधा पुरव-सामंत
- कॉ. सुरेश धोपेश्वरकर
- आनंद मेणसे
- वृषाली मगदूम
- अंजली पाटील
- बाळासाहेब पिसाळ

पत्ता : अन्नपूर्णा परिवार, सेक्टर १९ ई प्लॉट नं १८, कोपरी गाव, वाशी, नवी मुंबई.

e-mail :

ammco-ordinatormumbai@annapurnapariwar.org

Website : www.annapurnapariwar.org

किंडल आवृत्ती वरील संकेत स्थळावर उपलब्ध आहे.

फोन : ०२२-२७८४५६१७

संपादकीय

जग : कोरोनापूर्वीचे - नंतरचे

- सुरेश धोपेश्वरकर

कोरोनापूर्वीची जगहाटी आपल्या सगळ्यांच्या अंगवळणी पडली होती. सकाळी उठून तोंड धुऊन, आंघोळ करून, न्याहारी करून कामधंद्यास लागावयाचे, मुले-मुली शाळा-कॉलेजांत जात. मोठी माणसे नोकरीधंद्यास जात. संध्याकाळी शाळा-कॉलेजमधून मुले आणि मोठी माणसे नोकरीधंद्यावरून परत येत. येताना भाजी, फळे घेऊन येत. २४ मार्च २०२० पासून कोरोनामुळे झालेल्या टाळेबंदीमुळे आपल्या जीवनाची ही घडी विस्कटली आहे.

माणूस चंद्रावर गेला, मंगळावर यान पाठवत आहे पण कोरोना १९ - कोविडसमोर हतबल झाल्याचे दारुण चित्र आहे.

संपूर्ण जगात ५ ऑगस्ट अखेर या महामारीत एकूण १ कोटी ९० लाख माणसे बाधित आहेत आणि ७ लाख १३ हजार माणसे मरण पावली आहेत. आपल्या देशात एकूण १९ लाख ६४ हजार कोरोनाबाधित आहेत. ४०,६९९ इतके मृत्यू पावलेले आहेत. आपल्या मुंबईत १,२०,०६५ पुणे १,०६,००० इतकी माणसे बाधित आहेत.

पोलिओ होऊ नये म्हणून माणसाने लस शोधली आहे. लसीकरणाची व्यवस्था महानगरपालिकेतर्फे अगदी वस्ती पातळीपर्यंत नेली जाते. कोरोनावर लस सापडल्यानंतर लसीकरण असेच वस्तीपातळीपर्यंत न्यावे लागेल. अन्नपूर्णांच्या सभासदांना त्याकरिता सजग आणि सक्रिय राहावे लागेल.

या अंकात कोरोना काळात आपल्या सभासदांना, त्यांच्या मुलामुलींना जे अनुभव आले ते त्यांच्याच शब्दांत आम्ही या 'संवाद'च्या अंकात छापले आहेत.

आपल्या अन्नपूर्णासारख्या ज्या सर्व जाती धर्माच्या लोकांना एकत्र करून कष्टकरी समाजाची प्रगती व्हावी, म्हणून प्रयत्न करतात, त्या संघटनांनी या कोरोना काळात एकत्र येऊन समाजातील कष्टकरी गरजूंना मदत केली, त्याचे अनुभवसुद्धा या अंकात प्रसिद्ध केले आहेत.

आपल्या राज्यकर्त्यांनी कोणत्याही तऱ्हेची पूर्वतयारी आणि पूर्वसूचना न देता २४ मार्च रोजी टाळेबंदी केली. महाभारताचे युद्ध १८ दिवस झाले. पंतप्रधान मोदी यांनी आपले कोरोनाविरुद्धचे युद्ध २१ दिवस चालले असे आपल्याला दूरदर्शनवरून भाषण करताना सांगितले. आपल्या सर्वांवर रामायण, महाभारताचे संस्कार व्हावेत म्हणून टी.व्ही.वर दाखविले. आपल्याला टाळ्या, थाळ्या, घंटा, शंख वाजवा म्हणून सांगितले, आपण वाजविले. दिवे लावा, बंद करा, पुन्हा लावा असे सांगितले आपण ते सर्व केले. पण कोरोनाबरोबरचे युद्ध काही थांबले नाही.

टाळेबंदीमुळे कोट्यवधी मजुरांचे रोजगार बुडत होते. खोलीचे भाडे थकत होते. हॉटेल्स बंद होत होती. त्यामुळे गावाकडून इतर राज्यांतून आलेल्या मजुरांनी घरचा रस्ता धरला. रेल्वे नाही, एस.टी नाही म्हणून पायी निघाले. थकले म्हणून रेल्वेलाइनवर झोपले. अंगावरून भरधाव वेगात रेल्वेची मालगाडी गेली. मरण पावले. कोरोनातून, त्यांच्या गरिबी आणि दारिद्र्यातून मुक्त झाले. या आपल्या गरीब, बेसहारा मजुरांना चिरडणाऱ्या आपल्या सभोवतालच्या आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक व्यवस्थेचे नाव आहे 'भांडवलशाही'.

आपणही व्यवस्था चालविण्यासाठी नेमलेल्या चौकीदाराचे, प्रधानसेवकाचे नाव आहे नरेन्द्र दामोदरदास मोदी.

आपल्या मतदानातून निवडून आल्यामुळे निर्माण झालेला हा आपला सेवक नेमण्याचा आणि बदलण्याचा जो व्यवहार आपण पाच वर्षांतून एकदा करतो त्याचे नाव आहे लोकशाही. या खेळाचे नियम ज्या पुस्तकात लिहिले आहेत त्या पुस्तकाला म्हणतात घटना - भारताचे संविधान - गांधी, नेहरू, आंबेडकर, तसेच कम्युनिस्ट - सोशालिस्ट इत्यादी विविध विचारांच्या अशा आपल्या भारत देशाच्या महान नेत्यांनी एकमेकांशी आणि भारतातल्या जनतेशी जो स्वातंत्र्याच्या चळवळीत सतत संवाद केला त्यातून ही घटना तयार झाली. पण स्वातंत्र्य चळवळीत आपले पंतप्रधान, त्याचे इतर भाईबंद नव्हते त्यामुळे या घटनेला संविधानाला कोरोनापूर्वी आणि सध्यासुद्धा ते पायदळी तुडवीत आहेत.

तुम्ही अन्नपूर्णाकडून कर्ज घेता. अन्नपूर्णाला राष्ट्रीयीकृत बँका कर्ज देतात. आता मोदीचे सरकार म्हणत आहे की आम्ही या देशाच्या मालकीच्या बँका अदानी, अंबानी यांच्यासारख्या मालकांना विकणार.

आपण ज्या रेल्वेगाडीने प्रवास करतो. त्या रेल्वे खासगी मालकांना विकणार. ज्या कोळशावर गरीब जनतेची चूल पेटते

आणि विजेची निर्मिती होते. त्या कोळशाच्या खाणी, खासगी मालकीच्या करणार. आपण चीन किंवा पाकिस्तानशी युद्ध झाले तर त्यासाठी जो दारूगोळा तयार करतो, त्या आपल्या खडकी, अंबरनाथमधील ऑर्डिनन्स फॅक्टऱ्या ज्या संपूर्ण देशात जवळजवळ ८५ आहेत त्या विकणार. आपण जे पेट्रोल आपल्या स्कूटर, टॅक्सी, टेम्पोमध्ये घालतो. त्या पेट्रोलचे कारखाने जे सध्या देशाच्या मालकीचे आहेत ते खासगी करणार.

आपल्या देशाचे संविधान सांगते की गोरगरीब जनतेला परवडेल असे व्याजाचे दर असणाऱ्या बँका असाव्यात. गरिबाला परवडेल असे रेल्वेचे भाडे असणारी रेल्वेची व्यवस्था असावी. जर का हे दोन्ही व्यवसाय खासगी झाले तर आपल्या राष्ट्रांची एकात्मता धोक्यात येईल. कारण लोकांचे आणि अर्थव्यवस्थेतील दळणवळण, खासगी नफ्यासाठी करण्यामुळे व्यवहार कमी होऊ लागतील. सामान्य माणूस रेल्वे आणि बँकांमध्ये जाणे टाळू लागेल. संपर्क कमी होईल. सामान्य माणसाचा विकास खुंटेल, संशय आणि विद्वेष वाढेल.

त्यामुळे कोरोनाच्या काळातील टाळेबंदीचा त्यामुळे लोकांना एकत्र येण्याचा, सरकारच्या चुका दाखविण्यासाठी, त्या दुरुस्त करून घेण्यासाठी एकत्र येण्यावर मर्यादा आहेत. याचा फायदा घेत या भांडवलशाहाच्या फायद्याच्या, नफ्याच्या लालचीसाठी असलेले सरकारचे धोरण गोरगरिबांच्या हिताविरुद्ध आहे. कोरोनाविरुद्ध लढताना ही लढाईसुद्धा आपल्याला लढावी लागणार आहे.

कोरोनाविरुद्ध लढत असतानाच आपल्या सीमेवर चीनने अतिक्रमण केले आहे. गलवान या लडाखमधील खोऱ्यात चकमक होऊन आपले लष्करी अधिकारी आणि जवान मृत्युमुखी पडले आहेत. चीनचे पण अधिकारी आणि जवान मृत्युमुखी पडले आहेत. सध्या दोन्ही देशाचे सैन्य मागे कसे आणि किती घ्यावयाचे यांची चर्चा चालू आहे. आपण स्वातंत्र्य भारताचे नागरिक म्हणून सतत सावध राहिले पाहिजे. चीनमधून आलेला कोरोनाचा विषाणू आणि सीमा ओलांडून येणारे चिनी सैनिक या दोघांचाही आपल्याला खंबीरपणे प्रतिकार करायचा आहे.

या कोरोनाच्या काळात अनेक बुवा, बापू, माताजी व साध्वी अशा लोकांनी स्वस्तात स्वतःची प्रसिद्धी करून घेण्यासाठी, अंधश्रद्धा पसरवण्यासाठी काम केले ही अत्यंत चुकीची गोष्ट आहे. अन्नपूर्णा परिवारातील सभासदांनी अशा अंधश्रद्धांना बळी पडू नये, अशी नम्र विनंती आहे.

या कोरोनाच्या काळात आपल्या देशातील सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्थेमधील जमेच्या बाजू दिसून आल्या. तसेच त्यातील उणिवा पण दिसून आल्या. सार्वजनिक आरोग्यव्यवस्था मजबूत करा. म्हणून वस्ती पातळीवर आपण लोकांना संघटित केले पाहिजे.

रेशनिंग व्यवस्थेतील जाणवलेल्या अडचणी, दोष, त्रुटी यांची वस्तीपातळीवरील सभामध्ये चर्चा केली पाहिजे.

शाळा सध्या बंद असल्यामुळे मुलांच्या शिक्षणावरसुद्धा आच आली आहे. सर्वांना शिक्षणाचा अधिकार आपल्याला संविधानाने दिला आहे. कोरोनाच्या काळात आणि त्यानंतर या अधिकाराची अंमलबजावणी करून घेण्यासाठी आपल्याला संघटित आणि सक्रिय राहावे लागेल.

कोरोनानंतरच्या जगामध्ये मोठ्या प्रमाणावर यांत्रिकीकरण करावे आणि आपल्या नफ्याचे रक्षण करावे आणि त्याच्या एकूण रकमेत आणि दरात वाढ करावी. त्यासाठी यंत्रमानव निर्माण करावेत. त्या यंत्रमानवाच्या डोक्यात विशिष्ट आज्ञावली (Chip) ठेवावी. म्हणजे माणसाशिवाय उत्पादन आणि वस्तूसेवाचे उत्पादन संघटित करावे असा विचार मांडण्यात येत आहे.

हा यंत्रमानव खाणारा, पिणारा, औषध मागणारा, शिक्षण मागणारा, प्रश्न विचारणारा नसेल, त्यामुळे माणसाच्या जागी यंत्रमानव नेमून काम करूया असा विचार बळावत आहे.

पण हा यंत्रमानव शेतात उत्पन्न झालेले धान्य, त्यावर प्रक्रिया करून निर्माण झालेली मॅगी खाणारा नसेल, शिकायला जाणारा नसेल, सिनेमा-नाटक बघणारा नसेल, पुस्तक वाचणारा नसेल, लिहिणारा नसेल, तर कागदाच्या, पुस्तकाच्या, पेनच्या-शाईच्या कारखान्यांचे काय करायचे? शिक्षकाचे-शेतकऱ्यांचे काय करायचे? कपडे घालणारा नसेल तर कापड गिरण्याचे काय करावयाचे? थोडक्यात यंत्र मानवाने निर्माण केलेल्या वस्तुमालाला गिन्हाईकच नसेल, कारण यंत्रमानव गिन्हाईक होऊ शकत नाही.

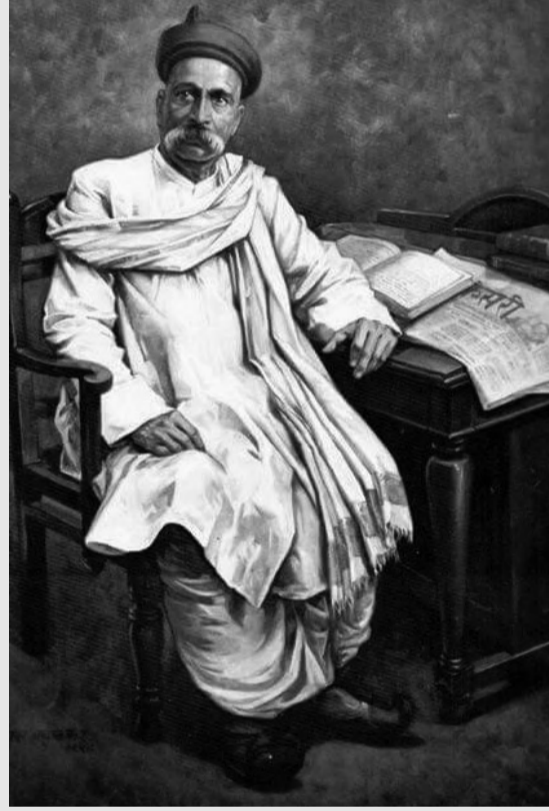
भांडवलशाही भारतातील असो, इंग्लंड-अमेरिकेतील असो बाजारासाठी उत्पादन, बाजार नफ्यासाठी, आणि नफा मालकासाठी या तत्वावर, धोरणावर चालते. कोरोनामुळे या धोरणात प्रचंड अडथळा आणला आहे.

कोरोनानंतरची टाळेबंदी उठवताना मालक कामगार कपातीचा, पगारकपातीचा हल्ला करीत आहेत, सरकार मालकांना करात आणि कर्जात, त्यावरील व्याजात सवलती देत आहे. सरकार आणि न्यायालय कामगारांच्या मागण्यांकडे दुर्लक्ष करीत आहेत. त्यांची घुसमट होत आहे. अन्यायाविरुद्ध प्रतिकाराची आंदोलने

संवाद ॥

हळूहळू आकार घेऊ लागली आहेत, पण संसर्गजन्य कोरोना महामारीमुळे संपर्कावर अनेक निर्बंध आहेत.

पण या सर्व संकटांवर मात करण्याची जिद्द सामान्य कष्टकरी माणसामध्ये आहे. धनवानाच्या लालचीमुळे त्यांनी निसर्गाची धूळधाण केल्यामुळे पृथ्वीवरील वातावरण तापले आहे. त्यामुळे कोरोनासारखे विषाणू निर्माण होत आहेत. त्यामुळे कोरोनानंतरच्या जगात निसर्ग आणि माणसाच्या गरजा यांचे संतुलन राखणारी, समतेच्या दिशेने जाणारी, भांडवलाच्या ऐवजी श्रमाला प्राधान्य देणारी, श्रमिकांना प्रतिष्ठा देणारी आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक धोरणाची लढाई तीव्र होणार आहे. याचे भान अन्नपूर्णा परिवारातील सर्व कर्मचाऱ्यांनी आणि सभासदांनी बाळगावे, अशी संवादच्या संपादक मंडळाची सर्व वाचकांना नम्र विनंती आहे. □

स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे आणि तो मी मिळविणारच... अशी शिकवण देणाऱ्या लोकमान्य टिळक यांना स्मृतिशताब्दी वर्षानिमित्त अन्नपूर्णा परिवारातर्फे विनम्र अभिवादन!

अन्नपूर्णा परिवारतर्फे करोनाकाळात केलेले मदत कार्य

■ अंजली पाटील

नमस्कार अन्नपूर्णा बंधू-भगिनींनो.

कसे आहात. जमिनीला घट्ट पाय रोवून उभे आहेत ना.

२१ मार्चपर्यंत तसे थोडी थोडी आपल्याला कोरोनाची कुणकुण लागली होती, आपले ऑफिस, इतर व्यवहार चालू होते. अन्नपूर्णा स्टाफला तापासाठी प्रतिकारशक्तीची वाक्सी फ्ल्यूची एक लस, साधारण १०००/- रुपये किंमत असलेली, प्रत्येकाला अन्नपूर्णाकडून दिली गेली. २२ मार्च कर्फ्यू जाहीर केला गेला आणि २४ मार्चपासून लॉकडाऊन जाहीर झाला. जणू सर्व व्यवहार ठप्प. आपली २० मार्चपर्यंतची दरोराजची काम व्यवस्थित झाली होती. त्यानंतर कसे...?? हा यक्षप्रश्न उभा राहिला. जगावर या कोरोनानामक विषाणूने थैमान माजवले आणि सर्व व्यवस्था जागच्या जागी स्थिर झाली. भारतात अजून नव्हते पण जेव्हा चीन, अमेरिका, इटली या सर्वांच्या जीवनात कोरोनाने प्रवेश केला, तुफान आले होते. Positive रुग्ण वाढत होते. प्रगत राष्ट्र असूनही ते हवालदिल झाले होते. मृत्यूचे थैमान माजले होते.

भारतात मात्र अजून या फ्रंटवर शांतता होती. ट्रम्प येऊन गेले होते. कोट्यवधी खर्च आणि सादरीकरण करण्यात आपली मंडळी मग्न होती. त्यात कोविड- १९ कधी भारतात शिरला हे समजले नाहीच आणि २४ मार्चपासून लॉकडाऊन जाहीर झाला.

अन्नपूर्णा ही त्याला अपवाद नव्हती. आपण २४ मार्चपासून अन्नपूर्णांचे कामकाज, कर्ज वाटप स्थगित केले. २० मार्चपर्यंत

आपली कर्ज वाटप आणि रिकव्हारी व्यवस्थित चालू होती. परंतु सरकारच्या लॉकडाऊन ऑर्डर्समुळे आपल्याला मंजूर झालेली मार्च महिन्यातील ३ दिवसांची कर्ज वाटप प्रक्रिया थांबवावी लागली.

परंतु तत्परतेने आपण अन्नपूर्णा सभासदांच्या संपर्कात राहिले. अचानक लॉकडाऊन सुरू झाले होते त्यामुळे सर्वांची कामे बंद झाली. सर्वांनी घरात थांबायचे, कोणीही कोणत्याच कामासाठी बाहेर जाऊ शकत नव्हता. अत्यावश्यक सेवा फक्त चालू होत्या. छोटे छोटे व्यावसायिक अडचणीत आले. घरकाम करणाऱ्या महिलांचे काम बंद झाले. हाताला काम नाही, खिशात पैसा नाही. घर चालवायचे कसे....???

आणि कोरोनाच्या आणि मृत्यूच्या भीतीमुळे प्रत्येकाला आपल्या कुटुंबीयांसमवेत राहावे, इथे कामधंदा नाही तर आपल्या गावी जावे, अशा विचारात अनेक कुटुंबं गावी परतू लागली.

ह्या सर्व काळात आपला फील्डवरील स्टाफ सभासदांच्या संपर्कात होता. फोन करून मानसिक धीर देत होता. अडचणी असतील तर माहित करून घेत होता. आपले डॉ अनंत फडके ह्यांनी एक व्हिडीओ तयार करून दिला. तो आपण सर्वांना whatsapp वरून पाठवला. वस्ती प्रतिनिधीना पाठवला. या काळात काळजी काय घ्यावी, स्वतःची तब्येतीची काळजी कशी घ्यावी, न घाबरता कोरोना कसा टाळावा, याची सविस्तर माहिती आपण पाठवली. फोनवरून सांगितली. वस्तीमधील सभासद, हाताला

काम नाही, व्यवसाय बंद.. कसे होणार आता अशा चिंतेत होते. अन्नपूर्णांमधून गरीब कुटुंबाला, साधारण ३२०० रुपये मासिक उत्पन्न गटातील सभासदांची माहिती काढली गेली. जवळजवळ २५०० कुटुंबांना एकूण २५ लाख रक्कम प्रत्येकी १०००/- ताबडतोब त्यांच्या अकाउंटला NEFT करून जमा केले गेले. अन्नपूर्णा आणि इतर सामाजिक संस्थांच्या माध्यमातून जवळ जवळ ४००० सभासद जे साधारण ४०००/- रुपये मासिक उत्पन्न गटातील आहेत, त्यांना ८,१५ दिवस पुरेल असे अत्यावश्यक धान्य, ज्योत पीठ, तेल, मसाल्याचे सामान, तांदूळ असे साहित्य होते, ते दिले गेले. यासाठी आपण समाजातून निधी उभा केला, साधारण २० लाखांच्या रकमेचे धान्य वाटप पुणे, मुंबई येथील वस्ती पातळीवरील सभासदांना केले गेले. यासाठी आपल्या बरोबरीने मशाल ही संस्था आणि महाराष्ट्र फाऊंडेशन ट्रस्टची मदत झाली. त्यासाठी देणगी मूल्य आपण अन्नपूर्णा महिला मंडळ आणि DPRC या ट्रस्टमध्ये घेतले. त्यासाठी मेधाताई आणि चित्राताई यांनी निर्णय घेतला.

याच बरोबरीने ह्या दोन, तीन महिन्यांत आजारपणामुळे आलेले साधारण ७० ते ७५ लाखांचे दावे मंजूर करून वाटप केले आणि ही सर्व प्रक्रिया ऑनलाइन झाली. आपल्या एस. ई. ताईंनी मेंबर्सकडून कागदपत्र मोबाईलवर फोटो काढून घेतली. ऑफिस स्टाफने वर्क फ्रॉम होम करत डाटा तपासून, कागदपत्र डाटा तपासून घेऊन मंजूर केली आणि सभासदांच्या खात्यात ती रक्कम ट्रान्सफर झाली.

एप्रिल-मे महिन्यात आपण अजून एक नवीन गोष्ट ताबडतोब केली, ती म्हणजे टॉप अप लोन सुरू केले. ज्यांचे कर्ज चालू आहे, अडचणीच्या काळात आपला व्यवसाय चालू करणे शक्य होईल अशा सभासदांना, ज्यांनी त्याची फोनवरून मागणी केली, अशा २७०० सभासदांना ५०००/- रु. वाढीव कर्ज दिले. त्यांचा कामधंदा कमीत कमी सुरू झाला. अत्यावश्यक गोष्टी, दूध, भाज्या, फळ, किराणा असे ज्यांचे व्यवसाय होते ते यामुळे चालू झाले. त्यांचे उत्पन्न सुरू झाले. घर सुरळीत होण्यास थोडी मदत मिळाली. इथेही whatsapp वरच कर्ज मागणी अर्ज आपण घेतला. आणि ह्यासाठी प्रोसेसिंग फी घेतली नाही. या सर्व काळात कोणतीही फील्ड ऑफिसर हप्ता वसुलीसाठी वस्तीमधे जाऊ शकत नव्हती. जे सभासद फोन करून हप्ते तयार आहेत असे सांगत होते, तिथेच फक्त वस्ती बाहेर जाऊन हप्ते घेतले गेले. वारजे ऑफिसमधून पावत्या छापून दिल्या, मेंबरला दिल्या गेल्या.

संवाद ॥

या अशा परिस्थितीतसुद्धा मेंबर्सनी शक्य तेवढा हप्ता भरला. त्याशिवाय कर्ज कोटून मिळणार, अन्नपूर्णांमधून इतक्या प्रकारे मदत मिळाली, अडचणीमध्ये अन्नपूर्णा स्टाफ धावला याचा धांडोळा नक्कीच त्यांनी घेतला. नंतर हप्ते एकदम भरणे अवघड जाईल, शक्य तेवढा आम्ही भरू का, अशी विचारणा करण्यात आली होती सभासदांकडून. त्यामुळे इतर संस्थापेक्षा अन्नपूर्णा परिवारमधील आजपर्यंतचे कामामुळे, देण्यात येणाऱ्या सेवामुळे सभासद हा विचार करत होता. स्टाफकडून चौकशी, अडचणीचे निवारण यामुळे सभासद स्वतःला परिवाराचा एक भाग नक्कीच समजत आहे.

फक्त सभासदांची काळजी घेतली असे नाही तर स्टाफची सुद्धा काळजी घेतली गेली. शक्य त्या स्टाफला वर्क फ्रॉम होम दिले गेले. लॅपटॉप, प्रिंटर अशा गोष्टी दिल्या गेल्या. ज्यांना वर्क फ्रॉम होम शक्य नव्हते त्यांना सभासदांच्या संपर्कात राहण्याचे काम दिले. सर्व स्टाफला मास्क, sanitiser, गरम पाणी बॉटल, दिले गेले. फील्ड स्टाफ सभासदांच्या संपर्कात होता, त्यांनी आपली काळजी नक्कीच घेतली पाहिजे, मास्क sanitiser वापरले पाहिजेत, गरम पाणी घेतले पाहिजे, स्वतः आणि सभासदांना कोणताही रोगाचा प्रादुर्भाव, त्रास होवू नये याची काळजी घेतली आहे. स्टाफ त्याचे अपडेट्स वरिष्ठांना देत होता. त्याप्रमाणे अन्नपूर्णा सतत एका बदलत्या अक्षयावर उभी राहून सिस्टिमनुसार काम चालू करत होती. दररोजच्या मीटिंग झूमचे माध्यमातून मेधा ताई आणि वरिष्ठ स्टाफ उज्वला ताई, आरती ताई घेत होत्या. फील्ड स्टाफचे संपर्कात राहात होता. त्यांच्या अडचणी समजून घेत होता. त्यांना त्याप्रमाणे ताई मार्गदर्शन करीत होत्या. खरेतर मेधाताईचे वय एप्रिलमध्ये ६० पूर्ण झाले. अन्नपूर्णांमधील दररोजच्या कामातून त्यांना थोडा रिलीफ मिळणे अत्यंत आवश्यक आहे. परंतु कोरोनाच्या महामारीच्या संकटामुळे उलट मेधाताई वरील भार प्रचंड वाढला. दिवसाचे १२ तासही कामाला पुरेनात. या हलाखीच्या परिस्थितीमुळे अन्नपूर्णा वाचवणे, सभासद कमीत कमी या संकटातून उभा राहील ही काळजी घेणे, स्टाफची नोकरी जाऊ न देणे अशी एकामागोमाग एक नवनवीन कामे समोर येऊन उभी राहिली. आलेल्या तुफानमधून अन्नपूर्णांचे जहाज व्यवस्थित किनाऱ्याला लावणे हे त्या जहाजाचा कप्तान म्हणून ताईंना सर्वात महत्वाचे होते आणि हे तुफान परतवून लावण्यात, त्याच्याशी सामना करण्यात जो साथ देईल, जो दररोजच्या नव्या सिस्टिमसोबत संपूर्णपणे योगदान देईल, न घाबरता सर्वस्व देऊन, झोकून काम

७

करेल तोच यात टिकणार होता. ही चेष्टेची गोष्टच नव्हती. कोणतेही सोंग घेता येते, पण पैशाचे सोंग नाही घेता येत. इथे तर हजारो सभासद समोर उभे आहेत. कर्ज दिले तर त्यांना उभे राहता येईल आणि ते उभे राहिले तरच परिवार उभा राहाणार होता. लॉकडाऊनमुळे आपण वस्तीत जाऊ शकणार नव्हतो, त्यामुळे आहे ते सर्व तंत्रज्ञान वापरून अन्नपूर्णांमधून कर्ज वाटप सुरू झाले. मार्च महिन्यामध्ये घावयाची राहिलेली कर्ज, मार्चमध्ये हप्ते संपवून एप्रिलमध्ये ज्यांना नवीन रीलोन मिळणार होते असे सभासद, काम बंद झाल्याने ज्यांचे एप्रिल, मेचे, जूनचे हप्ते थकले, पण कर्ज मिळाले तर व्यवसाय चालू करू शकू, हप्ते भरू शकू असे म्हणणारे सभासद... मागणी येत होतीच. पण प्रत्येकाला कर्ज देऊ शकू, त्यांच्या अडचणी सोडवू शकू असे शक्य होणार नव्हते. मेधाताई आणि मायक्रो फायनान्स टीम उज्वलाताई, आरतीताई, अंजलीताईनी यावर खूप विचार केला, आणि प्रत्येक सभासदाला थोडी तरी सुरुवात होईल असे कर्ज मिळावे यासाठी काही बदल करण्यात आले. सभासदाची कर्जाची, रीलोनची माहिती काढली, त्याचे आजपर्यंतचे परत फेडीचे रेकॉर्ड तपासले गेले. आणि त्यानुसार मागणीचे रकमेनुसार ५०%, ७०% कर्ज रक्कम जुलै महिन्यात आणि उर्वरित कर्ज रक्कम ६ महिन्यांनंतर घावयाचे असे ठरले. ज्यांचे हप्ते थकले आहेत, त्यांचे ते हप्ते भरून घेऊन उरलेली रक्कम त्यांना व्यवसायसाठी देण्याचे ठरले. त्यानुसार सॉफ्टवेअरमध्येही बदल करावे लागले. कर्जाचे फॉर्म, परतफेडीची पावती, ह्या सगळ्यांची सिस्टिममध्ये फेररचना करावी लागली. या संपूर्ण काळात मेधाताईनी whatsapp वरून स्टाफ, सभासद, वस्ती प्रतिनिधी यांना संकटकाळात बळ मिळावे, विश्वास मिळावा यासाठी प्रेरणादायी ऑडियो व्हिडिओद्वारे संपर्क साधण्याचा प्रयत्न केला. नवीन सिस्टिममधील बदल त्यांना समजावून देण्यात आले. ते का करतो आहोत हे सांगितले. सर्व प्रक्रिया आपण जणू ऑनलाइन केली. सभासद फोटो, orientation, GRT सगळं काही घेतले गेले. रेकॉर्ड ऑफिसला पाठवून सर्व माहिती आपल्या सिस्टिममध्ये घेऊन, त्याच्या झेरॉक्स काढून कर्ज फाईल बनवली गेली. कोठेही आपण सिस्टिम मोडली नाही. आलेल्या रिकव्हरीनुसार वस्ती, ब्रांचमध्ये जुलैपासून रीलोन चालू झाली. NEFT करून कर्ज सभासदांच्या खात्यात जमा केली.

एप्रिल, मे महिन्यामध्ये अन्नपूर्णा ऑफिस बंद होते, वर्क फ्रॉम होम चालू होते. परंतु सरकारी परवानगीमुळे म्हणजे गोरगरिबांसाठी वस्ती पातळीवर त्यांच्या मदतीसाठी काम करणाऱ्या मायक्रो फायनान्स

आणि को-ऑपरेटिव्ह संस्था यांना रिझर्व्ह बँक जशी बँकांना अत्यावश्यक सेवासाठी परवानगी देते तशीच आपल्यालाही मिळाल्यामुळे ३३% स्टाफ ऑफिसमध्ये येण्यास सुरू झाला. त्या वेळी सर्व स्टाफची काळजी घेतली गेली. संपूर्ण ऑफिस sanitize केले गेले. सर्वांना मास्क, ऑफिसमध्ये प्रत्येक मजल्यावर sanitizer, बसताना दोघांमधलं अंतर ५ फूट, जेवण प्रत्येकाने स्वतंत्र अशा खूप सूचना आणि सोईनी ऑफिस कामकाज सुरू झाले. सकाळी १० ते ६ अशी वेळ ठेवली. ज्यामुळे ७ चे आत सर्व घरी पोहोचू शकत होते. कारण ७ नंतर कर्फ्यू होता. झूम मीटिंगद्वारे सर्व स्टाफशी संपर्क चालू होताच. पुणे, मुंबई रेड झोनमध्ये असल्यामुळे दररोज नवनवीन नियम येत होते. त्याचा दररोज आढावा घेऊन त्याप्रमाणे ताई मार्गदर्शन करित आहेत. ताई आणि वरिष्ठ स्टाफ ही ऑफिसला येऊन काम करित आहेत.

या काळात नोकरी न जाणे हे अत्यंत महत्वाचे होते स्टाफ साठी आणि संस्थेसाठीसुद्धा. जसे आपण कर्ज रक्कम ६०%, ७०% आत्ता आणि उर्वरित ६ महिन्याने केली, त्याचप्रमाणे स्टाफला पगार नक्कीच चालू ठेवला. त्यांच्या वर्क फ्रॉम होम किंवा त्यांच्या दिलेल्या कामातील तासानुसार त्यांच्या हजेरीप्रमाणे त्यांना एप्रिलचा ५०%, मे महिन्याचा ७०% आणि जूनला ९०% पगार दिला गेला. स्टाफची अडचण होऊ दिली नाही. त्यांचेही घर चालू राहिले. नोकरीची हमी राहिली. दरवर्षीप्रमाणे एप्रिलमध्ये आपण स्टाफचे वर्षभराच्या कामानुसार त्यांना इंक्रीमेंट देतो त्यासह एप्रिल पगार दिला गेला आणि जो स्टाफ कोरोनाला घाबरून घरीच राहिला, गावाहून आला नाही अशांना नोकरीवर पाणी सोडावे लागले.

कोरोनाला घाबरून न जाता त्याचे सर्व नियम पाळून कशाप्रकारे सामना करता येतो असाच आदर्श मेधाताई सर्वासमोर ठेवत आहेत. साठी उलटलेल्या ताई जेव्हा सर्व ऑफिस फिरून, सगळ्यांची चौकशी करतात, नियम पाळले जातात की नाही हे पहातात तेव्हा नक्कीच आपण अन्नपूर्णांचा एक भाग आहोत याचा अभिमान वाटतो. तुम्ही सगळ्याजणी काम नक्कीच करत आहात. पण आजच्या परिस्थितीत, दररोजच्या बदलत्या नियमानुसार कार्यवाही करणे अपेक्षित आहे आणि त्यानुसार वागलो, त्यानुसार कामात बदल करून आपण सर्वांनी मिळून काम केले तरच आपण आणि अन्नपूर्णा सभासद, पर्यायाने एक असा समाज जो सतत भरडला जातो, तो उभा राहू शकेल. आपण पगारी नोकर आहोतच,

आपल्यासाठी, आपल्या कुटुंबीयांसाठी आपण इथे नोकरी करित आहोतच, पण जेव्हा आपण अन्नपूर्णा परिवारमध्ये काम करतो, वस्ती पातळीवर जाऊन काम करतो, सभासदांना भेटतो, त्यांची परिस्थिती जाणून घेतो, कोणत्याही कठीण परिस्थितीत आपला हा सभासद कसा उभा राहतो हे पाहतो त्यांच्याशी संवाद साधतो, एक प्रकारचे समाधान आपल्याला नक्कीच मिळते. आपोआप एक सामाजिक काम आपण करत असतो, आपल्या हातून ते घडत असते हे तुम्हाला जाणवते का..आतून एक समाधान तुम्हाला मिळते का... छोट्यासा का होईना आनंदाचा झरा आपल्यातून हळुवारपणे पाझरू लागतो, जाणवते का तुम्हाला...

याच सर्व अडचणीच्या काळात मेधा ताई सतत RBI governor यांनी मायक्रो फायनान्स कंपनीसाठीचे नियम अत्यावश्यक सेवा मध्ये घ्यावेत ह्यासाठी प्रयत्नशील होत्या. तुम्हाला माहित असेल की ताई 'साधन' या संस्थेच्या संचालक मंडळावर आहेत. 'साधन'ला ही अन्नपूर्णाकडून पत्र लिहिले गेले. 'साधन'ने सरकारकडे आपली मागणी पोहोचवली. त्यामुळेच आपण वस्ती पातळीवर लॉकडाऊन काळात काम करू शकलो. कारण पोलीस परवानगीशिवाय कोणीही कोठेच जाऊ शकत नव्हते. अडवा अडवी करून, पोलिसांची कारवाई, लाठी चार्ज त्यामुळे टाळता आला.

'साधन'ची दर तीन महिन्यांनी मीटिंग असते. १८ जूनला मेधाताई झूम मीटिंगद्वारे त्यामध्ये सामील झाल्या. १९ जूनला त्यांची वार्षिक सभाही झाली. त्यामध्येही ह्या गोष्टीवर चर्चा होवून ठराव पास झाला.

एप्रिल आणि मे महिन्यात वस्ती प्रतिनिधीची मीटिंग होवू शकली नव्हती. ७ जून, ७ जुलैला सगळ्या प्रतिनिधी झूमद्वारे मीटिंगसाठी हजर राहिल्या. त्यांनाही अशाप्रकारे मीटिंग बोलावली याचा आनंद झाला. अन्नपूर्णांमधून कर्ज, हप्ता वसुली, आजारपणाच्या क्लेमचे ऑनलाईन कामकाज, whatsapp द्वारे कागदपत्र घेणे, ही सिस्टिम त्यांनाही समजली. त्यांचा यामध्ये खूप मोठा मदतीचा सहभाग असणार आहे आणि आम्ही नक्की करू, असा विश्वास त्यांनी सर्वांना दिला.

CR मीटिंग प्रमाणेच HR मीटिंग ही आपण घेऊ शकलो नव्हतो. एप्रिल आणि जूनची मीटिंग घेता न आल्यामुळे मेधाताईंनी त्यासाठी स्टाफ संदर्भातील नियम, माहिती ही व्हिडीओद्वारे दिली आहे. लॉकडाऊनमुळे जो स्टाफ वर्क फ्रॉम होम करित होता, आणि जे तसे काम करू शकत नव्हते, गावी गेले होते, कमीत कमी दोन

तासांची त्यांची हजेरी लावून त्या प्रमाणे लेबर अॅक्टप्रमाणे किमान वेतन सर्वांना दिला गेला. एप्रिलची ५०%, मेची ७०% आणि जूनची ९०% असा पगार दिला. एप्रिलमध्ये दरवर्षी तुमच्या वर्षभराच्या केलेल्या कामातील ग्रेड, पेनुसार तुम्हाला इंक्रीमेंट मिळते, ते दिले गेले. वाढलेल्या पगाराच्या ५०% एप्रिलचा पगार मेमध्ये दिला गेला आहे.

राहिलेला पगार जशी रिकव्हरी आणि कर्ज होतील त्याप्रमाणे नक्की दिली जाणार आहे. हजेरीचा allowance एप्रिल, मे आणि जून ५०%, जुलै ते सप्टेंबरचा ७५% असा दिला जाईल. कोणतेही काम १००% परफॉर्मन्सने होऊ शकत नसल्याने ते तसे दिले आहेत. ऑक्टोबरनंतर ते पूर्वीप्रमाणे सुरळीत होईल असे वाटते.

वात्सल्य पूर्णा अंतर्गत आपली वस्ती पातळीवरील पाळणाघरे चालतात. कोरोनामुळे पाळणाघरे बंद होती. १ जुलैपासून ती चालू झाली. तिथेही संपूर्ण पाळणाघरे sanitise केली. मुलांसाठी मास्क, sanitiser सर्व काळजी घेतली. साबण पाणी सोई केल्या गेल्या. वात्सल्य पूर्णाचे संचालक, मदतनीस यांना मात्र आपण आपल्या अन्नपूर्णा महिला मंडळ या ट्रस्टमधून ३०००/- प्रत्येकी असा कमीतकमी घर तरी चालू राहावे असा पगार दिला.. त्याही पाळणाघरे चालू नसल्याने हतबल होत्या. पण अन्नपूर्णांमधून त्यांचीही काळजी नक्कीच घेतली गेली आणि आता पाळणाघरे ही थोडी थोडी चालू होत आहेत हे चांगले आहे.

आजही जिथे लॉकडाऊन सुरू आहे तिथेच फक्त आपण वर्क फ्रॉम होम देत आहोत. वाशीमधील काही स्टाफसाठी गाडीची व्यवस्थाही केली आहे. पुणे स्टाफ ऑफिसला १००% येत आहे.

जुलैपासून सर्वांनी १००% ऑफिसला येणे सुरू झाले आहे. परंतु सरकारच्या नवीन नियमामुळे आपलेही नियम तात्पुरते बदल करावा लागतो आहे याची तुम्ही जाणीव ठेवून काम करा. कामात तुमचे १००% योगदान द्यावे. तुम्ही अन्नपूर्णांचे योद्धे आहात. कोरोनाचे युद्ध आपण सगळे मिळून नक्कीच जिंकणार आहोत.

अन्नपूर्णा कायम तुमच्या सोबत, तुमच्या कुटुंबीयांसोबत असते. तुमच्या सर्व अडचणीत तुमची काळजीने विचारपूस करते, आजारपणाची काळजी घेते, आर्थिक अडचणी सोडविण्यासाठी प्रयत्नशील असते. तुमच्या आनंदातही सहभागी होते. कौतुक करते. तुमच्या यशात, तुमच्या मुलांच्या यशात सहभागी होते. या वर्षी १०वी १२ वी मधील उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांना पार्कर पेन आपण देणार आहोत.

दरवर्षी आपण विद्या पूर्णा अंतर्गत आपल्या सभासद, जे एकल पालक आहेत, त्यांच्या मुलांना शैक्षणिक मदत देत असतो. ती आपण साधारण जूनमध्ये शाळा सुरू झाल्या की देतो. परंतु लॉकडाऊनमुळे ब्रँच ऑफिसमध्ये आपण त्यांना बोलावू शकत नसल्यामुळे ही मदत आपण त्यांना NEFT करून दिली आहे. अशी साधारण १००० मुलांना आपण अन्नपूर्णांमधून ही मदत ट्रान्स्फर केली आहे.

५ जूनला आपली अन्नपूर्णांची बोर्ड मीटिंग झूमने झाली. लॉकडाऊन काळात कशाप्रकारे काम करायचे, यावर तिथे काही निर्णय घेतले गेले. आपल्या अन्नपूर्णा महिला मंडळ ट्रस्ट मधून वात्सल्य पूर्णांचे संचालक मदतनीस यांना ३०००/- रुपये घावेत याचा निर्णय घेतला गेला. सभासदांना मदत दिली त्याचे देणगीसाठीचा निर्णय घेतला गेला. धान्य वाटप, १०००/- रुपये मदत यासाठी आपल्या अन्नपूर्णा महिला मंडळ, दादा पुरव रिसर्च सेंटर या ट्रस्टमध्ये देणगी घ्यावी यावर बोर्डची संमती घेतली.

१८ ऑगस्ट founder's day असतो. आपण पुस्तक प्रकाशित करत असतो. कोरोना नंतरचे परिस्थिती कशी असेल, कोणत्या गोष्टी बदलतील, आर्थिकदृष्ट्या देश पातळीवर कशाप्रकारे बदल होतील, यावर पुस्तक प्रकाशित करण्याचे ठरले. त्यासाठी मान्यवरांचे लेख मागवावे असे ठरले. संवादचे अंकात ही करोनामुळे ओढवलेली परिस्थिती, आलेले अनुभव असे लेख सभासदांकडून आपण शब्दबद्ध करणार आहोत.

जुलै महिना उजाडला की सर्वांना ११ जुलैची नक्की आठवण येतेच. मेधाताईंनी ११ जुलै १९९३ ला पहिल्या ९ जणींच्या गटाला पहिले प्रत्येकी १००० रुपयांचे कर्ज वाटप केले होते. अन्नपूर्णा सुरू झाली त्याला २७ वर्षे पूर्ण झाली.

दरवर्षी आपण पहिल्या कर्जदार महिलामधील शेवंताबाई, ढोकबाई, साळेकर मावशी, जहिदाबी यांना ऑफिसला बोलवतो, त्यांच्याशी गप्पा मारतो. नवीन स्टाफला अन्नपूर्णाचा गोपीनाथ नगर ते सुवास्तु इथपर्यंतचा प्रवास ताई कथन करतात, उद्देश हाच असतो की, सभासद हाच केंद्रस्थानी ठेवून स्टाफने कामामध्ये योगदान द्यावे.

या वर्षी मात्र याच दिवशी मेधाताई कामाचा प्रचंड ताण, सततचे जागरण, फील्डवरील कामाचे बदलते प्लॅनिंग, सभासद आणि अन्नपूर्णा दोन्ही या अवघड परिस्थितीमधून कशा बाहेर पडतील याची २४ तास चिंता, या सर्वांमुळे अतिशय आजारी

पडल्या. त्यांना अॅडमिट करावे लागले. सर्वांना खूप वाईट वाटले. ताईची खूप काळजी वाटली. त्यांच्या मनाने खूप ताणून देऊन काम केले, परंतु एका क्षणी शरीराने सक्त विरोध केला, विश्रांतीची अत्यंत गरज आहे हे दाखवून दिले. ताईंना अॅडमिट करावे लागले. त्याही परिस्थितीत ताई आणि दादा यांनी फोन करून काळजी करू नका, असा निरोप दिला. संध्याकाळी ताई घरी आल्या. अत्यंत खोल आवाज झाला होता तरी आमच्याशी त्या बोलल्या. मी ठीक आहे, काळजी करू नका असे सांगितले.

आणि या सर्व काळात अजून एक तशी महत्त्वाची गोष्ट घडली आहे. आपल्या सर्वांच्या लाडक्या मेधाताईंना १३ एप्रिलला ६० वर्षे पूर्ण झाली आहेत. ताई बँकेत नोकरीला असल्या तर त्या दिवशी नोकरीमधून रिटायर झाल्या असत्या. परंतु अन्नपूर्णांमधून मानसिक तर त्या कधीच रिटायर होऊ शकणार नाहीत. शारीरिक क्षमता आजही आहेच. पण तणाव खूप वाढतो आहे. १३ एप्रिलला लॉकडाऊनमुळे ताई आपल्या कोणाला, त्यांच्या नातेवाईक, मित्रमंडळींना भेटू शकणार नव्हत्या. परंतु झूमच्या कृपेने ताईंचा वाढदिवस सर्वांच्या भेटीने साजरा झाला. आपणही सर्व अन्नपूर्णा स्टाफ ताईंना असे भेटलो, शुभेच्छा दिल्या. खरे तर अन्नपूर्णा परिवारतर्फे आपण वाढदिवस खूप छान मोठा करणार होतो, अर्थात ताई तो प्रोग्राम deserve करतात, परंतु आता तो सर्व व्यवस्थित झाल्याशिवाय कसा करणार. पण आपण त्यांना त्या दिवशी भेटलो हीच त्यांच्यासाठी मोठी गिफ्ट होती.

हा संवाद अंक आपण १८ ऑगस्टला प्रकाशित करणार आहोत. तोपर्यंत तरी लॉक डाऊन संपून सर्व सुरळीत चालू व्हावे, अशी सदिच्छा व्यक्त करते. कारण मला तुम्हालाही प्रत्यक्ष भेटता येत नाहीय त्यामुळे.

□

स्वयंसेवी संस्थांनी केलेले मदत कार्य

सकल मानवी समाजासाठी जागे होऊ

■ संदीप बर्वे

आपण सामाजिक प्राणी आहोत. माणूस म्हणून स्वतःचा विकास करताना आपण अनेक सम्यक गोष्टी बनवल्या आणि आपणच केलेल्या चुकांमुळे आपण सर्वनाशाच्याही शक्यतेत जगतोय. एका अभ्यासानुसार २० व्या शतकाने मानवी जीवनाला गांधी नावाचा सम्यक माणूस आणि अणुबॉम्ब नावाची सर्वनाशक गोष्ट दिली.

२०२० मध्ये कोरोनाशी लढताना मानवी समाज म्हणून, भेदाभेद विसरून एकत्र येण्याची, जागे होण्याची संधी आली आहे. कोरोनाने सर्व संदर्भ बदलून टाकायला सुरुवात केलीय. स्पर्धा, हिंसा, डावपेचांमध्ये आकंठ बुडालेली माणसेही सुन्न झाली आहेत. कोरोना आपल्या रूटीनचाही भाग बनतोय. त्याच्यासोबत जगणे भाग आहे. पुन्हा स्पर्धा, हिंसा आणि डावपेच ही काही प्रमाणात सुरू झाले आहेत. पुढचे काही महिने आणि दिवस मार्च, एप्रिल, मे सारखेच असतील याची जाणीव झाली आहे.

भूक लागल्यावर खाणे म्हणजे प्रकृती. भूक लागलेली नसतानाही खाणे म्हणजे विकृती आणि भूक लागलेली असतानाही आपल्या अन्नातील वाटा भुकेल्या माणसाला देणे म्हणजे संस्कृती! आचार्य विनोबा भावे यांचं हे वाक्य मला फार महत्वाचं वाटतं. कोरोनाशी सामना करताना या तिन्ही प्रवृत्तींचं दर्शन होतंय.

जानेवारी - फेब्रुवारी दरम्यान चीनमध्ये कोरोनाने थैमान घातलं होतं. भारतीय बाजारावर त्याचा परिणाम होत होता. त्याच्या बातम्या येत होत्या. भारताला कोरोनाचा लवकरच सामना करावा लागेल हे लक्षात आलं होतं. आता बऱ्याच गोष्टी उलगडत आहेत. ३० जानेवारीला जागतिक आरोग्य संघटनेने सर्व देशांना कोरोनासंदर्भात इशारा दिला होता. तरीही परिस्थिती गंभीर होईपर्यंत आपले प्रधानसेवक

आपलाच अजेंडा रेटत राहिले. अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष ट्रम्प यांचं स्वागत याच पार्श्वभूमीवर झालं. केरळला पहिला रुग्ण सापडल्यावर नरेंद्र मोदींना जाग आली. जनता कपर्द्यु, राज्य सरकारचं लॉकडाऊन आणि अखेर केंद्र सरकारनेही लॉकडाऊनचा निर्णय घेतला. पहिला आठवडा ह्या नव्या बदलाशी जुळवून घेणारा ठरला.

वाचन, टीव्ही, सोशल मीडिया असा माझा दिवसभराचा कार्यक्रम बनला. 'गांधी आणि त्यांचे टीकाकार' हे सुरेश द्वादशीवार यांनी लिहिलेलं पुस्तक वाचून काढलं. घरात आवराआवर सुरू केली. दरम्यान काही मित्र आणि संस्था मदतकार्य करत होत्या. आपणही असं काम करावं, असं वाटत होतं. गांधी भवनला युक्रांदच्या कोअर ग्रुपची बैठक झाली. काही कार्यकर्त्यांनी अडचणीत असलेल्या माणसांना आणि पोलिसांना तयार जेवण दिलं होतं. त्यांनी त्या कामाचे अनुभव सांगितले. तयार जेवणाच्या पार्सल्सचं वाटप करायचं अशी कल्पना पुढे आली. तयार जेवणापेक्षा किराणा सामानाची मदत करावी असं एका कार्यकर्त्याने सुचवलं. कोरडा शिधा देणं अधिक सोपं आणि अधिक उपयुक्त आहे, असं लक्षात आलं. तयार जेवण वेळेत संपवावं लागतं. त्याचं फार दूरवर वाटप करणं अवघड आहे, हे समजलं आणि चर्चेअंती किराणा सामान वाटपाचा निर्णय ठरला. एका व्यक्तीला एक आठवडा पुरेल, एवढं किराणा सामान घ्यायचं ठरलं. एका आठवड्याच्या किराणा सामानाची यादी केली गेली. मार्केट यार्डमध्ये जाऊन किराणा खरेदी, त्याचे किट्स तयार करण्याची जबाबदारी मुख्तार मणियार यांनी घेतली. मी आणि जांबुवंत मनोहरने वाटपाची आणि सचिन चौहानने कार्यालयीन कामाची जबाबदारी घेतली. १ एप्रिलपासून हे मदतकार्य सुरू झाले आणि

आज, म्हणजे २८ जूनपर्यंत ४९०१ किट्सचं वाटप झालं आहे. या कामासाठी लोकवर्गणी जमा करायला सुरुवात झाली. एक किट तयार करायला तीनशे रुपये लागतात. ऑनलाईन वा रोख किमान तीनशे रुपये पाठवण्याचं जाहीर आवाहन केलं गेलं आणि आजअखेर (२८ जून) १५ लाख २४ हजार १६० रुपयांचा निधी गोळा झाला आहे. लॉकडाऊन पूर्णपणे हटेपर्यंत हे मदतकार्य चालू ठेवण्याचा आमचा संकल्प आहे.

याअगोदर विविध प्रश्नांवर केलेलं काम आणि आताचं मदतकार्य यात बराच फरक आहे. कोरोनासारखी आपत्ती यापूर्वी कधी आलेली नाही. शारीरिक अंतर ठेवण्याचा नियम पहिल्यांदाच पाळावा लागतोय. स्वाईन फ्लूच्या साथीच्या वेळी मास्क वापरणं आणि शारीरिक अंतर ठेवण्याचे नियम होते. मात्र तेव्हा काही दिवसांतच त्या साथीवर मात करण्यात आली होती. कोरोनाने मात्र सर्व संदर्भ बदलून टाकले. परंप्रांतीय श्रमिकांचे या काळात अतोनात हाल झाले. पुण्यातल्या काही श्रमिकांना आम्हाला मदत करता आली. त्यांची जबाबदारी कामावरच्या व्यवस्थापकाने, मालकाने झटकली. भूक, नोकरी, जागा असा तिहेरी संघर्ष काही श्रमिकांना करावा लागला.

अनेक गोष्टी पहिल्यांदा घडत आहेत. पहिल्यांदाच एखाद्या विषयावर मानवी समाज म्हणून सर्व अस्मिता बाजूला ठेवून एकत्र येण्याची संधी निर्माण झाली आहे. चीन, अमेरिकेसारख्या महासत्ता या संकटाशी सामना करताना कोसळण्याच्या अवस्थेत आहेत. पर्यावरण संवर्धन, मानवतावाद, सामाजिक कल्याण, वंचितांना प्राधान्य या विषयांना 'आदर्शवादी' म्हणून हिणवणं जात होतं. या विषयांवर गांधीर्याने विचारमंथन होतंय. काही माणसांमधली अमर्याद हाव, अतिरेकी - विकृत हिंसा उघडी पडलीय. त्यावर टीका होतेय. दिल्लीमध्ये तबलीग जमातीची बातमी पसरली आणि हिंदुत्ववादी शक्तींनी सर्व शक्ती पणाला लावून इस्लामफोबिया पसरवायला सुरुवात केली. कोरोनाकाळात राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाने 'तिसऱ्या आवृत्ती'तला इस्लामफोबिया पसरवला. 'सर्व मुसलमान कोरोना पसरवत नाहीत, पण भारतातील कोरोनाप्रसार मुसलमानांनीच केला', ही इस्लामफोबियाची तिसरी आवृत्ती आहे. 'सर्व मुसलमान अतिरेकी नसतात, पण सर्व अतिरेकी मुसलमान असतात' आणि 'सर्व मुसलमान घुसखोर नसतात, पण सर्व घुसखोर मुसलमान असतात' या पहिल्या दोन आवृत्त्या होत्या. संघाची सर्व यंत्रणा त्यासाठी कामाला लागली. महाराष्ट्रात प्रयत्न झाले, पण दिल्ली, उत्तर प्रदेश आणि गुजरातइतके यश संघाला मिळाले नाही. सत्ता असल्याशिवाय संघाला आपले काम रेटता येत नाही, हे यातून सिद्ध झालं. गायिका कनिका कपूरने दाखवलेला निष्काळजीपणा, योगी आदित्यनाथ यांनी लॉकडाऊन असतानाही अयोध्येत घेतलेला कार्यक्रम यासारखे प्रकार घडत असूनही फक्त मुसलमानांना लक्ष्य करून धुवीकरण

करण्याचा संघाचा अजेंडा कोरोनाकाळातही थांबला नाही. याला विकृतीच म्हणावे लागेल.

कोरोनाशी सामना अवघं जग करतंय. मानवी समाजाची बुद्धिमत्ता, विज्ञान, तंत्रज्ञानाची क्षमता कोरोनापासून बचाव करण्यात सध्या तरी अपयशी ठरत आहे. मानवी समाजाला स्वतःच्या मर्यादा कळू लागल्या आहेत. त्यातून माणूस अधिक नम्र होण्याची शक्यता आहे. कोरोनाशी लढाई आज तरी मानवी क्षमतेच्या पलीकडे आहे. अशा वेळी सर्व तात्कालिक गोष्टी बाजूला ठेवून चिरंतन, शाश्वत म्हणता येतील अशा गोष्टींकडे सर्वांनी वळायला हवं होतं. मात्र कोरोनाने समाजव्यवस्था, सरकार, प्रशासन म्हणून आपण नेमके कुठे आहोत, हे दाखवून दिलं. अशा वेळी अधिक प्रगल्भतेने ही परिस्थिती हाताळण्यात केंद्र सरकार कमी पडलं. मोदी आपला जुनाच अजेंडा राबवत राहिले. शब्दबंबाळ भाषणे, कवीकल्पना, फुटकळ इव्हेंट यात रमलेले मोदी कोरोनानेही भानावर यायला तयार नाहीत. अर्थात हा संघाच्या प्रशिक्षणाचा दोष आहे. अटलबिहारी वाजपेयी सोडले, तर भारतातील ताणेबाणे लक्षात घेऊन नेतृत्व करू शकणारा नेता संघ निर्माण करू शकला नाही. संघाचे ट्रोल्स, मोदीभक्त, स्वयंसेवक आणि समर्थक असलेली माणसं एवढाच देश आहे, असं मानून मोदीही इतर संघनेत्यांप्रमाणेच वागत आहेत.

'शिस्त' हा शब्द संघ स्वयंसेवकांच्या मेंदूत ठासून भरलेला असतो. मोदींनी धाडकन लॉकडाऊन करून देशाला शिस्त लावण्याचा उद्योग केला. चार तासांचा वेळ देऊन अख्खा देश बंद केला. पहिले दोन लॉकडाऊन या निर्णयाची चिकित्सा न करता नियमांचे पालन केले गेले. दुसरा लॉकडाऊन संपल्यावर चिकित्सा सुरू झाली. अगदी लॉकडाऊनमध्येही अमित शहांनी मध्य प्रदेशचं राज्य सरकार पाडलं. महाराष्ट्र सरकार पाडण्याचे सर्व प्रयत्न केले. आता भाजपने बिहार विधानसभा निवडणुकीचा प्रचार सुरू केलाय. सर्व शहरांमध्ये अडकलेल्या परंप्रांतीय श्रमिकांचे लॉकडाऊनमुळे अतोनात हाल झाले. छोटे उद्योग हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा आत्मा आहे. तो बराचसा रोख रकमेवर चालतो. रोज कमवून जगणारे श्रमिक या देशात बहुसंख्य आहेत. या सर्वांना लॉकडाऊनने सर्व बाजूंनी घेरलं. ज्या व्यक्तीकडे शारीरिक अंतर ठेवण्याजोगी घरात जागा आहे आणि काही दिवस पुरेल इतका बँक बॅलन्स आहे, तीच व्यक्ती या लॉकडाऊनमध्ये टिकू शकते. गरिबाला या दोन्ही गोष्टी शक्य नाहीत. या काळात भारतीय मध्यमवर्गातल्या संकुचित माणसांनी नेहमीप्रमाणे कान, नाक, डोळे बंद ठेवले. भारतीय राजकारणातले मोदीपर्व हे या संकुचित मानसिकतेचं अपत्य आहे. लॉकडाऊन मध्येही या 'यूझ अँड थ्रो' प्रवृत्तीचं विराट दर्शन झालं.

१ एप्रिलपासून गांधी भवन - युक्रांदने सुरू केलेल्या मदतकार्याच्या निमित्ताने श्रमिकांच्या समस्या आम्हाला थेट अनुभवता आल्या.

पायी, सायकलने आपल्या गावी जाण्याला 'पलायन' हा शब्द वापरला जातो, तेव्हा ही संकुचित वृत्ती दिसते. या श्रमिकांची जबाबदारी सरकार, त्यांचे व्यवस्थापक, मालक यांनी निभावली नाही. अनेक दिवस वाट बघून अखेर नाईलाजाने ही मंडळी शेवटचा पर्याय म्हणून घराकडे निघाली. त्याला पलायन कसं म्हणता येईल? ज्या समस्या सरकारमुळे, समाजव्यवस्थेमुळे निर्माण झाल्या त्यांची जबाबदारी त्यांना घ्यावीच लागेल.

यासंदर्भात एक उदाहरण देता येईल. मिश्राजी हे मूळ उत्तर प्रदेशचे प्रवासी श्रमिक पुण्यात एका हॉटेलमध्ये वॉचमन म्हणून काम करत होते. लॉकडाऊन जाहीर झाल्यावर हॉटेलमालकाने आपलं खरं रूप दाखवलं. सुरुवातीला घरी न जाता पुण्यातच थांबण्याचा मिश्राजीचा संकल्प होता. मात्र हॉटेल मालकाने फेब्रुवारीपासूनचा पगार दिला नाही आणि अचानक राहती जागा सोडण्यास सांगितलं. मिश्राजी आज राहण्याची जागा आणि नोकरी दोन्हीच्या शोधात आहेत. दुसऱ्या बाजूला ते घरी जाण्यासाठीही प्रयत्न करीत आहेत. इतक्या वाईट आणि विकृत गोष्टी असल्या तरी सामाजिक भान जपून मदत करणाऱ्या आणि वंचितांच्या सुखदुःखात सहभागी होणाऱ्या अनेक माणसांची या मदतकार्याच्या निमित्ताने भेट झाली. १५ लाखांहून अधिक आर्थिक मदत याच माणसांनी केली. कामाच्या नोंदी ठेवणं, स्वतः वर्गणी देऊन संपर्कातील माणसांना आवाहन करणं, गरज पडेल तेव्हा धावून जाणं अशा स्वरूपाची कामे करून अनेक माणसांनी या मदतकार्याला बळ दिलं. त्यामुळेच आम्ही ४७०० किट्स वाटपाचा टप्पा गाठू शकलो. अनेक संस्था - संघटनांनी प्रभावी सेवाकार्यातून समस्या कमी करण्याचा प्रयत्न केला. शीख धर्मीय नागरिकांचे गट अशा मदतकार्यात नेहमी आघाडीवर असल्याचं आपण पाहतो. त्या कार्याचं व्हावं तसं कौतुक होत नाही. तयार जेवण पुरवण्याचं काम या गटांनी प्रभावीपणे केलं. चंदननगरच्या नीळकंठ सोसायटीच्या सर्व सभासदांनी वर्गणी जमवून आपल्या भागातील श्रमिकांना मदत केली.

महिलांच्या आर्थिक स्वावलंबनासाठी काम करणाऱ्या 'अन्नपूर्णा परिवार'चा या मदत कार्यात सुरुवातीपासून सक्रिय सहभाग आहे. गांधी भवन - युक्रांदच्या या अगोदरच्या उपक्रमांमध्येही मेधाताई सामंत यांचा पाठिंबा, सहभाग असतो. 'अन्नपूर्णा'ने आपल्या सर्व सभासदांना आर्थिक मदत केली, किराणा सामान दिलं. छोटी कर्जेही उपलब्ध करून दिली. एक संस्था म्हणून अन्नपूर्णा परिवाराचा आदर्श घेण्याजोगा आहे. गांधी भवन - युक्रांदच्या मदत कार्यासाठी किराणा सामान आणि आर्थिक मदत 'अन्नपूर्णा'ने केली. त्यामुळे गरजू आणि अडचणीतील नागरिक आणि खासकरून वेश्यावस्तीतील महिलांना टोस मदत झाली. पुण्यातील वेश्यावस्तीमध्ये तीन हजारांहून अधिक महिला आहेत. त्यांच्या अस्तित्वाचा प्रश्न लॉकडाऊनमुळे

निर्माण झाला. मोठ्या प्रमाणावर आणि नियोजनबद्ध मदतकार्याची गरज निर्माण झाली. सहेली आणि जॉन पॉल या दोन संस्थांचे या भागात अनेक वर्षांपासून काम चालते. या संस्थांच्या संपर्कातील महिलांना मदत यानिमित्ताने करता आली. संदीप बर्वे (राज्य कार्यवाह, युक्रांद) आणि सुदर्शन चखाले (पुणे शहर कार्यवाह, युक्रांद) यांनी या कामाचे संयोजन केले. सहेली संस्थेच्या तेजस्वी सेवेकरी आणि जॉन पॉल संस्थेच्या धनश्री चव्हाण यांनी यासंदर्भात मार्गदर्शन केले.

गांधी भवन आणि युक्रांदतर्फे सुरू असलेल्या या मदत कार्यात गांधी भवनशी प्रत्यक्ष - अप्रत्यक्ष संबंध असलेल्या श्रमिकांना मदत पोचवली गेली. पाच तरुण मित्र - मैत्रिणींनी वर्गणी जमवून ११० व्यक्तींना मदत केली. संस्था, गट, संघटना, मंडळ अशा पातळीवर असे अनेक सामाजिक भान जपणारे अनेक प्रयोग झाले. मध्यमवर्गातील काही संवेदनशील माणसांनी आपल्या घरात काम करणाऱ्या घरेलू कामगार आणि इतर श्रमिकांना मदत केली. या प्रवृत्तीचे सार्वत्रिकीकरण झालं असतं तर कदाचित आजच्यासारखी विदारक स्थिती निर्माण झाली नसती.

साधारणपणे सप्टेंबर २०२० पर्यंत आजची परिस्थिती नियंत्रणात येईल, असं वाटत होतं. आता किमान एक वर्ष कोरोनाशी संघर्षाची जातील, असा अंदाज आहे. परिणामकारक औषध निश्चित होणे, त्याचे मोठ्या संख्येने उत्पादन आणि लसीकरण या प्रक्रियेला बराच वेळ जाईल. ही दीर्घ लढाई आहे, असे समजून सक्रिय राहावे लागणार आहे. राजकारण, पत्रकारिता आणि विविध क्षेत्रांतील सेलिब्रिटीजना कोरोनाची लागण झाली. त्यांच्या मुलाखतीही गाजल्या. त्यातून कोरोनापासून बचावाच्या अनेक गोष्टी स्पष्ट झाल्या.

जून महिन्यापासून लॉकडाऊनमधील अनेक बंधने कमी झाली आहेत. प्रश्न अजून सुटलेला नाही. 'कोरोनापासून बचाव' हा एकमेव मुद्दा प्राधान्याचा असताना इतर घडामोडींमध्येही जग व्यस्त होऊ लागले आहे. कोरोनापासून मुक्ती हा फोकस दीर्घकाळ राहणे अवघड आहे. भारत - चीन सीमेवर तणाव आहे. जवान शहीद झाले आहेत. हे कोरोनाच्या धोक्यातही घडते आहे.

या परिस्थितीत विविध विधायक उपक्रमांमधून सक्रिय असणाऱ्या व्यक्तींनी एकत्र येणे महत्त्वाचे आहे. त्याला प्राधान्य देऊन सतत सकारात्मक, आशावादी राहण्याचे मी आणि युक्रांदच्या साथींनी मनाशी पक्के ठरवले आहे.

□

कार्यवाह, युवक क्रांती दल, महाराष्ट्र

परिस्थिती इथे हरते...

■ चेतन वाघ

वूहान, चीन येथे डिसेंबर २०१९ मध्ये कोरोनाची सुरुवात झाली. आणि बघता बघता तीन महिन्यांत कोरोनाचा फैलाव जगात झाला. टप्प्याटप्प्याने चीन, इटली, स्पेन, इंग्लंड, अमेरिका ह्या देशात त्याचा वेगाने प्रसार झाला. अनेक लोक या आजाराने बाधित झाले, कित्येक लोकांचे प्राण गेले. हा रोग नवीनच, त्याचा प्रसारसुद्धा वेगाने झाला! कोरोनाला आळा घालण्याचा सर्वच देशाने प्रयत्न केला! भारताने सर्वप्रथम २१ दिवसांचा लॉकडाऊन घोषित केला आहे, आणि मग त्यानंतर लोकांची भंबेरी उडाली! आज या लॉकडाऊनला ११६ दिवस पूर्ण झाले.

नवी मुंबई, २१ व्या शतकातील शहर! या शहराला नियोजनाचे शहर म्हटले जाते! सर्व काही नियोजन करून वसवले आहे! याच शहरात लॉकडाऊननंतरची परिस्थिती गंभीर होती आणि अजून आहेसुद्धा! जसं लॉकडाऊन सुरू झालं, त्याच क्षणी कानाकोपऱ्यात विविध समाजसेवी संस्था-संघटनांनी आपले काम करायला सुरुवात केली! ज्यांना प्रामुख्याने रेशनची अडचण आहे त्यांना रेशन पुरवू लागली! स्त्री-मुक्ती संघटना, प्रथम संस्था, YMCA, युवा या सारख्या लोकांच्या सोबत काम करणाऱ्या संघटनांनी तर कंबर कसली! बजेट आहे की, आता जर खर्च केला तर संस्थेचे पुढचे कार्य कसे होईल, याचा कोणी विचार केला नाही, सढळहस्ते त्यांनी लोकांच्या घरा-दारापर्यंत जाऊन रेशन दिलं! त्याच आधारावर **नवी मुंबई शहरात** आम्ही केलेल्या कामाचा थोडक्यात आढावा!

संवाद ॥

सर्वत्र लॉकडाऊन घोषित करण्यात आले, अचानक केलेल्या लॉकडाऊनमुळे अनेकांना काय करावे सुचत नव्हते, दुसरे म्हणजे हे पहिल्यांदाच घडत होते, त्यामुळे अचानक उद्भवलेल्या ह्या परिस्थितीला कसे तोंड द्यावे हे सुचत नव्हते! कोणाच्या घरात रेशन भरले होते, तर कोणाच्या घरात रेशनचा एकसुद्धा दाणा नव्हता! ज्यांचे हातावर पोट होते ते हवालदिल झाले. त्यातच एखाद्या ठिकाणी कोरोनाचा रुग्ण सापडल्यास तिथल्या परिसरात भीतीचे वातावरण होत गेले. लोक सैरभर झाले आणि त्यातून परिस्थिती अजूनच कठीण होत गेली.

'पृथ्वी ही शेष नागाच्या मस्तकावर उभी नसून ती कष्टकरी, कामगार यांच्या श्रमाच्या घामावर उभी आहे,' असं अण्णा भाऊ साठे म्हणाले होते. 'जसे कष्टकरी हात थांबवले गेले, तसे सर्वच ठप्प झालं, परंतु याचा प्रत्यक्ष अनुभव या काळात आला! सगळीकडे बंद!'

पहिल्यांदाच रेशन दुकानावर रेशन घेण्यासाठी गर्दी होत होती, ज्यांच्याकडे रेशन कार्ड होते त्यांना दर महिन्याला मिळणारा कोटा मिळत होता. परंतु ज्यांच्याकडे रेशन कार्ड नव्हते त्यांची परिस्थिती वाईट होती! काहीकडे रेशन कार्ड होते परंतु आधार कार्ड लिंक नव्हते, तर ज्यांच्या रेशन कार्डवर रु.५९०००/- च्या वरती उत्पन्न दर्शविलेले होते त्यांना काहीच मिळत नव्हते! या परिस्थितीमध्ये काय करावे सुचत नव्हते! हे झालं जी लोक इथे येऊन काही कागदपत्रे बनवलेली आहेत त्यांची कथा! परंतु ज्यांनी कधीच

१४

कागदपत्रे बनवली नाही, किंवा गावाकडे बनवलेली होती आणि गावी ठेवली होती, त्याची तर बिकट अवस्था होती.

जे लोक बाहेरगावावरून आपली रोजीरोटी कमवण्यासाठी मोठ्या शहरात गेले आले होते, त्यांना आता आपले काय होईल हे सारखे सतावत होते. कारण हातात काही शिल्लक नाही, शहरातील रोजगार अनिश्चित काळासाठी बंद पडला होता. मोठ-मोठ्या कंपन्यांपासून तर लहान लहान दुकानांपर्यंत सर्वच बंद! त्यामुळे हाताला काम नाही, ह्या परिस्थितीमध्ये करायचे काय हा विचार करून बहुतेक मजूर लोक आपल्याला गावी पायीच निघाली होती, याबाबत तर आपण सर्वांनी पहिले, जे काही लोक मागे राहिले होते त्यांच्या मनात आता ही परिस्थिती निवळेल हीच आशा होती.

इथे राहिलेल्या लोकांच्या मनात आशा तर होतीच परिस्थिती निवळेल याची पण रोजच्या जीवनाचे काय हा प्रश्न तर समोर होताच. रोज काय खायचे, कसं जगायचं हा प्रश्न दिवसेंदिवस जसा लॉकडाऊन वाढत गेले तसे मग सुरू झाली धावपळ! कुठे कोणती संस्था रेशन देते का? स्थानिक नेतेमंडळी काही वाटत

आहेत का? कोणी दादा-ताई आपल्याला मदत करेल का? स्थानिक महानगरपालिका काही रेशन देईल का? सरकार काही देणार आहे का? हे सर्व प्रश्न समोर दिसू लागले. जसे जसे लॉकडाऊनची घोषणा वाढत गेल्या तसतशा सरकारने योजनांची घोषणा सुरू केली. पण त्यात तर ज्यांचाकडे कागदपत्रे आहेत, त्यांनाच लाभ मिळू लागला. ज्यांच्याकडे कागदपत्रे नाही ते आपोआप मागे पडत गेले. मग त्यांच्यासाठी नवीन योजना सुरू झाली, पण त्याचा लाभ त्यांना मिळालाच नाही! जसे कि विना शिधापत्रिका (रेशनकार्ड) धारक व्यक्तीला प्रति व्यक्ती पाच किलो तांदूळ व प्रति कुटुंब एक किलो चणे हे माहे मे व जूनसाठी ठरलेले होते, परंतु जून महिना संपला तरी त्याचे फक्त अंदाजित १२ टक्क्यांच्या आत वितरण झाले असे पत्रकच अन्न व नागरी पुरवठा विभागाने जाहीर केले! योजना आहे पण लाभ मिळालाच नाही अशी परिस्थिती! या परिस्थितीला जसे जमेल तसे लोक सामोरे जात होते. विविध सामाजिक संस्थांनी मात्र मदत केली.

गावा-गावामध्ये परिस्थितीचे गांभीर्य असलेले युवक-युवती सर्वप्रथम पुढे आले, त्यामध्ये आमच्या आग्रोळी गावातील मनोज डोंगरे,

जिऊ ए मुस्ताफा करें
युनांचे आवोज...
यह आवाज
जब किसी मेहनत कश के
सीनकी सुरगस टाते हुए
बाहर निकले तो क्या करे
हय
जिऊ ए मुस्ताफा करें
बहुत खूब
दिल को चीर गई कहीं

जयेश भोईर, दिनेश माळी, महेश मोकल, विनय पाटील, प्रणय ठाकूर, समीर मोहिते, सत्यम पवार, आशीष वैद्य ह्यांनी पुढाकार घेऊन बाजूच्या दिवाळे गावातील युवकांच्या सोबतीने पहिले काही दिवस 'शिवलेले अन्न पाकिटांचे' वितरण केले. माझी बहिण मुग्धा राऊत, हिने ती जिथे काम करते त्या निशांतभाऊ खाडे व शीतलताई यांना परिस्थितीबद्दल सांगितले, त्यांनी तात्काळ ५००००/- रुपयांची मदत केली त्यातून आम्ही रेशन किट्स बनवून अस्मिता वाघ, कविता वाघ, माझी पत्नी गिरीशा वाघ यांनी त्याचे गावात वाटप केले. आलेले संकट मोठे होते, जसे रेशनचे किट्स आम्ही वाटायला सुरुवात केली गेली तसे मागणीचे प्रमाणे वाढत गेले. पहिल्यांदा आजूबाजूच्या परिसरातून मागणी येत गेली, तसे तसे वेगवेगळ्या संस्थांशी जोडत गेलो.

असेच, शहाबाज गावाच्या राजू भोईर यांनी एके दिवशी जेमतेम जेवायला बसलो असताना एक फोटो पाठवला, त्यांनी त्यात म्हटले चेतन बघ आमच्या येथील मजुरांची परिस्थिती! त्या फोटोत असे होते की, भात, भातामध्ये खूप सारे पाणी, आणि त्यामध्ये मीठ टाकून ती काही मजूर जेवण करत होते, मी तसाच जेवण सोडून तात्काळ त्यांना काही रेशन किट स्व:खर्चाने नेऊन दिले! त्यानंतर त्यांना महानगरपालिकेशी जोडून दिले! तसेच फणसपाडा गावातील फरहान चौधरी यांनी सांगतले की, त्यांच्या गावातील लोकांकडे खाण्यासाठी काहीच नाही, नेमका तो दिवस रमजान ईदचा दिवस होता! तात्काळ त्यांना काही किट्स दिले!

हळूहळू हा तरुणांचा गट रेशन वाटत आहे याची माहिती नवी मुंबईमधील काही भागांत पसरली आणि खास करून पनवेल, कोपरखैरणे, बेलापूर, नेरूळ या भागांतून लोकांचे खूप फोन येत होते, परंतु आमच्याकडे देण्यासाठी काही नव्हतं! त्यातूनच SWAN (अडकलेल्या कामगारांची मदत करणारे कृती नेटवर्क) संस्था जी प्रामुख्याने लॉकडाऊनच्या काळात सकीना दोराजीवाला व अली पारेख यांनी सुरू केलेल्या संस्थेच्या माध्यमातून मदत मिळत गेली. प्रामुख्याने रिसोर्स अँड सपोर्ट सेंटर फॉर डेव्हलपमेंट (RSCD) व महिला राजसत्ता आंदोलन सोबतच्या कामातून या संस्थेसोबत काम सुरू झाले. त्यातून अगोदर काही लोकांना व्यक्तिगत देणगीदारांकडून मदत केली गेली. त्यानंतर युवा संस्थेचे प्रकल्प समन्वयक राजू वंजारी यांच्या प्रयत्नाने नवी मुंबई परिसरातील जवळपास आज तारखेपर्यंत ३००० कुटुंबांना रेशन किट्सचे वाटप करण्यात आले. हे रेशन किट्स वाटत असताना मात्र कोणताही गाजावाजा होणार नाही याची मात्र आमच्या

सर्वच टीमने दक्षता घेतली. त्यामुळे काम करत गेलो! ह्या टप्प्यावर अनेकांनी मदत केली. आग्रोळी गावातून कॉम्रेड बी.टी.रणदिवे स्मारक ट्रस्ट, दिलीप पाटील, विराज सोलट, नेरूळमधून ओमकार भोपी, प्रवीण पाटील, तुर्भेमधून रामनाथ म्हात्रे, कोपर खैरणे गावातून राहुल मुजमुळे, संदीप पाटील, हेमंत पाटील व त्यांचा गट असेल किंवा बेलापूरमधून मीरा भद्रे, योगिता कोळी, अनिशा शेख, परेश सकपाळ, नय्युम शेख यांनी मदत केली. यातून सर्वांना काही तरी आपण लोकांसाठी करू शकलो याचा खूप आनंद होता.

कोरोनाच्या काळात फक्त रेशनचाच प्रश्नच फक्त समोर आला नाही तर... सर्वात पहिला प्रश्न होता तो म्हणजे आरोग्याचा! एखाद्या परिस्थितीला सामोरे जाताना फक्त एकाच बाजूचा विचार करून चालत नाही तर त्याचबरोबर इतर बाबींचासुद्धा विचार करावा लागतो. नवी मुंबई महानगरपालिकेने आरोग्याच्या प्रश्नांवर काम करणे गरजेचे आहे! समजा एखाद्या व्यक्तीला कोरोना सदृश्य काही लक्षणे आढळली तर त्यांनी काय करावं, याचे योग्य मार्गदर्शन होणे गरजेचे आहे. खासगी दवाखान्यामध्ये होत असलेली लूटमार थांबवली पाहिजे, त्यावर नियंत्रण केले पाहिजे. महात्मा जोतिबा फूले जीवनदायी आरोग्य योजनेचे लाभ प्रत्येकाला मिळाले पाहिजे याची काटेकोरपणे तपासणी केली पाहिजे. यासारखे अनेक विषय गंभीरतेने हाताळणे गरजेचे आहे, नाहीतर परिस्थिती अजून बिकट होऊ शकते!

आमच्या पण काही मर्यादा आहेत, त्या रेशनच्या असतील, आरोग्याच्या असतील, तशाच इतरही आहेत! हे परिपूर्ण करण्याचे काम मात्र स्थानिक स्वराज्य संस्थांनीच केले पाहिजे! त्यांनी अंमलबजावणी काटेकोरपणे करून जनतेला विश्वास देण्याची गरज आहे. **त्यातूनच लोकांचा स्थानिक स्वराज संस्थेकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलू शकेल व त्यावरील विश्वास वाढण्यास मदत होईल. त्यातूनच कोरोनाच्या संकटाला आपण सर्व एकत्र येऊन या परिस्थितीला हरवू शकू हा विश्वास आहे!**

□

(लेखक RSCD संस्थेचे कार्यक्रम, मीडिया व डॉक्युमेंटेशन समन्वयक आहेत!)

माणुसकी जिवंत आहे

■ नाजूका सावंत

मुंबई शहर घड्याळ्याच्या काट्यावर चालतं. हे शहर कधी झोपत नाही असं म्हणतात. पण 'कोरोना'मुळे हे शहर केवळ थांबलंच नाही तर मरणासन्न अवस्थेत जातंय की काय असं वाटू लागलं, कारण या शहराचं हृदय धडधडत ठेवणाऱ्या मजुराने जीवाच्या भीतीने शहर सोडलं आणि जे मागे राहिले त्यांना आपल्या रोजीरोटीची समस्या भेडसावू लागली. 'कोरोना'चा फटका सर्वांनाच बसला असला तरी वेगवेगळ्या स्तरांतील लोकांसाठी त्याची तीव्रता नक्कीच वेगळी होती. 'कोरोना'मुळे ठप्प झालेल्या जगाचा सर्वात मोठा फटका बसला तो मजुरांना. कारण रोज कमवायचं आणि खायचं, अशी तारेवरची कसरत तो जगत असतो.

'कोरोना'चा आघात झाला तरी माणुसकी जिवंत असल्याचा प्रत्यय या काळात आला. अनेकांनी जमेल त्याला आणि जमेल त्या पद्धतीने मदत केली. सरकारसोबतच व्यक्ती आणि संस्थाही मदतीला धावून आल्या. गेली तीन दशके लहान मुलींसोबत काम करणाऱ्या अंधेरीस्थित 'वाचा' या स्वयंसेवी संस्थेनेही पुढाकार घेऊन दर पंधरा दिवसांसाठी दोन वेळेला भरपेट जेवता येईल एवढ्या धान्याचे वाटप संस्थेशी जोडलेल्या मुलींना करण्यात आले. यामध्ये गव्हाचे पीठ, तांदूळ, तेल, डाळी, कडधान्ये, कांदे-बटाटे, साबण आणि मुख्य म्हणजे सॅनिटरी नॅपकिनसचा समावेश होता. मुंबईतील मालाडपासून ते इंदिरानगरपर्यंत एकूण बारा वस्त्या तर कल्याण डोंबिवली महापालिकेतील पत्रीपूल, गोलवली, पिसावली, आनंदवाडी अशा सहा वस्त्यांमध्ये 'वाचा' संस्थेचे काम सुरू आहे. एकूण सुमारे १५०० मुलींच्या ८३० कुटुंबांना यावेळी धान्यवाटप करण्यात आले. प्रत्येक फेरीमध्ये

सुमारे पाच हजार लोकांपेक्षा अधिक लोकांपर्यंत पोहोचण्यात वाचा संस्थेचा हातभार लागला आहे. तसेच त्यांच्या शिक्षणासाठी लागणारी वद्या पुस्तके इत्यादी पुरवण्यात येत आहे.

'वाचा' संस्थेने गेल्या तीन महिन्यांमध्ये धान्यवाटपाच्या तब्बल सहा फेऱ्या केल्या आहेत. धान्यवाटपासाठी संस्थेचे कार्य असलेल्या वस्तीमधील कमीतकमी दरात शिधा उपलब्ध करून देणारे दुकानदार शोधण्यात आले. त्यांनी दिलेल्या किमतीवरून वस्तीसाठी एक किट तयार करण्यात आले. ते किट्स वाटण्यासाठी 'वाचा' संस्थेच्याच सदर वस्तीतील वाचा युथ मुलीमुलांनी स्वयंसेवक म्हणून श्रमदान केले. त्यासाठी त्यांनी दरवेळी एकमेकांमध्ये अंतर राहिल आणि प्रत्येक जण पीपीई किट वापरून स्वतःला आणि इतरांना 'कोरोना'चा संसर्ग होणार नाही, याची काळजी घेतली.

'अन्न ही आपली मूलभूत गरज आहे आणि जर तीच गरज भागत नसेल तर आपण आपल्या मुलींना कितीही सक्षम बनवले त्याचा उपयोग होणार नाही', असं 'वाचा'ला वाटतं. सध्या लॉकडाऊनमुळे सर्व मुलींचे पालक कामाला जात नाहीत. त्यामुळे त्यांच्या घरात अन्नधान्य येण्याचे सर्व मार्ग बंद आहेत, अशावेळी दर १५ दिवसांनी 'वाचा' संस्थेने वस्त्यांवर धान्य वाटप केले.

'लॉकडाऊन'च्या संपूर्ण काळात 'वाचा'ने आपल्या मुली आणि त्यांचा परिवार यांच्याशी नियमितपणे संवाद साधत त्यांचे खऱ्या अर्थाने पालकत्व घेतले असे म्हणता येईल. त्यासाठी अनेक मुली आणि त्यांच्या पालकांनी 'वाचा' संस्थेचे आभार मानले आहेत. 'वाचा' संस्थेच्या मालवणी वस्तीतील रागिणी राप्ते (१७) म्हणते,

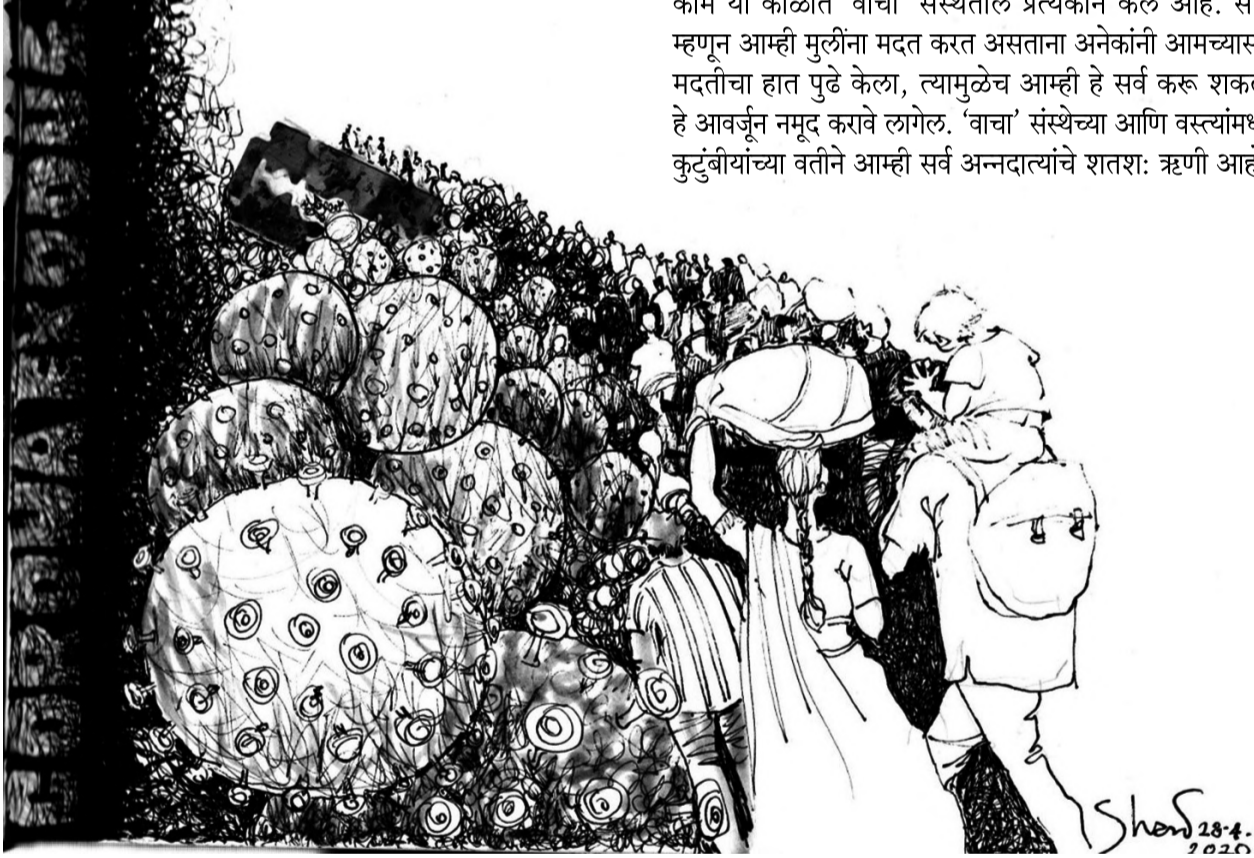
‘आमच्या घरात फक्त वडील कामाला जातात, माझे वडील सराफाच्या दुकानावर काम करायचे पण आता काम थांबले आहे, माझ्या वडिलांना मधुमेह आहे, त्यामुळे त्यांची औषध आणि घरातील धान्यासाठी पैसे कुटून आणायचे हा प्रश्न होता. पण ‘वाचा’कडून वेळोवेळी मिळत असलेल्या मदतीमुळे आम्ही दोन वेळचं जेवण जेवत आहोत.’ कल्याण डोंबिवली महापालिका क्षेत्रातील पिसवली वस्तीतील नलिनी वर्मा (१८) म्हणाली की, ‘दीदी आम्ही एक वेळेला खिचडी मिळते त्या रांगेत उभं राहून जेवतो तर दुसऱ्या वेळेला ‘वाचा’कडून मिळालेल्या धान्याचं जेवण बनवतो कारण आमच्या घरात ८ लोकं आहेत.’ गोळवली वस्तीतील १९ वर्षीय किमया कुमार सांगते, ‘लोकं उधारीवर सामान घेतील म्हणून आमच्या इथले दुकानदार दुकान उघडत नाहीत. त्यासाठी फार लांब जावे लागते. ‘वाचा’ने धान्य वाटप केल्यामुळे आम्हाला खूप मोठी मदत झाली आहे.’

अन्न ही आपली मूलभूत गरज आहे. पण त्यासाठी पैसे लागतात आणि पैशाचं सोंग घेता येत नाही, हेही तितकंच खरं आहे. ‘लॉकडाऊन’च्या काळात सर्व व्यवहार ठप्प असताना हातावर पोट असणाऱ्यांच्या घरात अन्नाही अशा वेळी सर्वात पहिल्यांदा प्रश्न येतो तो मुलींवर होणाऱ्या खर्चाचा, त्यांच्या शिक्षणाच्या

खर्चाचा. अन्न ही एक महत्त्वाची गरज असली तरी त्यापलीकडेही असलेल्या अनेक समस्या समाज म्हणून आपल्याला लक्षात घेतल्या पाहिजेत. ‘वाचा’ मागील ३० वर्षांपासून सातत्याने या वस्त्यांमधील १० ते २० वर्षे वयोगटातील मुलींच्या सर्वांगीण विकासासाठी प्रयत्न करित आहे. ‘कोरोना काळात एका घरात अनेक खाणारी तोंडे, राहायला जागेचा तुटवडा या सर्व गोष्टीत भर म्हणून घरात वयात आलेली मुलगी हा पुन्हा एकदा डोईजड झालेला विषय ठरू शकतो आणि त्यांचं हे ओझं आपल्यावर नको म्हणून लग्न लावून देणं, हा सोपा उपाय ठरू शकतो. म्हणूनच १९९३ नंतर पहिल्यांदाच आम्ही धान्यवाटप करण्याचा निर्णय घेतला’, असे ‘वाचा’ संस्थेच्या प्रकल्प संचालक यगना परमार यांनी म्हटले.

‘कोरोना’ काळ हा सर्वांसाठीच कठीण काळ आहे. म्हणूनच ‘वाचा’ संस्था सर्वासोबत या संकटाशी आपल्या परीने लढा देत आहे. आमच्या संस्थेशी जोडलेल्या सर्वच मुलींच्या बाबतीत ‘वाचा’ची प्रत्येक कार्यकर्ती अत्यंत संवेदनशील असून आणि कायम मदतीला तत्पर असते. या सर्व दिवसांत मुलींना आणि त्यांच्या घरच्यांना आमच्याशी कोणत्याही समस्येबाबत संवाद साधता यावा यासाठी आमच्या कार्यकर्त्या फोनवर अहोरात्र उपलब्ध होत्या. त्यांच्या प्रत्येक समस्येला समजून घेत त्यावर समजूतदारपणे तोडगा काढण्याचे काम या काळात ‘वाचा’ संस्थेतील प्रत्येकाने केले आहे. संस्था म्हणून आम्ही मुलींना मदत करत असताना अनेकांनी आमच्यासाठी मदतीचा हात पुढे केला, त्यामुळेच आम्ही हे सर्व करू शकलो, हे आवर्जून नमूद करावे लागेल. ‘वाचा’ संस्थेच्या आणि वस्त्यांमधील कुटुंबीयांच्या वतीने आम्ही सर्व अन्नदात्यांचे शतशः ऋणी आहोत.

□

आवास, रोजगार आणि नियोजन कुणासाठी?

■ राजू वंजारे

नवी मुंबई, पंचशील नगरमधील महिलेला सकाळी ११ वाजता चक्कर आली म्हणून हॉस्पिटलमध्ये नेण्यात आले. एका हॉस्पिटलने अॅडमिट केले नाही, असेच दुसऱ्या व तिसऱ्या हॉस्पिटलनेदेखील या महिलेला अॅडमिट केले नाही व पेशंट पाहण्यासदेखील कोणी डॉक्टर आले नाही. या फिरण्या-फिरण्या मध्ये संध्याकाळचे ५ वाजले. एक हॉस्पिटलमध्ये त्यांना अॅडमिट करणार होते परंतु तोपर्यंत खूप उशीर झाला होता. व या महिलेने आपले प्राण गमावले. दोन मुलींचे पोट भरण्यासाठी भांडी-धुण्याचे काम करून प्रपंच पुढे नेत होती. आता कोण घेईल या घटनेची जबाबदारी? नामचीन व मोठे हॉस्पिटल कोरोनाला न घाबरता या महिलेला अॅडमिट किंवा इलाज केला असता तर आज या मुलींची आई त्यांच्या सोबत असती या मुलींचे वडील तर आधीच वारले होते. अशा अनेक धक्का दायक घटना झाल्या आहेत.

आजची जी परिस्थिती उद्भवली आहे ती कोविड १९ व लॉकडाउनमुळे, त्यात अनियोजन, असमानता आणि अ-न्यायिक धोरणसुद्धा दिसून येतात. कारण परिस्थिती आधीपासूनच अशीच आहे. आता स्पष्ट दिसू लागली आहे. असंघटित कामगारांचा व त्यांच्या योगदानाचा विचारच केला गेलेला नाही. म्हणूनच हे असंख्य कामगार अदृश्य म्हणजेच असून नसल्यासारखे आहेत. त्याचे स्पष्ट कारण म्हणजे त्यांची दखल आणि नोंद सरकारी दरबारात घेतलेली नाही आणि म्हणून सामाजिक सुरक्षेच्या कक्षेत ते बसत नाहीत. त्याचेच कारण स्थलांतरित मजुरांना अशा संकटाला

सामोरे जावे लागत आहे.

देशात सगळ्यात जास्त औद्योगिकीकरण व शहरीकरण महाराष्ट्रात आहे. कारण २५% उद्योग हे महाराष्ट्रात आहेत व देशाच्या GDP मध्ये २३% योगदान महाराष्ट्राचे आहे. ११८ लक्ष लोक महाराष्ट्रात राहतात. तरी जे मजूर राज्यातले व इतर राज्यांतून आलेले आहेत. ज्यांनी सेवा दिली त्यांचा विचार करण्याचे राहून गेले असेच म्हणावे लागेल. कारण आजही मग ते आवास, नोकरी, पाणी, स्वच्छता, आरोग्य, शिक्षण व मूलभूत सुविधांपासून वंचित आहेत.

बरं यात आपण बदल घडवून आणू शकतो का?? तर हो!

कोविड १९ मुळे उद्भवणाऱ्या परिस्थितीचे जलद मूल्यांकन (Rapid Assessment) केले पाहिजे. संभावित स्थिती जाणून घेण्यासाठी दोन-तीन दिवसांत ४००० लोकांचे आम्ही सर्वेक्षण केले आणि लक्षात आले की जास्तीत जास्त लोक बेरोजगार होणार आणि उपासमारीची परिस्थिती उद्भवणार आहे. हा आजार जरी विमानात फिरणाऱ्यांकडून पसरणार होता तरी या असंघटित लोकांना ते भोगावे लागणार, असा अंदाज आला होता.

आम्ही #TogetherWeCan and #SpreadLoveNotCorona अभियान सुरू केले आणि दानवीरांनीदेखील लोकांच्या मदतीसाठी हृदयातून मदतीचा हात पुढे केला. अशा सहभागी संस्थांनी सहभाग दिल्यामुळे आम्ही ३८,६४९ (१,९३,२४५) परिवारांना राशन देऊ शकलो. ७ लक्ष ८० हजारांपेक्षा जास्त व्यक्तींना शिजवलेलं

अन्न त्यात पोलीस, तात्पुरते शेल्टर, सरकारी कर्मचारी व इतर लोकांना दिले. १७,१३० लोक पायी गावी चालत जात होते अशांना मार्गात भूक लागली तर बिस्कीट, चिक्की, ORS, फरसाण, पाणी आदी गोष्टी देऊ शकलो. त्याव्यतिरिक्त १००० पेक्षा जास्त लोकांना बस, टेम्पो, ट्रेन व इतर त्यांच्या गावी पाठवण्यास मदत केली.

असे १००० परिवार ज्यांकडे रेशन कार्ड नव्हते त्यांना शिधापत्र अंतर्गत (आधार कार्डच्या आधारे) रेशन मिळवून देण्यात मदत केली आणि ७५० लोकांचे नाव रेशनिंग ऑफिसमध्ये दिली आहेत. १३० लोकांना MNREGS अंतर्गत नोंदणी आणि ओळखपत्र मिळवून दिले.

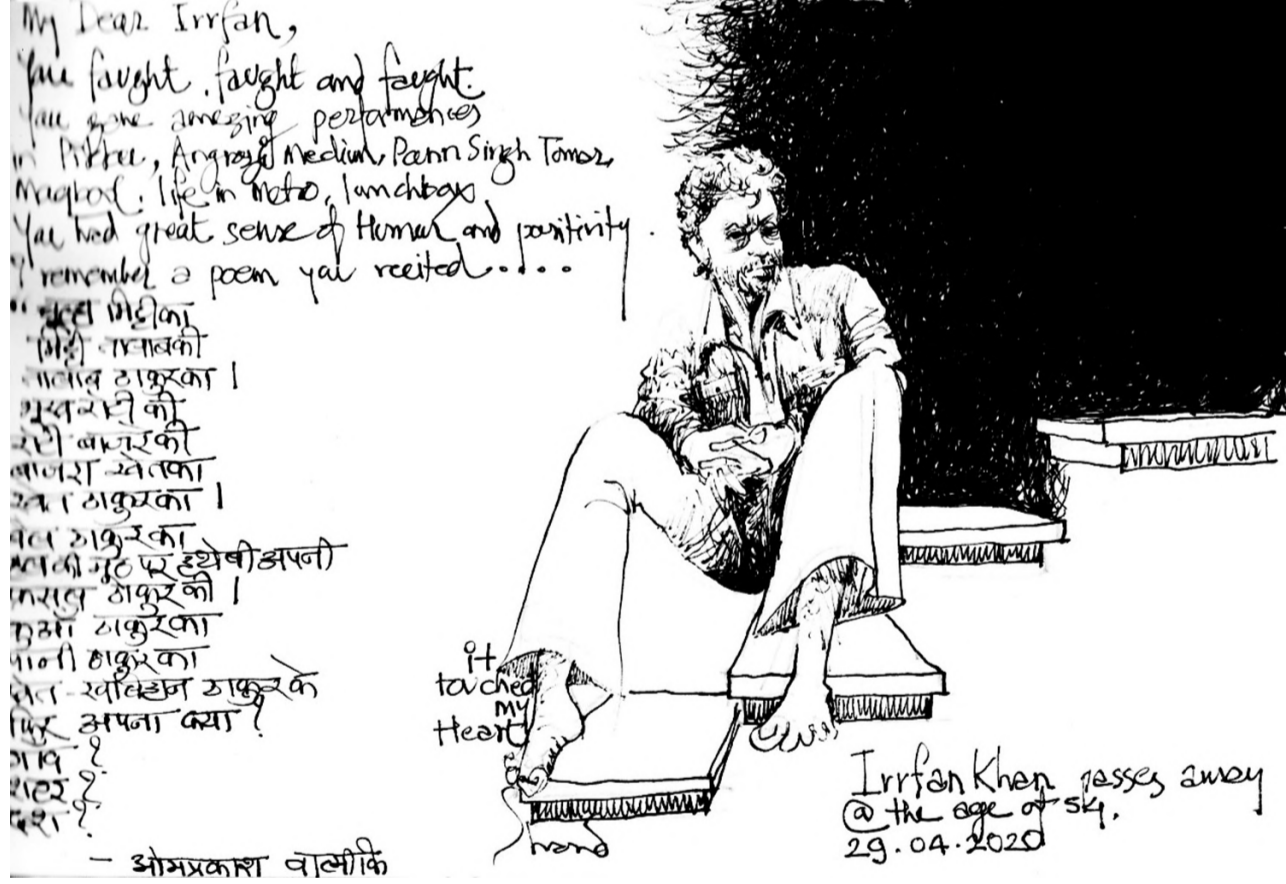
कोविड १९ दरम्यान असंघटित कामगारांनासाठी त्वरित नव्या योजना आखाव्यात व जे नोंदीत कामगार नाहीत त्यांना नोंद करून घ्याव्यात व जे नोंदीत आहेत त्यांना आर्थिक मदत पुरवावी, ज्यांच्या कडे रेशन कार्ड नाही त्यांना तात्पुरते रेशन कार्ड देऊन उपासमारीला आलेल्या लोकांना त्वरित धान्य पुरवण्यात यावे,

पथविक्रेत्यांसाठी योजना/ सर्वेक्षण व्हावे, घरेलू कामगारांना मदत मिळावी, वस्त्यांना मूलभूत सुविधा मिळाव्यात, नवीन जनधन बचत खाते उघडण्यासाठी बँकेशी संपर्क करणे, उज्वला गॅस, कोविडच्या काळात घरं तोडली जाऊ नयेत, असे पत्र व्यवहार माननीय मुख्यमंत्री, कामगार मंत्री, कामगार आयुक्त व इतर यंत्रणांना करण्यात आले.

सुरुवातीला म्हटल्याप्रमाणे कोविड १९ च्या दरम्यान ज्या शिफारसी सरकारने ज्यांवर विचार करण्याची अत्यंत गरज आहे. त्यात मुख्यतः चार भाग आहेत. घर/आवास आणि मूलभूत सुविधा, रोजगार, शासन-प्रशासन आणि नियोजन.

१. घर/आवास आणि मूलभूत सुविधा.

घर/आवास हा मूलभूत हक्क असावा जर हे हक्क लोकांना मिळत नाहीत तर त्यात कायदे आणि धोरणच जिम्मेदार आहे. खरं पाहता आपल्याला एक असे धोरण हवे जे सिद्ध करेल आवास हा हक्क आहे. कारण आपल्या राज्यात आवास यांवर

एकही धोरण नाही.

कामगार वस्त्या (झोपडपट्ट्या/फेरीवाले) यांना जबरदस्तीने होत असलेल्या तोडमोड प्रक्रिया थांबवाव्यात व समस्यांचे निराकरण करावेत.

उदा. नागपूरमध्ये पारित केलेल्या शासन परिपत्रकानुसार (GR) तिथल्या लोकांना राहत्या घराची जमीन मालकी हक्काची व्हावी म्हणून जमिनीचे पट्टे त्यांच्या नावे होत आहेत. हेच परिपत्रक महाराष्ट्रात सर्व जिल्ह्यांत लागू करण्याचा निर्णय घ्यावा.

महाराष्ट्र झोपडपट्टी क्षेत्र (सुधारणा, मंजुरी आणि पुनर्विकास) कायदा, १९७१ अन्वये झोपडपट्ट्यांना घोषित करून संरक्षण देणे व सगळ्यांना मूलभूत सुविधा पुरवणे असे नोंदीत आहे.

राज्यात झोपडपट्टी पुनर्वसन योजना (SRS) आहे. या योजने अंतर्गत बांधलेल्या इमारतीमध्ये झालेले पुनर्वसन आपण सगळ्यांनी पहिले आहे. इमारतीच्या घनतविषयी मोठी समस्या आहे ज्यामुळे टीबी, कॅन्सर, कोविड १९सारख्या आजाराचे माहेरघर या इमारती झाल्या आहेत.

महाराष्ट्रात भाडेतत्वावर राहणाऱ्या लोकांची संख्या खूप आहे. सरकारने भाडे तत्वावरील घरांमध्ये राहणाऱ्या वर्गासाठी धोरण आखणे गरजेचे आहे. त्यासाठी महामंडळ स्थापित करून नियोजन करण्याची गरज आहे.

बेघर व फूटपाथवासीयांचे सर्वेक्षण करून रात्र निवारे उभारण्यात यावेत. महात्मा गांधी पथक्रांती योजनेअंतर्गत विचार करण्यात यावा.

२. रोजगार, श्रमिक अधिकार आणि कामगारांसाठी आजीविका

संपर्कात आलेले उदाहरण :

चंद्राचा नवरा वारल्यानंतर परिवाराची जिम्मेदारी तिच्यावर आली. मेहनत व हिंमत करून मुलीचे लग्न करून दिले. परंतु घरेलू हिंसाचार होत असल्यामुळे मुलगी परत आई सोबत राहायला आली. त्या कचरा वेचून आपले जीवन व्यतीत करत होत्या. घरात चार मुलदेखील आहेत. कोरोनामुळे त्या घरीच आहेत व काहीच काम नसल्यामुळे उपासमारीचे दिवस आले आहेत. असे अनेक परिवार असतील त्यांना कोरोनामुळे असे हलाखीचे दिवस पाहायला मिळत आहेत.

संवाद ॥

रोजगाराचा किती मोठा प्रश्न या उदाहरणावरून आपल्याला लक्षात येतो. युवा आणि शिक्षापकडून एकदा मदत झाली परंतु त्यानंतर काय? सरकारच्या ठोस भूमिका रोजगाराविषयी झाल्या असल्या तर लोकांवर ही परिस्थिती आलीच नसती.

सरकार कामगारांचे ४४ कायदे अंमलबजावणी करण्याचे सोडून ते संपवून नवीन ४ कोड बिल आणायला निघालेत. इमारत व इतर बांधकाम कामगार कायदा व मंडळ, घरेलू कामगार मंडळ यांना सक्षम व यांचीच अंमलबजावणी केली तर अनेक कामगारांना सामाजिक सुरक्षा मिळेल. फेरीवाला कायदा २०१४ ची अंमलबजावणी झाली असती तर फेरीवाल्यांनादेखील सामाजिक सुरक्षा मिळाली असती.

३. नियोजन

लोक केंद्रित नियोजन व्हायला पाहिजे असं MRTIP कायदा सांगत जरी असला तरी लोकांचा सहभाग कोणत्याच नियोजनात होताना दिसत नाही. एखादी नोटीस व जाहिरात जरी कुठे आली तरी ते साधारण व्यक्तीपर्यंत पोहोचत नाही. असे लोक सहभागिताचे कायदे अंमलबजावणी करण्याची गरज आहे.

४. शासन-प्रशासन

शहरांसाठी नागरिक आणि प्रशासन यांनी मिळून काम करण्यासाठी ७४ व्या घटना संशोधनाअंतर्गत नगर राज बिल याचे परिवर्तन करून सामान्य माणसाचे योगदान त्याच्या क्षेत्राची, वॉर्डाची, विभागाच्या स्तरावर सहभागी होऊन त्या-त्या ठिकाणच्या परिस्थिती अन्वये निर्णय सामान्य माणूस घेईल व लोकशाहीला पाठबळ मिळेल.

असा हा युवाचा प्रवास राहिला आहे. तरी नागरिक म्हणून सगळ्यांची जिम्मेदारी शासन-प्रशासनाला मजबुतीकडे घेऊन जाण्याचे व एकजूट होऊन नागरिकत्वाचे कार्य पुढे नेण्याचे.

युवा सार्थीचे खूप-खूप धन्यवाद!

□

प्रकल्प समन्वयक, युवा

२१

ना गाडी है ना ट्रेन,
 टयरो मडल चलता है
 आग वसंत कल नहीं था
 जागे सगय भी कुछ नहीं
 और आप बताते है
 की भ्रमण टमारा सपना है
 शानी दुगीरी क्या है
 स्वविये की ये अमितोके
 बच्ये नहीं है
 PM Care के करोडो
 रुपय जगा बुझे
 क्या रंगक लिवे नहीं है वही
 कोई भर्म नहीं है
 कोई धर्म नहीं है
 क्या यह सभो सुंसभनत
 केला प्रथागमत्री
 टवीकाप्टरसे फुल डाक्टर
 शक नहीं आती है
 केसे इस्तीम हो भुज
 कही है भुज भारत कहते है

5-5-2020

आरोग्य आणि लिंगभाव

■ साधना नातू

सध्या 'आरोग्य आणि लिंगभाव' या विषयाचे विविध पैलू आपण समजून घेत आहोत. जुलै महिन्यातल्या या लेखमालेतला पहिला लेख कोरोनाच्या साथीमुळे आणि त्यावरील उपायांमुळे आरोग्यावर होणाऱ्या परिणामाबद्दल होता. दुसरा लेख 'आशा' आणि अंगणवाडी कर्मचाऱ्यांच्या संघर्षाविषयी होता. मागच्या आठवड्यात आपण लॉकडाऊनच्या काळात काम करणाऱ्या मुंबईतल्या एका डॉक्टरचे अनुभव समजून घेतले. आरोग्याबद्दलचे आणखीही अनेक मुद्दे आपल्याला समजून घ्यायचे आहेत.

आजच्या लेखातून 'स्त्रियांचे मानसिक आरोग्य' हा काहीसा दुर्लक्षित मुद्दा आपण समजून घेऊया. हा लेख अनुभवी कार्यकर्त्या, संशोधक आणि स्त्रीवादी मानसोपचार तज्ञ साधना नातू यांनी लिहिला आहे.

लॉकडाऊन ते अनलॉक - स्त्रियांचं मानसिक आरोग्य

मानसिक आरोग्य आणि त्यातही स्त्रियांचे मानसिक आरोग्य ही अत्यंत दुर्लक्षित असलेली गोष्ट आहे! त्यावर विचार, कृती, प्रत्यक्ष काम आणि संशोधन कमीच होते. कोविड नाईटीन च्या पार्श्वभूमीवर वाईटातून चांगली गोष्ट अशी आहे की हा मुद्दा सध्या ऐरणीवर आला आहे. गेले तीन महिने विविध स्तरातील स्त्रिया सध्या अनेक पातळ्यांवर आणि अनेक प्रकारचे संघर्ष करत आहेत. त्यांच्याबद्दल आपण ह्या लेखांमध्ये जाणून घेऊयात. स्त्री चळवळ आणि स्त्री अभ्यासाने आपल्याला दाखवून दिले आहे की

'सर्व स्त्रिया' नावाचा कोटीक्रम नसतो. स्त्रियाही जात, वर्ग, धर्म, भौगोलिक स्थान आणि लैंगिकता अशा अनेक वैशिष्ट्यांनी विभागलेल्या असतात. त्यामुळे आपल्याला 'स्त्रियांचे मानसिक आरोग्य' असे म्हणत असताना इंटरसेक्शनलिटीचा विचार करावाच लागतो. जगभरातील आकडेवारी आपल्याला असे सांगते आहे की या काळामध्ये कौटुंबिक हिंसाचार तसंच बालकांचे लैंगिक शोषण खूपच वाढले आहे. राष्ट्रीय महिला आयोग आणि विविध संस्था संघटनांनी चालवलेल्या हेल्पलाइन्स यातून मिळालेल्या माहितीनुसार भारतामध्ये मार्च अखेर ते जूनपर्यंत मिळालेली आकडेवारी धक्कादायक आहे. मला व माझ्यासारख्या अनेक तज्ञांना असे वाटते की मदती करता जे संपर्क करू शकत नव्हते अशा अनेक स्त्रिया व लहान मुलं यांची या आकडेवारीत भरच पडेल.

लॉकडाऊनच्या सुरुवातीच्या काळात सरकारी यंत्रणेतर्फे एक घोषवाक्य आपल्यापर्यंत आले - 'स्टे होम स्टे सेफ' स्त्रीवादी कार्यकर्ते आणि अभ्यासक म्हणून आपल्याला पहिल्यापासूनच माहिती आहे की कुटुंबसंस्था अनेकदा शोषण, हिंसा आणि संघर्ष याने पुरेपूर भरलेली असते. त्यामुळे सध्याची परिस्थिती त्याला मुळीच अपवाद नाही. सर्व वर्गातल्या स्त्रिया या घराच्या चारभिंतीआड घडणाऱ्या हिंसेला सामोरे गेल्या आहेत. अर्थशास्त्रीय अभ्यास असे सांगतात की सध्या अनेक मध्यम व उच्च मध्यम वर्गीय स्त्रियांच्या नोकऱ्या गेल्या आहेत किंवा जाणार आहेत. मध्यमवर्गीय स्त्री आणि उच्च मध्यमवर्गीय स्त्री पुन्हा एकदा कुटुंब आणि घरगृहस्थीच्या

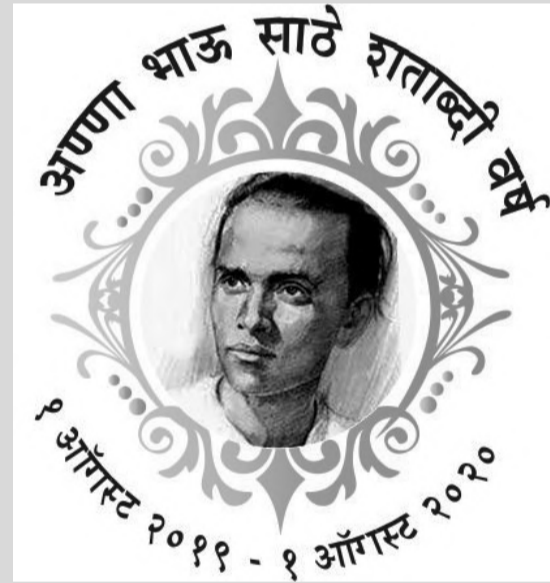
कचाट्यात सापडली आहे. तिच्याकरता तिहेरी ताण निर्माण झाला आहे. घरकाम, घरातील संघर्ष आणि वर्कफ्रॉमहोम स्वरूपातले व्यावसायिक काम. बॉसची मर्जी सांभाळा, घरच्यांचीही मर्जी सांभाळा, काम उत्तम झालं पाहिजे हा अट्टाहास आणि नोकरी जाण्याची भीती! हा सर्व अतिरिक्त ताण, तिच्या मानसिक आरोग्या करता खूप मोठे आव्हान म्हणून समोर येत आहे. घरात अडकल्यामुळे तरुण मुलींवर लग्नाची जबरदस्ती केली जाते आहे तसंच विवाहित स्त्रिया मूल होऊ देण्याचा निर्णय आता लांबणीवर टाकू शकत नाहीयेत ही जबरदस्तीसुद्धा त्यांच्या मानसिक आरोग्याकरता प्रश्नचिन्ह उपस्थित करते आहे. कोविडच्या वातावरणात सुरक्षित गर्भपात ही सोय सुद्धा अवघड झाली आहे. हा मुद्दा जरी वरवर पाहता रेप्रॉडक्टिव राईट्स बदल वाटला तरी त्याचा थेट संबंध त्यांच्या विचार, भावना आणि सर्वांगीण मानसिक आरोग्याशी असतो. बाल संगोपन, मुलांचा अभ्यास आणि शिक्षण, नातेवाईकांची सेवासुश्रुषा यामुळे मध्यमवर्गीय स्त्रियांचं मानसिक आरोग्य या काळात नातेसंबंधांशीही तीव्रपणे जोडलेले सतत दिसून येत आहे.

समाज माध्यमांमध्ये ज्या प्रकारे पुरुषांनी पाककृतीचे फोटो आणि व्हिडिओ तसंच वर्णन टाकली होती आणि प्रचंड फुशारकी मारली होती, त्यातून पुन्हा एकदा हे अधोरेखित झाले की पुरुषांनी स्वयंपाक केला, पाककलेतील प्राविण्य दाखवलं तर, ती कौतुकाची गोष्ट असते आणि बायकांवर मात्र पाककला निपुण असण्याची सक्ती असते. अठराव्या शतकापासून आजतागायत ही अपेक्षा त्यांच्या पाचवीला पुजली आहे. आपले मनोसामाजिक विश्व विस्तारले नाही हेच खरे. इतक्या वर्षांच्या स्त्री चळवळींनी नेमके काय साधले असा प्रश्न यामुळे पडतो! घर कामातील पुरुषांचा सहभाग हा नेहमीच कळीचा मुद्दा राहिला आहे. असा सहभाग मग तो कोणत्याही स्वरूपातला असला हा घरातील बाई किंवा कुटुंबियांवर उपकार समजला जातो. या संकुचित अभिवृत्तिमधून आपण अजूनही बाहेर पडलेलो नाही. समाज माध्यमांच्या स्वरूपात त्याला फक्त एक नवीन झालर, आणि वेष्टन मिळालं आहे. ही नक्कीच खेदाची बाब आहे.

घर कामगार, फॅक्टरी कामगार तसंच कचरा व्यवस्थापन करणाऱ्या कामगार यांच्याही शारीरिक तसंच मानसिक आरोग्याकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. अतिशय कमी संसाधने, सुरक्षिततेची हमी नाही, पगाराची हमी नाही अशाही परिस्थितीत अनेक गरीब स्त्रियांचा झगडा पुढचा काही काळ चालू राहणार आहे. या स्त्रियांची सामाजिक आर्थिक आणि मानसिक ससेहोलपट ही उच्च मध्यमवर्गीय

स्त्रियांच्या तुलनेत किती तरी पटीने जास्त आहे. ट्रांसजेंडर स्त्रिया, सेक्सवर्कर स्त्रिया या सदैव दुर्लक्षित राहिलेल्या आहेत. सध्या त्यांच्या मानसिक आरोग्याला अनेक प्रकारची आव्हाने आहेत. त्यामुळे चिंता, नैराश्य अशा अनेक गंभीर मानसिक आजारांना त्या सामोरे जात आहेत. कष्टकऱ्यांसाठी काम करणाऱ्या विविध संघटना त्यांच्या परीने या स्त्रियांना मदत करायला पुढे सरसावले आहेत पण त्यांचे आर्थिक प्रश्न इतके बिकट आहेत की मानसिक आरोग्य या गोष्टीला प्राधान्यक्रम मिळत नाही.

मोलकरीण आणि घर मालकीण यांच्यामधला तिढा सुटायला पाहिजे. या काळात घर कामगारांना योग्य मोबदला आणि वागणूक मिळणे आवश्यक आहे. हे खरेतर घर मालकीण आणि घर कामगार दोघांच्याही मानसिक आरोग्य करता पोषक आहे. पण आपल्याकडील सामाजिक उतरंड, भेदभावाचे वातावरण आणि जातीय प्रांतीय अशा असंख्य पूर्वग्रहांमुळे या आव्हानात्मक परिस्थितीतसुद्धा या दोन घटकांमध्ये सामंजस्य दिसून येत नाही.

महाराष्ट्रातील कामगार शेतकरी आंदोलनात लाल बावटा कलापथकाचा आवाज बुलंद करणारे, कथा-कादंबऱ्या-पोवाडे अशी साहित्य निर्मिती करणारे कम्युनिस्ट-लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांना जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त अन्नपूर्णा परिवारातर्फे विनम्र अभिवादन

लॉकडाउनच्या सुरुवातीच्या काळात जेव्हा व्यक्तिगत आणि संघटनात्मक पातळीवर मध्यम, उच्च मध्यम वर्गीय तसंच उच्चवर्गीय घर मालकिणीना हे आवाहन केले गेले की घर कामगार स्त्रियांना त्यांच्या पगारापासून वंचित ठेवू नका. तेव्हा स्वतःच्या पगाराबद्दल जागरूक असलेल्या अनेक स्त्रियांनी मोलकरणीना सहानुभूतीपूर्ण वागणूक दिली नाही. त्यांचे काम तर आम्हीच करतो आहोत - अशा प्रकारचे चर्चाचर्चितचर्चण झाले. काही ठिकाणी घरकामगार स्त्रियांना संशयामुळे मज्जाव केलेला होता. आता अनलॉकच्या कालखंडातसुद्धा त्यांना अतिशय आक्षेपार्ह वागणूक दिली जात आहे.

मानसिक आरोग्यावर काम करणारे विविध तज्ञ - म्हणजे चिकित्सा मानसशास्त्रज्ञ, मनोविकार तज्ञ, या विषयावर काम करणारे समाजकार्यातील तज्ञ तसंच समुपदेशक हेसुद्धा सर्व स्तरातील लोकांच्या (यामध्ये स्त्रिया पण आल्या) समस्या हाताळायला प्रशिक्षित नाहीत. वंचितांच्या मानसिक आरोग्याची काळजी घेण्याकरता तज्ञांना प्रशिक्षणाशिवाय लोकाभिमुख आणि स्त्रीवादी दृष्टिकोनाची आवश्यकता असते जी अभ्यानेच सापडते.

भावनात्मक व मानसिक समस्यांकरता तज्ञ व्यक्तीची मदत घेणे, हे नेहमीच बिनमहत्वाचे मानले गेले आहे आणि त्याला कोविडचा काळही अपवाद नाही. शेतकरी आत्महत्या, स्त्रियांच्या आत्महत्या आणि तरुणांच्या आत्महत्या ह्या २०१४ पासून भारतासाठी एक मोठा आव्हान ठरले आहे. कोविडमुळे आत्महत्यांचा प्रश्न पुन्हा गांभीर्याने घेतला जाईल असे वाटते. त्यामध्ये जोडप्यांच्या आत्महत्या, जोडपे आणि लहान मुलांच्या आत्महत्या आणि स्त्रियांच्या आत्महत्या हे तिन्ही प्रकार गेल्या तीन महिन्यात वृत्तपत्रांमधून आपल्या समोर आले आहे. कोविडच्या रुग्णांमधील स्त्रियांचं मानसिक आरोग्य आणि कोविडच्या भीतीने स्त्रियांची आत्महत्या यांची टोस आकडेवारी अजून आपल्यासमोर व्यवस्थित आली नाही. पण नजिकच्या काळा मध्ये यावर अभ्यास आणि हस्तक्षेप होणे हा महत्वाचा मुद्दा आहे.

गेले दोन महिने ज्या स्त्रियांनी मोफत ऑनलाइन कौन्सलिंग करता माझ्याशी संपर्क साधला त्यातील बहुतांश स्त्रियांनी माहिती घेणे, कुटुंबीयांची काळजी वाटणे, भविष्याची काळजी या गोष्टींबद्दल जास्त प्रश्न विचारले. ज्यांनी वैयक्तिक मानसिक आरोग्याबद्दल चे प्रश्न विचारले त्यांनी समुपदेशन घेण्याकरता पुन्हा संपर्क साधला नाही. याचा अर्थ थोडसं बरं वाटल्यावर - 'आता करता समायोजन झालंय मग, पुन्हा कशाला स्वतःला वेळ द्या' असे वाटलेले दिसते. स्त्रियांचं Help seeking behaviour हे नेहमीच शेवटच्या क्षणी,

प्रश्न अधिक जटिल झाल्यावर आणि कमी वेळा करता असतं. एका महिलेनी घरच्यांच्या नकळत फोन केला होता आणि ती म्हणाली कि तिला बहुदा अशा दोन-तीनच सेशन करता वेळ मिळेल. तिच्या घरी खूप सारे पाहुणे येत होते आणि त्यामुळे तिच्या मनावरचा ताण वाढत होता. तिच्या मनामध्ये कुटुंबीय आणि तिच्या मुलांबद्दलची काळजी साठली होती. या पाहुण्यांना मज्जाव करण्याचे स्वातंत्र्य तिच्याकडे नव्हते. तिच्या भावभावनांवरचे नियंत्रण, केवळ तिच्या एकटीच्या हातात नव्हते. पुरुषप्रधान व्यवस्था आणि त्याचे स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्यावरचे परिणाम या काळात अधिक तीव्र झाले आहेत असेच या उदाहरणातून दिसते. या काळामध्ये ज्या स्त्रिया मानसिक आरोग्य करता मदत घेऊ इच्छितात किंवा घेत आहेत त्यांच्यासमोर एक कळीचा प्रश्न आहे. त्या स्वतः करता वैयक्तिक मदत घेत नाहीत किंवा मागत नाहीत तर त्यांना साऱ्या कुटुंबीयांची, त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याची सुद्धा काळजी आहे.? त्यामुळे त्यांचा ताण हा खूप वाढला आहे. एरवी समुपदेशनामध्ये आम्ही असं सांगतो की तुमचं मानसिक आरोग्य सुदृढ असेल तरच तुम्ही कौटुंबिक आणि सार्वजनिक विश्वातल्या वेगवेगळ्या आव्हानांचा सामना करू शकता. सेल्फ केअर स्वतःच्या मानसिक आरोग्याची प्रथम काळजी घेणे हे सर्वांचे कर्तव्य तसंच हक्क आहे. स्त्रिया एरवीसुद्धा हे विसरतात आणि आताच्या काळात तर महामारीच्या संकटामुळे सेल्फ केअर विसरून त्या पुन्हा एकदा अतिरिक्त ताण घेताना दिसत आहेत.

आताच्या 'न्यू नॉर्मल' काळात स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्याचे जे निकडीचे प्रश्न आहेत त्याबद्दल काय करता येईल? काही टोस अशा उपाय योजना नक्कीच करता येतील. मानसिक आरोग्य कायदा २०१७ अनुसार प्रत्येक व्यक्तीला उपचार व समुपदेशन मिळणे हा त्याचा व तिचा हक्क बनला आहे. फक्त याची पूर्तता काटेकोरपणे होत नाहीये. कोविडच्या काळात सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्थेवरच खूप ताण आल्यामुळे आणि लोकांना या कायद्याबद्दल संपूर्ण माहिती नसल्यामुळे अशी उपाययोजना आपल्याकरता आहे हे त्यांच्या खिजगणतीतच नसतं.? मानसिक आरोग्यावर काम करणाऱ्या संस्था, संघटना, या कायद्यावर खास काम करणारे तज्ञ आपापल्या परीने जनजागृती करत असतात, पण आम्ही सर्वजण या कामांमध्ये कमी पडतो आहोत. आपली लोकसंख्या, त्या मधल्या मानसिक आरोग्याचे प्रश्न आणि ग्रस्त असलेल्या स्त्रिया यांची संख्या बघता हे काम खूप मोठे आहे.

एरवी आणि कोविडच्या काळातही सर्वप्रथम शासन यंत्रणेने ही

जबाबदारी घेतली पाहिजे. शासनावरील दबाव कमी होता कामा नये आणि त्याकरता सर्व सुज्ञ आणि समाजाभिमुख नागरिकांनी दबावगट म्हणून एकत्र येऊन काम केले पाहिजे. आपण पाहत आहोत कोविडच्या काळात अनेक सामाजिक संस्थांनी साहयता व मदत कार्य रिलीफ वर्क भरपूर केले आहे ते पुढच्या काही काळातही चालू राहिल. पण सर्वसामान्य नागरिक आणि सिव्हिल सोसायटीने आपली जबाबदारी उचलली पाहिजे.

Carol Gilligan या स्त्रीवादी मानसशास्त्रज्ञांनी Ethics of Care ची मांडणी केली होती आणि त्यामध्ये त्या असे म्हणतात की जेव्हा आपण काळजी घेणे, आपुलकीने वागणे, दुसऱ्याला सहाय्यभूत होण्याचे वर्तन करणे हे आपल्या दैनंदिन व्यवहारामध्ये पूर्णपणे बिंबवून घेऊ, तेव्हा आपण खऱ्या अर्थाने Ethics of Care चे पूर्णपणे आचरण करू. सध्याच्या परिस्थितीत याची नितांत गरज आहे. आज ही गरज स्त्री-पुरुष लहान मुलं आणि कुटुंबा पर्यंतच सीमित नसून ती सर्व समूहाकरता निर्माण झाली आहे. जास्तीतजास्त सर्वसमावेशक बनणे, सर्व समूहांकरता आपुलकी आणि प्रेम मनामध्ये ठेवणे तसंच स्वतः बरोबरच इतरांची काळजी घेणे आणि करणे, हे कोविड काळाकरता आणि त्या नंतरही आवश्यक आहे. स्त्रीवादी मानसशास्त्र हे सातत्याने सर्वसमावेशकता,

भेदभाव विरहित समाज, स्वातंत्र्य, समता, बंधुभाव आणि भगिनीभाव याचा पुरस्कार करत आला आहे.

स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्याची काळजी घेण्याकरता स्त्रीवादी मानस शास्त्राचा आणि सामूहिक मानसशास्त्राचा आधार तसेच समतावादी मूल्य ही आजच्या काळाची गरज आहे. त्याकरता समुपदेशक, चिकित्सा मानसशास्त्रज्ञ, मनो चिकित्सा तज्ञ आणि सामाजिक कार्यकर्ते अशा सर्व मानसिक आरोग्याच्या क्षेत्रातील लोकांना व्यक्तीकेंद्री उपचार पद्धती बाजूला सारून कम्प्युनिटी सायकोलॉजीचा विचार, आराखडा आणि उपचार पद्धती म्हणून वापरायचा प्रयत्न केला पाहिजे. त्याकरता पुन्हा प्रशिक्षणाची तयारी ठेवली पाहिजे आणि ज्ञापडबंद पद्धतीने चालणारे काम बदलले पाहिजे. ज्या सेवाभावी संस्था, संघटना, प्रशिक्षक, मानसिक आरोग्याच्या क्षेत्रात काम करताहेत त्यांनाही हे लागू आहे. कारण मानसिक आरोग्याची शास्त्र या प्रकारचं प्रशिक्षण अपवादानेच देतात व समूह केंद्रीत भूमिका कमीच घेतात. आव्हान नक्कीच मोठे आहे यामध्ये आपल्याला खूप लांबचा पल्ला गाठायचा आहे.

□

'पुन्हा स्त्रीउवाच'मधून

कोरोना महामारी व आमचं जगणं

* अनिता कुंभार

कोरोना विषाणूमुळे सर्व देश किंबहुना सर्व जग त्रस्त झाले आहे. या महामारीसाठी कोणत्याच प्रकारचे औषध किंवा लस अजूनही तयार झाली नाही आहे. परंतु आपल्या काही सध्या घरगुती उपायामुळे आपण यापासून आपला बचाव करू शकतो. उदा. सर्वांनी मास्क वापरणे, हात साबणाने स्वच्छ धुऊ शकतो, तसेच आपली प्रतिकारशक्ती वाढवण्यासाठी हळदीचे दूध पिणे किंवा आयुष मंत्रालयाने सुचवलेल्या काढ्याचे सेवन करणे इ. या महामारीमुळे सर्व जण घरात बसून आहेत. सरकारने पुन्हा नवीन सुरुवात या योजनेअंतर्गत काही उद्योग, व्यवसाय सुरू केले आहेत. या कोरोना महामारीमुळे मुलांचे शिक्षण, उद्योगधंदे असे बरेच नुकसान झाले आहे. लॉकडाऊनला येत्या २५ जुलैला ४ महिने पूर्ण होतील. तरी कोरोना हा वाढत आहे म्हणून सर्वांनी काळजी घ्यावी.

□

* हमीदा कुरेशी

इस लॉकडाऊन मै बहोत परेशानी है। काम सब बंद है। क्या करे क्या न करे ऐसी हालत हो गयी है। खाना है तो दूध नहीं है तो खाना नहीं इस लिए हफ्ता भी नहीं भर पा रहे हैं। न जाने सब कब पहले जैसा सब ठीक होगा? हालात बिगडते ही जा रहे हैं इस लॉकडाऊन की वजह से।

□

* अंजना सकट

कोरोना हा विषाणू संसर्गजन्य रोग आहे. अख्ख्या राज्यात पसरला आहे. या रोगामुळे सर्वांचे जीवन विस्कळीत झाले आहे. आमच्या घरावर याचा खूप मोठा परिणाम झाला. कोरोनामुळे फक्त गरिबांनाच नाही तर जगातील प्रत्येक व्यक्तीला सामोरे जावे लागले. कोरोनामुळे जगाची आर्थिक व्यवस्था मोडून पडलेली आहे. कोरोनामुळे अन्य कामगारांचे काम गेले आहे. त्यांच्या उपासमारीची वेळ आली आहे. प्रत्येक मनुष्याच्या जीवनावर याचा परिणाम झाला आहे. साऱ्या देशात लॉकडाऊन झाले आहे. या रोगामुळे अनेकांचे मृत्यू झाले आहेत.

पण तरीही या बिकट परिस्थितीशी आपले सफाई कर्मचारी, डॉक्टर, नर्सस, पोलीस बँकेतील कर्मचारी हे मृत्यूशी झुंज देत आपले काम करत आहेत. या सगळ्यांचे माझ्याकडून व माझ्या परिवाराकडून खूप खूप आभार.

□

* राणी दावणे

माझ्या घरामध्ये मी एकटी कमवती आहे. मी घरकाम करून माझ्या परिवाराचा उदरनिर्वाह करते. आमची परिस्थिती पहिल्यापासूनच बिकट आहे. परंतु ह्या कोरोनाच्या लॉकडाऊनमुळे आमची परिस्थिती खूपच बिकट झाली आहे. लॉकडाऊन असल्यामुळे कुठे काम चालू नव्हते. मार्च महिन्यापासून शेवटच्या आठवड्यात लॉकडाऊन झाले तो महिना आमच्यासाठी ठीक होता. पण पुढील तीन महिने आमच्यासाठी खूप कठीण होते. तसेच आम्हाला ह्या महामारीमध्ये आमचे नगरसेवक श्री. नवीन गवते यांनी एक महिना तांदूळ व डाळ वाटप केले. त्यांचे आम्ही आभारी आहोत. त्या परिस्थितीमध्ये त्यांनी आम्हाला मदत केल्याबद्दल.

तसेच ज्यांचे घर आमच्या सारखेच काम असेल की चालते त्यांची परिस्थिती खूप खराब होती. कोरोनामुळे लाखो लोक मरण पावले ते ऐकून अंगावर काटा येतो. परिस्थिती व्यतिरिक्त आम्ही सगळे सुखरूप आहोत. यासाठी आम्ही देवाचे आभारी आहोत. तसेच जर मला तुमच्याकडून देखील मदत झाली तर मी तुमची खूप आभारी राहीन. धन्यवाद!

□

* रत्ना सुर्वे

कोरोना व्हायरस हा विषाणूचा गट आहे. या व्हायरसमुळे सस्तन प्राण्यांना आणि पक्ष्यांना विविध रोग होतात. यात गायींना व डुकरांना होणाऱ्या अतिसाराचा आणि कोंबड्यांना होणाऱ्या र्वसन रोगाचा समावेश आहे. या विषाणूचा प्रसार मानवामध्ये र्वसन संसर्गाने होतो. हे संसर्ग बऱ्याचदा सौम्य, परंतु संभाव्य प्राणघातक असतात. कोरोना व्हायरसचा प्रतिबंध करणारी लस किंवा रोग झाल्यास घ्यायची अँटिव्हायरल औषध अजून तरी उपलब्ध नाहीत.

कोरोनाची लक्षणे : १. सतत वाहणारे नाक, २. ताप, ३. खोकला, ४. घसादुखी, ५. बरे नाही असे वाटत राहणे, ६. र्ववास घेण्यास त्रास, ७. फुफ्फुसांना सूज येणे

* मोहिनी केदार दामोदरे

माझे माझ्या आयुष्यातील दिवस तसे नेहमीप्रमाणेच चालले होते पण अचानक एक दिवस 'कोरोना'नामक आजार देशात झाला आणि दिवसच बदलून गेले. टीव्ही, पेपरमध्ये या आजाराविषयी पाहिले आणि वाचले त्यातून असे समजले की हा आजार माणसाला संपर्कामधून होतो आणि अचानक एक दिवस भारतात पूर्ण लॉकडाऊन जाहीर झाले. सगळेजण घरात बसणार. काम बंद, रेल्वे, बस, विमानसेवा सगळे बंद, रस्ते ओस पडले. सर्वजण आपआपल्या घरात बसले. कधीही शांत नसलेले रस्ते शांत झाले. कोरोनामुळे हा फायदा झाला की मी माझ्या मुलाला वेळ देऊ शकतो. त्याला रोज त्याच्या आवडीचे आणि गरम जेवण देता आले. आम्ही दोघे रोज कॅरम, पत्ते खेळायचो तो मला रोजच कामात मदत करू लागला. भांडी धुणे, कपड्यांच्या घड्या घालणे अशी कामे तो करू लागला. पण त्याची शाळा बंद असल्याचेसुद्धा वाईट वाटत होते आणि माझे काम बंद पडले. पहिले काही दिवस काही वाटलं नाही पण नंतर पैसे संपले, घरातील सामान संपले, दुकाने पण काही वेळच चालू असायची पण जवळ पैसे नसल्यामुळे उपासमार होऊ लागली आणि कोरोनाचे गांभीर्य पण कळले. टीव्ही पण सांगू लागले की, माणसे मरू लागली त्यांची संख्या वाढली आणि ३ महिन्यांचे लॉकडाऊन ३ वर्षांचे वाटू लागले. वाटते आता बस्स! असे जर आपण घरात बसून खाणार काय? खूप वाईट वेळ कोरोनामुळे आमच्या आयुष्यात आली. चांगले आणि वाईट असे दोन्ही दिवस कोरोनाने दाखवले.

* पिकी संतोष साळुंखे

एका वेळी आमचा जुना बाजारातला व्यवसाय छान चालू होता. भाऊ रिक्षावर जात होता. मीदेखील जॉबला जात होते. नंतर असे कानावर पडले की २२ मार्च २०२० ला फक्त एका दिवसासाठी कर्फ्यू लागणार आहे. फक्त एका दिवसाची बात होती. म्हणून कोणी एवढे काही मनावर घेतले नाही. पुन्हा कानावर असे ऐकण्यात आले की कोरोना व्हायरसचे प्रमाण वाढत आहे. पुन्हा पंधरा दिवसांचा कर्फ्यू लागणार आहे. नंतर मग जरा गोंधळच उडाला. आता प्रत्येक ठिकाणी वाहने बंद, रस्ते बंद, बाहेर येणेसुद्धा बंद. मग मात्र अजूनच गोंधळ उडाला. घरामध्ये पैसा पाण्याची टंचाई भासू लागली. त्यामध्ये घरामध्ये अशी घटना झाली की, वडील घसरून पडले. त्यांच्या पायाचा खुबा सरकला. डॉक्टरांनी ऑपरेशन करायला सांगितले. आता करायचं काय? म्हणून हा प्रश्न पडला. लॉकडाऊन उघडेल म्हणून आठ दिवस त्यांना घरीच ठेवण्यात आले. विचार केला होता की, लॉकडाऊन उघडल्यावर काहीतरी पैशाची व्यवस्था करून वडिलांचं ऑपरेशन करेन. नंतर पुन्हा कानावर बातमी ऐकायला आली की पुन्हा कोरोना व्हायरसचं प्रमाण वाढायला लागले म्हणून लॉकडाऊन प्रमाण वाढवलं. आता मात्र खूपच पंचायत झाली. जुना बाजारातला ही व्यवसाय बंद. वडिलांचंही काम बंद. भावाचीही रिक्षा बंद. वाहने, रस्ते बंद असल्यामुळे माझंही जॉबला येणे-जाणे अडचणीत पडले. त्यामुळे माझंही जॉबला येणे-जाणे बंद झालं. आता करायचं काय हा मोठा भारी प्रश्न पडला. काही सुचतच नव्हते. वडिलांचा पाय काळा-निळा पडू लागला. खूप सूज चढायला लागली. मग मात्र आम्ही कमला नेहरू हॉस्पिटलमध्ये वडिलांना हलवले. तेथील डॉक्टरांनीही वडिलांचा एक्स-रे बघितल्यावर सांगितले की एवढा एवढा खर्च येईल. मग मात्र आम्ही खूपच हाताश झालो. करायचे तरी काय हा कोरोना नावाचा व्हायरस आला नसता, लॉकडाऊन पडलं नसतं तर निदान आम्ही काहीतरी पैशांची व्यवस्था करू शकलो असतो. आम्ही खूप जणांकडून पैशाची मदत मागितली पण या अशा

वातावरणामुळे आम्हाला कोणी मदतही करू शकले नाही. अशा या कोरोना व्हायरसने आम्हाला इतकं अडचणीत टाकले, शेवटी कसेबसे ऑपरेशन आम्ही पार पाडले. माझ्या बचत गटाच्या हप्त्याचे पैसे भावाचे थोडेफार पैसे, वडिलांचे थोडेफार, घरात लागणाऱ्या खर्चाचे पैसे असे सगळे पैसे मिळून शेवटी ऑपरेशन पार पाडले.

□

* ललिता ढेंडे

आताच्या सध्याच्या परिस्थितीत कोरोना व्हायरसचे एक आपल्यावर संकटच आले आहे. हा व्हायरस दिवसेंदिवस वाढत चालल्याचे दिसून येते. अनेक लोक यामुळे मृत्यू पाडले. आर्थिक नुकसानीत मोठ्या प्रमाणावर भर पडला.

सर्वात महत्वाची गोष्ट म्हणजे रोजगार बंद झाल्याने आर्थिक गरजा भागविणे कठीण झाले आहे. कोरोनामुळे भांडवलाचे मोठे नुकसान झाले आणि वस्तूच्या किमतीत वाढ झाल्याने आर्थिक गरजा भागविणे खरेच खूप अवघड झाले.

लॉकडाऊन वाढल्याने, शाळा बंद झाल्याने शिक्षण घेण्यास मोठी अडचण निर्माण झाली आहे. बाहेर प्रवास करता येत नाही.

आपल्याला कोरोनाला हरवायचे असेल तर आपल्याला त्याचे नियम पाळायला पाहिजेत.

सतत हात धुवा! घरात राहा! सुरक्षित राहा!

□

* गीता जगताप

आता सध्याच्या काळात कोरोना नावाची महाभयंकर महामारी पसरली आहे. हा एक प्रकारचा आजार आहे ज्यात माणसाला ताप, खोकला, घसादुखी इत्यादी लक्षणे आढळून येतात व लक्षणे लवकर समजून येत नाही. आता परिस्थिती अशी आहे की, कोरोना रुग्ण जगभरात खूप प्रमाणात वाढत आहेत. ठिकठिकाणी रुग्ण सापडत आहेत. कोरोना रोगामुळे लोकांचे मृत्यू होत आहेत. मृत्यू दर पण खूप वाढत आहेत. शासनाने कोरोनाला आटोक्यात आणण्यासाठी वेगवेगळे नियम लागू केले आहेत की दुकानासमोर गर्दी न करणे, मर्यादित काळासाठी दुकाने चालू ठेवणे व अनावश्यक वस्तूची दुकाने बंद ठेवणे, संध्याकाळी ५ नंतर घराबाहेर न पडणे इत्यादी. शासनाच्या काम बंद राहण्याच्या नियमामुळे काही लोकांना काम नाही आहे त्यामुळे त्यांची मुले-बाळे अन्नासाठी व्याकूळ झालेली आहेत. पैसे नसल्यामुळे त्या लोकांना आपल्या कुटुंबाच्या गरजा पूर्ण करता येत नाही आहेत. अशा लोकांना शासनाने दिवसातून दोन वेळा जेवण वाटणे सुरू केले आहे त्यात जी लोक भिकारी आहेत. रस्त्यावर राहतात आणि इतर लोकही आपली भूक भागवतात. कोरोना आपल्याला होऊ नये म्हणून माणसे घराबाहेर निघायला घाबरत आहेत आणि आवश्यक असल्यास मास्क लावून बाहेर पडत आहेत. सोशल डिस्टन्सिंग पाळत आहेत. काही ठिकाणी लोकांना धान्य वाटप करत आहेत. रेशन वाटप सुरू आहे. काही लोक घरातूनच काम करत आहेत. घरी बसून ऑनलाइन काम चालू आहे. शाळा पूर्ण बंद असल्याने मुलेसुद्धा ऑनलाइन अभ्यास करित आहेत. या वर्षी दहावी आणि बारावीच्या मुलांना ऑनलाइन अभ्यासक्रमाचा वेगळा अनुभव मिळाला. कोरोनाला आटोक्यात आणण्यासाठी सर्व आपआपल्या परीने प्रयत्न करत आहेत. सर्वांना विश्वास आहे की कोरोना जाईल.

□

* माधुरी औटे

‘कोरोना’ या एका शब्दाने सर्वसामान्यांचे जिवन अस्वस्थ केले आहे.

माझा वॉईट अनुभव असा की माझ्या घरातले सर्व गावी गेले होते आणि मी लॉकडाऊनमुळे एकटी घरी अडकले. घरात राहिले तरी मन लागत नव्हते आणि बाहेर जायचे म्हटले तरी भीती. मार्चपासून जॉब पण बंद. कसे राहायचे सांगा? पगार नाही. आपल्यापेक्षा जास्त हाल गोरगरिबांचे, आपले तरी घर आहे पण बिचारे गरीब लोकांचे तर घरपण नाही. खायला पण पुरेसे पैसे नाही. त्यांच्याकडे बघून खूप वॉईट वाटते.

कुटून आणि कसाहा रोग भारतात शिरकाव केला. याने सर्वांची वाट लावली. लोक मरत आहेत. त्यांना बघणारे कोणच नाही. हॉस्पिटलमध्ये जागा राहिली नाही. प्रायव्हेट हॉस्पिटल अक्षरशः लोकांकडून पैसे उकळत आहे. गरीब लोकांचे खूप हाल चालले आहेत.

संवाद ॥

२९

सर्व जनसामान्यांची बिकट परिस्थिती सुरू आहे. अमेरिकेत तर कोरोनाने तांडव माजवला आहे. अशी परिस्थिती असेल तर सर्वसामान्यांनी कसे जिवन जगायचे. मुंबईकरांना तर गावीसुद्धा घेत नाही. याच मुंबईत जेव्हा गावचे लोक येतात तेव्हा त्यांना जागा असते.

मुंबईमधले लोक अशा वातावरणात खंबीरपणे जगायला उभे आहेत. कोरोना या आजाराने सर्व जनसामान्यांची वाट लावली आहे.

□

* फरीदा आजाद शेख

लॉकडाऊन यह नाम कभी सुना था ना लॉकडाऊन के बारे में ऐसा देखा था। एक वायरसने लॉकडाऊन को इजाद किया। चीनी वायरसने जब भारत में पैर रखा तो लॉकडाऊन का चलन हुआ। पहला लॉकडाऊन २२ मार्च से शुरू हुआ तो आजतक खत्म नहीं हुआ। चीनी वायरस एक महामारी है। इस से भारत बहुतही ज्यादा प्रभावित हुआ।

भारत की इकॉनॉमी कम हो गयी। क्योंकि लॉकडाऊन की वजह से होटल, दुकाने, स्कूल, ऑफिस सभी बंद थे। हर तरफ अफरा तफरी है। इससे मजदूर वर्ग बहुत ही प्रभावित हुए। कई मजदूर आत्महत्या की कई मजदूर मर गये।

मजदुरों की तरह हमारा मिडीलक्लास भी प्रभावित हुआ। लॉकडाऊन की वजह से हमारी आमदनी बंद हो गई। हमारे इलाके मे हमे बहुत तकलीफ का सामना करना पडा। हमारे नगरसेवक भी नजीबामुल्लाने हमे मदत की। राशन बांटा। इसी तरह से इस चीनी बिमारी से कई लोग मरे। यह एक आपदा है। और यह बिमारी नवम्बर तर रहेगी। लॉकडाऊन भी नवम्बर तक रहेगा हमारी भगवान से विनंती है की यह लॉकडाऊन जल्द से जल्द खतम हो और हमारे भारत में हमारी जिंदगी में फिर से वह दिन आए।

□

* सुनिता संजय कावळे

कोरोना व्हायरस रोग (Covid-19) हा संसर्गजन्य रोग आहे. (Covid-19)ने आजारी पडलेल्या बहुतेक लोकांना सौम्य ते मध्यम लक्षणे जाणवतात आणि विशेष उपचारांशिवाय बरे होतात. (Covid-19) होण्यास कारणीभूत असलेल्या व्हायरसचे संक्रमित व्यक्ती खोकल्यास, शिंकल्यास बाहेर पडणाऱ्या सुक्ष्म द्रवबिंदुद्वारे किंवा त्या व्यक्तित्वाच्या श्वासोच्छ्वासाद्वारे होतो हे थेंबे खूप जड असल्याने ते हवेत न राहता लगेच जमिनीवर किंवा पृष्ठभागावर पडतात. व्हायरस असलेल्या दुषित पृष्ठभागाला स्पर्श करून आपले डोळे, नाक किंवा तोंडाला स्पर्श केल्यास आपल्याला संसर्ग होऊ शकतो.

आपली काळजी आपण घ्यावी.

घरात राहा, सुरक्षित राहा.

□

१३ एप्रिल २०२० रोजी आपल्या अन्नपूर्णा परिवाराच्या प्रमुख मेधाताई सामंत यांनी ६१व्या वर्षात प्रवेश केला.

मायक्रोफायनान्स या गरीब गरजू महिलांना कर्जवाटप करण्याच्या योजनेचा त्या महाराष्ट्रातील तसेच देशातील प्रमुख अभ्यासक आहेत. विविध मायक्रोफायनान्स संस्थांच्या 'साधन' या संस्थेच्या संचालक मंडळावर त्या कार्यरत आहेत.

अन्नपूर्णा परिवारातर्फे ६१व्या वाढदिवसानिमित्त मेधाताईचे हार्दिक अभिनंदन!

* अक्षय मुकुंद पारखी

जगण्याचे भान आणि जगण्याची जाणीव हरवून जात असलेली एक मानसिकता... 'सावकारी विळख्याच्या' माध्यमातून लोकांना कर्जबाजारी करून जास्त व्याजाच्या दराने पैसा उकळून स्वतःचे घर भरण्याचे काम...

एक पिढी करत आहे...

तर दुसऱ्या बाजूला.....

सभासदांसोबत व कर्मचाऱ्यांसोबत चांगले आचार, चांगले विचार आणि चांगल्या संस्कारांच्या माध्यमातून, सभासदांना....

व्यवसायवाढीसाठी, घरदुरुस्तीसाठी व मुलांच्या शिक्षणासाठी पैशांचा/भांडवलाचा पुरवठा कर्जाच्या माध्यमातून पुरवून त्यांचे घरदार सुरळीत चालवण्याचा ध्यास मनात धरलेली संस्था... 'डॉक्टर मेधा ताई' यांनी (अन्नपूर्णा परिवारातून) निर्माण केली आहे ही खरं तर एक आनंदाची गोष्ट आहे...

एक कर्मचारी म्हणून नाही तर कुटुंबातील एका सदस्यासारखी वागणूक अन्नपूर्णा परिवारातल्या प्रत्येक व्यक्तीला ताईच्या मार्फत मिळते....

कुटुंबप्रमुख ज्या पद्धतीने आपल्या कुटुंबातील व्यक्तींना शिस्त लावण्यासाठी जे प्रयत्न करत असतो....

त्याच पद्धतीने शिस्त लावत आज ताई या अन्नपूर्णा परिवाराला एका उच्च शिखरावर घेऊन जात आहेत.

फक्त सभासदांचेच नाही तर संस्थेतील कर्मचाऱ्यांचेदेखील सुखदुःखात सामील होणाऱ्या अन्नपूर्णा संस्थेच्या प्रमुख आदरणीय मेधा ताई तुमच्यासोबत अन्नपूर्णा परिवारात काम करताना छाती गर्वाने फुलून येते...

□

* अश्विनी भरम

१७ जूनला रात्रीपासूनच घशात खूप दुखत होते. थोडी कचकच पण वाटत होती म्हणून सकाळी ८च्या आधी मेधाताईंना अॅडमिन ग्रुपवर मेसेज केला. ताई बरे वाटत नाही मी दोन दिवस सुट्टी घेऊ का? माझ्यामुळे इतर स्टाफला इन्फेक्शन नको म्हणून.

ताईंनी लगेच मला कोव्हिड-१९ची टेस्ट करायला सांगितली आणि त्यांच्या सुनेच्या (फडके) हॉस्पिटलला ती सोय आहे. त्यांनीच १८ची १२ वाजताची अपॉइंटमेंट पण घेऊन दिली. मी १२ वाजता टेस्टला गेले. Swab testing झाले. या सगळ्या प्रोसेसमध्ये ताई सतत चौकशी आणि माझा followup घेत होत्या.

१८च्या रात्री मला एकदम असे वाटले की मला वास घेता येत नाही आणि कसली चवही लागत नाही. म्हणून नेटवर कोव्हिडची लक्षणे पाहिली. त्यातही लक्षणे दिली होती. तेव्हाच मला वाटले. आपण बहुतेक पॉझिटिव्ह आहोत. तशी मी जरा सावध झाले आणि रात्रीतून स्वतःला धीर दिला. उद्या जर पॉझिटिव्ह रिपोर्ट आला तर मला काय काय करायचे.

१९ला सकाळीच ताईंनी मला कळवले की तू पॉझिटिव्ह आहेस आणि ताईंनी मला प्रश्नही विचारला, तू घाबरली आहेस का? मी नाही सांगितले. कारण मी ताईंना १० वर्षांपासून पाहात आहे की त्या त्यांच्या कुटुंबाही आजाराला कशा व्यवस्थित हाताळतात.

मग मीही ठरवले आपणही स्वतःला होम क्वारंटाईन करायचे (हॉस्पिटलच्या मार्गदर्शनाखाली) आणि ट्रीटमेंट घरीच घ्यायची.

२० जूनला माझे मिस्टरही पॉझिटिव्ह निघाले. ताईंनी त्यांनाही फोनवरून, मेसेजने मार्गदर्शन आणि मोटिव्हेशन केले.

ताईंनी मला माझी हेल्थ पोझिशन बघून मला ३ आठवडे घरात काम करण्याची सुविधा दिली. त्याचा मला खूप फायदा झाला, कारण या काळात आजारपणाची जाणीवही झाली नाही. मी रोज माझ्या अॅडमिन टीमला Zoom Meeting च्या माध्यमातून हाताळत होते.

कोरोनाने काय शिकवले?

१. समोर कुठलेही संकट आले तरी न घाबरत तुमच्या मनात गोंधळ घालू नका. व्यवस्थित तो कसा हाताळायचा याकडे लक्ष देणे.

२. कोणत्याही आजारात किंवा संकटात स्वतःची पॉझिटिव्हिटी खूप महत्त्वाची असते त्यामुळे निम्मा प्रॉब्लेम तिथेच संपतो म्हणून

नेहमी पॉझिटिव्ह राहा.

३. या कोरोना काळात जे कोणी या आजाराने ग्रस्त असतील त्यांची विचारपूस करा. ते औषधांनी नाही तुमच्या दोन प्रेमाच्या शब्दांनी होणार आहेत.

□

* शुभांगी राऊत

मी शुभांगी राऊत कोरोना पेशंट आहे. मला १८ जूनला ऑफीसमधून आल्यावर संध्याकाळी ८ नंतर थोडा त्रास सुरू झाला. हातपाय गळणे, बीपी कमी झाला, संध्याकाळी झोपताना ताप आला. १९ तारखेला मी मेधाताईना सुट्टीचा मेसेज टाकल्यावर त्यांनी कोरोनाची टेस्ट करायला सांगितली. व त्याच दिवशी संध्याकाळी मला मी पॉझिटिव्ह आहे हे कळले. मी खूप घाबरले होते. माझे मिस्टर पण घाबरले.

पण मला धीर देणारा फोन आला तो म्हणजे मेधाताईचा. त्यांनी सांगितले, तू घाबरू नको. तू २००% बरी होणार आहेस. मी जसे सांगते तसे कर. उद्या दिनानाथला जाऊन पुढील टेस्ट कर व मला होम क्वारंटाइन व्हायचे हे सांग.

ताईनी सांगितल्याप्रमाणे प्रत्येक स्टेप केली व रविवारी टेस्ट करून २० तारखेला मी होमक्वॉरंटाइन झाले. हे लवकर कळले म्हणून लवकर बरी झाले. दीनानाथचे सर्व रिपोर्ट नॉर्मल आले व त्यांनी ज्या गोळ्या लिहून दिल्या. त्या नियमाप्रमाणे घेतल्या.

कोरोना हा मोठा आजार नसून हा डेंग्यू, मलेरियासारखा आहे. फक्त अंगावर काढू नये. सर्व जणांच्या मनात न्यूज बघून खूप भीती बसलेली आहे. त्यामुळे न्यूज बघू नये. कारण समोरच्याला धीर द्यायचा सोडून काही ना असे अरे हिला कोरोना झालाय.

ह्याच्या मोजून तीन गोळ्या आहेत. पण खरी औषध म्हणजे घरगुती उपाय.

१. गरम पाणी दिवसभर पिणे, २. काढा तीन टाईम पिणे, ३. वाफ घेणे, ४. संत्री खाणे, ५. पोटभर जेवण करणे, ६. वेळेत नाष्टा करून गोळ्या घेणे, ७. आराम करणे, ८. सकाळी व्यायाम करणे.

हे सर्व उपाय मला मेधाताईनी मला, 'बाकी तु दुसरे काही फॉलो करू नको हे कर तु २००% बरी होशील' असे सांगितले. (ही एक कॅप्सूल म्हणून मी माझ्या बरेहोण्यामागे). मी जेव्हा रडले तेव्हा त्यांनी ओरडून शांत केले. तेव्हाच जर मी सारखी रडत बसले असते तर मी पूर्ण खचून जाऊन जास्त आजारी पडले असते. मला स्वतःला व घरातल्यांना पण त्रास झाला असता.

माझी आई खूप हळवी आहे. तिला सांगू नको. मी भावाला फोन करून सांगितले होते. तीन दिवसांनी आईचा मला फोन आला. अगं आपल्या इथे कोरोनाचे बरेच पेशंट सापडले आहेत. बऱ्याच जणांना चेकिंगला नेले आहे. बसमध्ये पण तिला हे माहिती नव्हते. तिच्या मुलींमध्ये कोरोना लपलाय. उलट तिला मीच सांगितले तु बातम्या बघू नकोस व बाहेर पडू नको. तिला पाचव्या दिवशी कळले तेव्हा मी पण खूप घाबरले. मीच स्वतःहून तिला फोन केला व तिला सर्व सांगितले. तेव्हा तिला बरे वाटले माझ्याशी बोलून.

कारण सर्व लोकांना असा समज होतो की कोरोना झाला की झोपून असतात. खूप त्रास होतो. पण ताईनी वर्क फ्रॉम होम दिल्यामुळे माझा दिवस सुरू कसा होतो व कसा संपतो हे कळत नव्हते. कामात बिझी असेल तर मी आजारी आहे कळतसुद्धा नाही.

तिसऱ्या दिवशी माझ्या मुलांना व मिस्टरांना चेकिंगला नेले. त्यांना दोन दिवस तिकडेच ठेवणार हे कळल्यावर लहान मुलासारखे खूप रडत होते. तेव्हा ताईनी फोन केला व तू एकटी नाहीस तुला कंटाळा आला की आम्हाला फोन कर. घाबरू नकोस असे त्या प्रेमाने ओरडून बोलल्या व मला शांत केले. मला दोन दिवस एकटे राहायला ताईनी शिकवले. आपण घाबरल्यामुळे आपल्याला जास्त त्रास होऊ शकतो, आजार वाढतो हे कोरोनामुळे माझ्या लक्षात आले.

ह्या कोरोनामुळे माझी मुलगी सर्व स्वयंपाक शिकली कारण बाहेरून आणणे चांगले नाही. मिस्टर सकाळपासून संध्याकाळी झोपेपर्यंत खूप काळजी घेतात. सर्व गोष्टी (नाष्टा, जेवण, गरम पाणी, काढा, मध, लवंग भाजून) वेळेत मला देतात. ताईचा रोज 'शुभांगी कशी आहेस?' असा धीराचा मेसेज यायचा. त्यामुळे मी लवकर बरी झाले.

□

* पूर्वा करपे

कोविड-१९ अर्थातच कोरोनाच्या प्रसाराने सारे विश्व चिंतेत आहे. या महामारीला रोखण्यासाठी वेगवेगळ्या पातळ्यांवर सर्वतोपरी प्रयत्न केले जात आहेत. कोरोना पूर्णपणे नियंत्रणात येऊन सर्व पूर्ववत होण्यास बराच कालावधी जाणार आहे. देशाचे अर्थचक्र थांबलेले असू नये. म्हणून हळूहळू दैनंदिन व्यवहार सुरू करावे लागले आहेत.

जेव्हापासून कोरोनाचा प्रसार, लॉकडाऊन या सर्व गोष्टी झाल्यात त्याचा सर्व स्तरावर परिणाम झाला. श्रीमंतातील श्रीमंत व गरीबातील गरीब यांच्यावर परिणाम झाला. वेगवेगळ्या प्रकारचे सोशल साईट, WA, फेसबुक, बातम्या वेगवेगळ्या संदेशामधून कोरोनाचा जगावर, लोकांवर परिणाम होतो याचा सतत माहिती मिळत होती. वेगवेगळे गैरसमज देखील पसरवण्यात आले. कधी दिवे लावा, तर कधी थाळी व घंटानाद करा, तर कधी उन्हामुळे कोरोनाचे विषाणू मरतात. अख्खा उन्हाळा गेला पण कोरोना काही गेला नाही.

दिवसेंदिवस कोरोना बाधितांची संख्या वाढत आहे. भारतात प्रथम कुठलीही गोष्ट आली तर त्याचा प्रत्येक सोशल मीडियावर टिंगल उडवली जाते. वेगवेगळ्या प्रकारे पण त्याबाबत गांभिर्य कोणीच घेत नाही. प्रथमदर्शनी कोरोना हा काही फार मोठा गंभीर आजार नाही. तो साधा सर्दी, खोकला, ताप असा सामान्य आजारप्रमाणे असणारा आजार आहे. त्याची लक्षणे दिसून आल्यावर लगेच उपचार करणे. सर्व स्वच्छतेचे नियम पाळणे हे अतिशय आवश्यक आहे. ना की रुग्णाचा तिरस्कार करणे, त्याला वाळीत टाकणे, त्याच्या कुटुंबाला वेगळ्या नजरेने पाहणे. सर्वांनी अशा परिस्थितीत त्या रुग्णाला त्याला त्याच्या कुटुंबाला मानसिक आधार व आपुलकी दर्शवणे आवश्यक आहे. तेव्हाच कुठे त्याला आळा बसेल.

सोशल डिस्टन्सिंग हा शब्द सध्या खूप चर्चेत आहे. कोरोनामुळे लोकांनी एकमेकांपासून सोशल डिस्टन्सिंग ठेवावे असे म्हटले जाते हे अतिशय चुकीचे आहे. सामाजिक दुरावा न ठेवता फक्त सुरक्षित शारीरिक अंतर ठेवणे स्वच्छतेचे नियम पाळणे याच गोष्टी अपेक्षित आहेत. सोशल डिस्टन्सिंगचा अर्थ काही लोकांनी वेगळाच घेतला. घरात घरकाम करणाऱ्या व्यक्ती याच्यासोबत तुच्छतेची अमानुषपणे वागणूक करत होते. तर काही कामाचे पैसे दरवाजातून अंगावर फेकत होते. असे वेगवेगळे अनुभव लोकांना आले.

तसेच गावाकडून कामासाठी आलेल्या चाकरमानी किंवा दुसऱ्या राज्यातून आपल्या राज्यात कामासाठी आलेल्या वेगवेगळ्या व्यक्ती कामबंद व हातावर पोट असल्यामुळे त्यांना ना कुठे काम मिळत होते. गावाकडे परत जाण्यासुद्धा काहीच सोयीसुविधा उपलब्ध नव्हत्या. बराच मजदूर वर्ग तुटपुंजी शिंदेरी घेऊन मुलाबाळांसह पायी कित्येक मैल प्रवास करत होते. उपाशीपोटी अनवाणी पायाने जाणारे, लहानमुले, गर्भवती महिला, वयस्कर प्रौढ शहरात न राहता मरण जरी आले तरी गावी यावे या अपेक्षेने पायी चालत जात होते. यापेक्षाही माणुसकीला काळीमा फासणारी गोष्ट म्हणजे गर्भवती महिलांचे योग्य वेळी उपचार न झाल्यामुळे गर्भपात व गर्भवतीचे मृत्यु, लहान मुलांचे उपचाराअभावी अकाली मृत्यु. यात सर्व त्या लहानग्या जीवांची काय चूक? लॉकडाऊन ही परिस्थिती कोणाच्या हातातली परिस्थिती नव्हती. पण सरकार दरबारी बसणाऱ्यांना याचे सुनियोजन करणे अपेक्षित होते. प्रत्येकाला त्याचा आहाराच्या किंवा किमान २ वेळच्या जेवणाचे नियोजन करणे अपेक्षित होते. कित्येक तर उपासमारीमुळे मृत्युमुखी पडले याची गिनती पण कोणाला करता येणार नाही.

Health is Wealth

असे म्हटले जाते, आरोग्य हे व्यक्तीची संपत्ती आहे. पण जोपर्यंत २ घास पोटात पडत नाही तो पर्यंत आरोग्य राहात नाही. लोक गावाकडून शहराकडे पैसे कमावण्यासाठी आली. पण या परिस्थितीत बऱ्याच जणांना हे उमगले की गावात पैसा नसला तरी २ वेळचे पोट भरण्यापुरते मिळते. सेलिब्रिटी व्यक्तीला कोरोना झाला तर दर १० मिनिटाने मीडियावाले ब्रेकिंग न्यूज दाखवतात. पण कित्येक व्यक्ती उपासमारीने झोपतात तर काही उपासमारीने मृत्युमुखी पडत आहेत. याची जराही दखल घेत नाही किंवा त्यावर उपाययोजना करावी याचे कोणालाही भान नाही. म्हणूनच कोरोनामुळे अर्थव्यवस्थेला खूप मोठा फटका, गरीब व मध्यमवर्गीयांवर जीवनावर मोठ्या प्रमाणात झालेला दिसतो. कोरोनापासून सर्वांनी स्वतःची व कुटुंबाची काळजी घ्यावी तरच या रोगापासून आपली, कुटुंबाची व समाजाची सुटका करता येईल.

□

* पुष्पा माटे

आत्मविश्वास.... फार महत्वाचा शब्द. माणसाला आयुष्यात फार महत्वाचा आहे. जसे जेवणात आवश्यक तितकेच तिखट-मीठ वापरतो तसे संसारातही माया, मोह, क्रोध, लोभ, मत्सर यांचा वापरही आपण मर्यादितच केला तर संसार सुखाचा आणि समाधानाचा होतो आणि आयुष्यही सुखकर होते.

संवाद ॥

३३

जसे म्हणतात ना, समोर ठेवलेला पाण्याचा ग्लास काहीना रिकामा दिसतो तर काहीना भरलेला. म्हणजे काहीचा नकारार्थी दृष्टीकोन तर काहीचा दृष्टीकोन होकारार्थी असतो. पण नकारार्थी दृष्टीकोनातही लोक जगतात. आयुष्यात कितीही संकट व्यत्यय अडचणी आल्या तरी आत्मविश्वासानेच मात करता येते.

असाच एक प्रसंग, मी जेमतेम २२-२३ वर्षांची असताना अन्नपूर्णा परिवार या संस्थेत कामाला लागले. आमच्या संस्थाप्रमुख यांच्याविषयीचा प्रसंग माझ्या डोळ्यासमोरचा. त्यांनी बँकेतील नोकरी सोडून महिलांच्या कल्याणासाठी संस्था सुरू केली. गरीब गरजू महिलांच्या चेहऱ्यावर हसू फुलवून हे त्यांचे उद्दीष्ट. सुरवातीला चारचौघांचाच स्टाफ. त्या चौकटीतील एकीची राजीनामा. संस्थेची कुवत जास्त पगार देता येणारी नव्हती. अशात अनुभवी व्यक्ती नोकरी सोडून जाते. कशी घडी बसवणार? कसा पाया रचणार? आणि कशी इमारत होणार? ह्या ना अशा अनेक प्रश्नांनी ताईच्या चेहऱ्यावर काळजी दिसत होती. त्यावेळी आम्हाला ती दिसत नव्हती किंवा समजत नव्हती पण अशा प्रसंगात गुडघ्यात डोके घालून न बसता वाट शोधणे मार्ग काढणे हे आम्ही त्यांच्याकडून शिकलो. आज या चारचौघांचा चारशे नव्हे तर आठशे जणांचा स्टाफ आहे.

प्रत्येकाला त्याच्या कुवतीनुसार पगार मिळतोय आणि तो नियमित मिळावा आपल्या संस्थेतल्या प्रत्येकाला न्याय मिळावा यासाठी त्यांची तळमळ धडपड खरंच उल्लेखनीय आहे.

मी ही त्यांच्याकडून आयुष्यात बरंच काही शिकले. भरपूर वेळ ज्ञान त्यांच्याकडून मला मिळाले. माझ्याही आयुष्यात खूप संकट अडचणी आल्या. एका संकटातून बाहेर पडेपर्यंत दुसरे आ वासून उभे असायचे. कधी-कधी खचायला व्हायचे. माझी जननी म्हणायची, 'अगं! कुंतीने भगवंताकडे फक्त दुःख मागितले कारण मी अखंड तुझ्या स्मरणात राहावी म्हणून. कारण तोच आपला सोबती असतो. आत्मा हाच परमेश्वर आहे आणि त्यावर आपला विश्वास असला की आपण सगळ्या संकटातून तरतो. म्हणजेच आत्मविश्वास हवा.' माझ्या आयुष्यातील दोनच ईश्वराची दैवी मूल्यवान एक म्हणजे माझी आई आणि दुसऱ्या माझ्या गुरू आमच्या ताई यांच्याकडून मी आयुष्य जगण्याचे धडे घेतले आणि माझा आत्मविश्वासही त्याच आहेत.

□

* सुमित गणपत चव्हाण

भारतात कोरोनाचा उद्रेक पाहायला मिळत आहे. देशातील कोरोनाप्रस्तांचा आकडा वाढत असून रुग्णांची संख्या २,५६,६११ वर गेली आहे. एका दिवसात कोरोनाचे तब्बल ९९८३ नवे रुग्ण आढळून आले आहेत. तर २०६ जणांचा मृत्यू झाला आहे. कोरोनामुळे देशभरात ७१३५ लोकांना आपला जीव गमवावा लागला आहे. तर दुसरीकडे महाराष्ट्रातील कोरोनाच्या संसर्गाचे संकट दिवसेंदिवस अधिकच तीव्र होत आहे.

कोरोना मुंबईतील सर्वात मोठा हॉटस्पॉट बनला आहे. धारावी हा मुंबईतील कोरोनाचा हॉटस्पॉट बनला असून परिस्थिती गंभीर आहे. गेल्या सात दिवसांत एकाचाही कोरोनामुळे मृत्यू झाला नाही. पण ३० मे ते ७ जून या काळात कोरोनाने एकाही व्यक्तीचा मृत्यू झालेला नाही. आता त्याचा हळूहळू परिणाम समोर येत असल्याची माहिती एका अधिकाऱ्याने दिली आहे. योग्य वेळी उपचार मिळून कोरोनामुळे होणाऱ्या मृत्यूंचा दरही कमी झाला असल्याची माहिती अधिकाऱ्यांनी दिली आहे.

□

* सृष्टी गायकवाड

भारत आता कोरोना व्हायरसच्या संकटाला पूर्णपणे ओळखू लागला आहे आणि प्रतिसाद देऊ लागला आहे. इतर देशांच्या चुकामधून शिकण्याचा त्याचा फायदा आहे. जेथे आरोग्याच्या संकटाचा पूर्वी स्फोट झाला होता. भारत काय करीत आहे आणि त्यासमोरील आव्हानावर काही विचार येथे आहेत. हे लक्षात ठेवून संकटे पाहणे आणि दूरवरून भाष्य करणे यास काही मर्यादा असू शकतात.

प्रथम जवळजवळ प्रत्येक देशाने विषाणूंचा प्रसार नियंत्रित करण्यासाठी धीमेपणाने काम केले आहे. भारताबाहेर पाहिजे तितक्या लवकर प्रतिसाद दिला आहे.

परंतु, असे दिसते की हळूहळू धीमा होण्याचे धोके जास्त प्रमाणात होण्यापेक्षा जास्त आहेत अगदी आर्थिक किमतींनादेखील परवानगी

देत भारत लवकरच एक दिवस नव्हे तर राष्ट्रीय लॉकडाऊनसाठी गेला. तथापि, हे लॉकडाऊन अशा प्रकारे अमलात आणले आहे. तरी ज्यामुळे घाबरणे आणि टंचाई निर्माण होईल, नियोजन पुन्हा करून पाहिले. हे अपेक्षेपेक्षा कमी दिसते. जर अन्नाचा आणि इतर मूलभूत वस्तूंचा पुरवठा खंडित झाला तर अराजक आणि इतर प्रकारच्या आरोग्याच्या समस्या उद्भवू शकतात.

लॉकडाऊनमुळे सामान्य लोकांच्या घरातही खूप समस्या आली आहे. सामान्य नागरिकांना आपले कामाचे पैसे मिळणे बंद झाले आहे. यामुळे त्यांना आपल्या सरकारने मदत म्हणून महिन्याचे रेशन मोफत देण्यात आले आहे. यामुळे गरीब व सामान्य लोकांना खूप मदत झाली आहे.

□

* रोशनी विजय शिंदे

डिसेंबर २०१९च्या पहिल्या आठवड्यात नवीन कोरोना विषाणू सापडला. त्याला कोरोनाचा नवा विषाणूचा प्रकार घोषित केला आहे. विषाणूची निश्चिती झाली असून सध्याचा विषाणू हा कोरोनाचा ७ वा प्रकार आहे.

हा विषाणू एका व्यक्तीतून दुसऱ्या व्यक्तीस संक्रमित होत असल्याने त्याचा धोका अधिक वाढला आहे. हा विषाणू सर्दीच्या विषाणूसारखाच पसरतो. हे मानव आणि प्राणी दोघांना संक्रमित करतात. हे लवकर प्रसरण पावतात आणि लहान मुलांमध्ये या विषाणूचा संसर्ग लवकर होतो.

कोरोना विषाणूच्या संसर्गाची मुख्य लक्षणे : डोकेदुखी, वाहणारे नाक, खोकला असणे, घसा खवखवणे, ताप येणे, अस्वस्थता, शिंका येणे, दम्याचा त्रास वाढणे, थकवा येणे.

□

* लवेश मधू शिवतरकर

कोरोना प्रत्यक्षात विषाणूचा एक मोठा समूह आहे, जो प्राण्यांमध्ये सामान्यपणे आढळतो. यूएस सेंटर फॉर डिजीज कंट्रोल अँड प्रिव्हेंशन (सीडीएस)च्या मते, कोरोना विषाणू जनावरांमधून मानवापर्यंत पोहोचला. नवीन चिनी कोरोना विषाणू हा सार्स विषाणूसारखा आहे. या संसर्गामुळे ताप, सर्दी, धाप लागणे, घसा खवखवणे, खोकला यांसारख्या समस्या उद्भवतात.

असे मानले जाते की, कोरोना विषाणू सीफूड खाऊन पसरला होता. पण आता कोरोना विषाणू माणसांपासून माणसांपर्यंत पसरत आहे. कोरोना विषाणूचा संसर्ग झालेल्या एखाद्याशी संपर्क झाला, तर संक्रमणाचा धोका आहे. खोकला, शिंका किंवा हात थरथरणे ही साधारण लक्षणे आहेत. एखाद्या संक्रमित व्यक्तीस स्पर्श करणे आणि नंतर त्यांच्या तोंड, नाक किंवा डोळे यांना स्पर्श करणेदेखील व्हायरस संसर्गास कारणीभूत ठरू शकते.

ज्या प्रकारे प्रत्येक नाण्याला दोन बाजू असतात. तसंच समाजात घडणाऱ्या प्रत्येक गोष्टीला चांगली आणि वाईट अशा दोन बाजू असतात. कोरोना विषाणूचा वाईट अनुभवांसोबत चांगले परिणामही झाले. कोरोना विषाणूचे सामाजिक अनुभव पुढीलप्रमाणे :

१. कोरोना विषाणूकडे केवळ एक साथीचा रोग किंवा संकट म्हणून न पाहता, भविष्यातील बदलाची कल्पना आपल्याला वर्तमानात देणारी व्यवस्था म्हणून या साथीचा विचार केला पाहिजे. नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित आपत्तीमुळे मानवजात संकटात सापडल्याची कथा असलेले अनेक चित्रपट आपण सर्वांनीच कधी न कधी पाहिले आहेत. मात्र खऱ्या आयुष्यात आपल्याला याचा अनुभव घ्यावा लागेल. अशी कल्पनाही कुणी केली नसावी. अर्थात सध्याचे चित्र पाहिल्यास कल्पनेने वास्तवावर मात केलेली दिसतेय. बदल अत्यंत वेगाने झालाय आणि त्याला आपल्याला आत्ताच तोंड द्यावे लागणार आहे.

ही साथ आल्यामुळे काही आठवड्यांतच आपली जीवनशैली बदलली आहे. हे आता सर्वांनीच मान्य केलेले आहे.

२. आपल्यातील अनेकांना सध्या ट्रॅफिकच्या समस्यांचा सामना करावा लागत नाही. तसेच कार्यालयीन बैठकांना उपस्थित राहण्यासाठी किंवा सेलिब्रेशनसाठी, एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी प्रवास करावा लागत नाही. परिणामी आपला वेळ वाचतो आहे.

३. सध्या जग हे आर्थिक मंदीच्या दिशेने वाटचाल करतेय याची आपल्याला पूर्ण जाणीव आहे. त्यामुळेच आपण सध्याचे आपले

सायबर वास्तव पैशाच्या अभावाने बाजारात आलेला स्थूलपणा आणि त्यातून वाढलेली बेरोजगारी, बँकेनी दिलेली कर्जाऊ रक्कम परत न आल्यामुळे बँकांचे निघालेले दिवाळे, शेअर मार्केटमधील उतार तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील रुपयाची घसरणारी किंमत, जीडीपीची सातत्याने होणारी घसरण या सर्व गोष्टी नोटाबंदीनंतर सातत्याने आपण पाहतोय. सध्याची भारतीय अर्थव्यवस्था दुष्टचक्रामध्ये सापडली आहे. ज्यामुळे लोकांच्या हातात कामधंदा नाही, पैसे नाहीत, बँक बचत/ठेवी नाहीत. नेमक्या या परिस्थितीत कोरोनाच्या प्रादुर्भावामुळे हतबलता वाढत चालली आहे. या सगळ्याचा सारासार विचार केंद्र शासनाने करणे गरजेचे होते.

□

* अंजली धम्मपाल गाडे

कोरोनाचा विकार आपल्या समाजाला नवी विषमता शिकवतो आहे. सध्या कोरोनामधील खूप सामाजिक अनुभव आले आहेत. सध्या समाज हा कोरोनाच्या भीतीमध्ये अडकला आहे. त्यातूनच कोरोना रुग्णांशी किंवा कोविड योद्ध्यांशी वागताना समाजाचे क्रौर्य उफाळून येत आहे. हा भेदाभेद इतका सर्वदूर पसरला आहे की कोरोना गेल्यानंतरही भेदभाव करण्याची ही वृत्ती कायमच राहिल. अशी भीती वाटत आहे. कोरोनाने जगामध्ये भय आणि क्लेशदायक परिस्थिती निर्माण केली आहे. व संबंध मानवी जीवनामध्ये एक प्रकारची गतिशून्यता आणली आहे. भारतही आज या आजाराशी मुकाबला करताना संघर्षमय परिस्थितीतून जातो आहे. आज भारतात कोरोनाग्रस्तांची संख्या लाखात आहे. कोरोनाशी मुकाबला करण्यासाठी सरकार सर्व उपाययोजना करत आहे. अशा संकटसमयी सार्वजनिक क्षेत्रामधील सामान्य जनतेच्या परहितकारक वृत्तीचीही कसोटी लागली आहे.

□

* मृणाल उमेश कुंभारकर

कोरोनाचे संकट आज पूर्ण देशामध्ये चालू आहे. कधी एवढे मोठे संकट येईल, असा कोणी विचारपण केला नाही. पण आज या रोगामुळे खूप सारे नुकसान झाले आहे.

कोरोनाचे नुसते नाव ऐकले तरी खूप भीती वाटायला लागते. कोरोनामुळे आज संपूर्ण देशात लॉकडाऊन करावा लागला. पूर्णतः बंदची स्थिती निर्माण झाली. या महामारीमुळे सर्व दुकाने, बँक, सर्व रोडवरील रहदारी बंद, पेट्रोलपंप बंद. यामुळे आम्ही मुले कुठे बाहेरपण जाऊ शकत नाही. खेळायला नाही, कुठे कोणाच्या इथे जायचे पण नाही.

कोरोनामुळे एक गंमतपण झाली. आमची परीक्षा रद्द झाली. त्यामुळे थोडे टेन्शनपण कमी झाले. पण आता खूप दिवस झाले. या रोगामुळे खूप हाल झाले. काही जणांची नोकरी पण गेली त्यामुळे रोजगार पण नाही मिळत. उपासमारीची वेळ सर्वांवर येऊन ठेपली आहे. देवाकडे आता एकच प्रार्थना करेन या रोगाचे संकट आपल्या देशातून दूर झाले पाहिजे आणि सगळे पहिल्यासारखे दिवस यायला पाहिजेत.

□

* प्रणव शिवाजी निमोनकर

कोरोनामुळे आज सर्व जग बंद झाले आहे. कोरोना हा विषाणू २०१९ मध्ये आला आहे. त्यामुळे COVID-19 असे नाव दिले गेले. कोरोनाने सर्व जगाला व्यापलं आहे. त्यामुळे आपल्याला बाहेर जाताही येत नाही आणि बाहेरून कोण आपल्या घरीही येऊ शकत नाही. कोरोनामुळे आपला बाहेरच्या जगाशी संपर्क तुटला आहे. आपण घरातच कैद झाल्यासारखं बसलो आहे. याचा सर्वात जास्त फटका मोठ-मोठे उद्योगधंदे, शालेय शिक्षण, महाविद्यालये यांना बसला आहे. लोकांना आर्थिक समस्यांनादेखील सामोरे जावे लागत आहे. तसेच ज्यांची घरे त्यांच्या हातावर म्हणजे जर काम केले तरच पैसे मिळतात असे लोक आहे. त्यांना सर्वात जास्त आर्थिक समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे. लोक त्या दबावात स्वतः आत्महत्या करून आपल्या परिवारालासुद्धा आत्महत्या करण्यास भाग पाडत आहेत. एवढे सगळे होऊनही कोरोना कधी संपणार असा प्रश्न सर्व जगासमोर उभा राहिला आहे. आपल्या शैक्षणिक वर्षांवरदेखील परिणाम झाला. दहावी व बारावी इयत्तामध्ये असलेल्या विद्यार्थ्यांचे पेपर उशिरा घेतले. काही पेपरसुद्धा रद्द झाले तर त्यांचे अद्याप परीक्षांचे निकालदेखील लागले नाहीत. त्यामुळे २०२०-२१ हे शैक्षणिक वर्षदेखील वाया जाईल की काय ही भीती आहे. विद्यापीठ परीक्षांचेदेखील त्यांना कोरोनामुळे

पेपर रद्द करावे लागले. त्यामुळे खूप विद्यार्थ्यांवर दुष्परिणाम झाला. आता त्यांनी सर्व ऑनलाइन अभ्यासक्रम चालू केला आहे. ही चांगली बाब आहे. परंतु लहान मुलांचे डोळे, डोकेदुखी असे अनेक प्रकार समोर आले आहेत. तसेच काही विद्यार्थ्यांकडे ऑनलाइन अभ्यास करण्यासाठी स्मार्टफोन नाही. त्यामुळे त्यांना चिंता वाटू लागली आहे. तसेच आपण घरीच राहून स्वतःची व कुटुंबाची काळजी घेणे अनिवार्य आहे.

□

* राधा अंबादास मेदनकर

कोरोना विषाणू म्हणजेच कोविड १९ हा एक आजार नाही परंतु या विषाणू संसर्गामुळे एका वेळेला कितीतरी लोक कोरोनाबाधित होतात. हा एक महामारीचा प्रकार आहे. आपल्या भारतात याची लक्षणे फेब्रुवारी महिन्यापासून दिसून आली. एक-दोन म्हणता म्हणता कोरोनाबाधितांची संख्या ७४२४१७ आणि मृतांची संख्या २०६४२ आहे.

कोरोना काळ हा माणसांसाठी बनून आला आहे. यामुळे जवळजवळ तीन महिने सर्व मोठमोठी शहरे, सर्व कामकाज बंद, दुकाने, धंदे सर्व काही बंद ठेवली होती. त्यामुळे मोठमोठी वस्ती गल्लीबोळ सर्वकाही सामसूम झाले होते. रस्त्यावर एकही माणूस दिसत नव्हता. कामकाज ठप्प, गोरगरिबांचे हाल झाले, रोजंदारीवर काम करणाऱ्या कुटुंबाची उपासमार चालू झाले. परंतु काही संस्थांकडून जेवण वाटप, अन्नधान्य वाटप, पैसे वाटप इ. मुळे गोरगरिबांची जीवनवाट चालू राहिली. आमची संस्था अन्नपूर्णा यानेदेखील मोठा वाटा उचलला आहे. गोरगरिबांना अन्नवाटप, धान्यवाटप तसेच संस्थेचे कर्जदार आहेत त्यांना त्यांच्या उत्पन्नाचा विचार करून रु. २०००/- ची मदत केली, आमची संस्था अन्नपूर्णा आम्हा सर्वांना म्हणजे कर्जदारांना तीन महिन्यांचे हप्ते भरण्यासाठी आम्हाला मुदत देऊन आमच्यावर खूप मोठे उपकार केले आहेत. आम्ही आमच्या संस्था अन्नपूर्णाचे खूप आभारी आहोत.

आता मात्र कोरोनाचे भय सोडून स्वतः काळजी घेणे गरजेचे आहे. तोंडावर मास्क लावणे, हात साबणाने वारंवार धुणे, तसेच कोठेही बाहेर गेले असता. एकमेकांशी बोलताना किंवा दुकानात एखादी वस्तू खरेदी करताना दोन फुटांच्या अंतरावर उभे राहावे अशा प्रकारे काळजी घेऊ व कोरोनावर लवकरच मात करू.

□

* प्रणय रवींद्र काळे

जागतिक आरोग्य संघटनेने (WHO) कोरोना विषाणूला साथीचा रोग जाहीर केला आहे. कोरोना व्हायरस हा एक अत्यंत सूक्ष्म परंतु प्रभावी व्हायरस आहे. कोरोना विषाणू हा मानवी केंसांपेक्षा १०० पट लहान आहे. परंतु जगभरात कोरोनाचा संसर्ग झपाट्याने वाढत आहे.

कोरोना व्हायरस (सीओव्ही) व्हायरसच्या कुटुंबाशी संबंधित आहे. ज्याच्या संसर्गामुळे थंडीपासून श्वास लागणे यासारख्या समस्या उद्भवू शकतात. हा विषाणू यापूर्वी कधीच पाहिला नव्हता. डिसेंबरमध्ये चीनमधील वुहानमध्ये या विषाणूची लागण सुरू झाली. डब्ल्यूएचओच्या म्हणण्यानुसार ताप, खोकला, श्वास लागणे ही लक्षणे आहेत. या विषाणूचा प्रसार होण्यापासून रोखण्यासाठी अद्याप कोणतीही लस देण्यात आलेली नाही. पण आता हा रोग झपाट्याने पूर्ण जगभर पसरला आहे. या वेळी कोरोना विषाणूवर कोणताही इलाज नाही, परंतु रोगाची लक्षणे कमी करणारी औषधे दिली जाऊ शकतात.

आपण बरे होईपर्यंत इतरांपासून विभक्त राहा. कोरोना विषाणूवर उपचार करण्यासाठी लस तयार करण्याचे काम चालू आहे. या वर्षाच्या अखेरीस मनुष्यावर त्याची चाचणी घेतली जाईल. आरोग्य मंत्रालयाने कोरोना विषाणूपासून बचाव करण्यासाठी मार्गदर्शक तक्ते जारी केले आहेत. त्यांच्या मते हात साबणाने धुवावेत. अल्कोहोल - आधारित हँड रबदेखील वापरले जाऊ शकते. खोकला आणि खोकताना नाक आणि तोंड रुमाल किंवा टिशू पेपरने झाकून ठेवा.

कोरोनामुळे मानवी जीवनावर खूप परिणाम झाले आहेत. शाळा, कॉलेज, ऑफिस बंद झाले आहेत. मानवी जीवनावर खूप वाईट प्रसंग आला आहे. त्यामुळे आपण घरी राहूया आणि कोरोनाला हरवूया.

STAY HOME, STAY SAFE

□

संवाद ॥

३७

* दिपाली दयानंद सपकाळ

आजकाल सगळीकडे 'कोरोना गो' याचाच आवाज ऐकायला येतो. सगळीकडे कोरोना फक्त कोरोनाच. आजकाल 'कोविड १९' म्हणून ओळखला जाणारा आजार फ्लूसारखाच आहे. ताप, खोकला, धाप लागणे ही त्याची प्राथमिक लक्षणे आहेत. या आजाराची दहशत सगळीकडे आहे. अगदी लहान मुलेसुद्धा घराबाहेर पडायला घाबरतात व बोलतात. कोरोना येईल. तसेच गो कोरोना गो हे वाक्य विनोदाने व गांभीर्यानिही सगळेच बोलतात. सगळे जण या आजाराला घाबरतात. या आजाराचे औषध अजून आलेले नाही. वृद्ध लोक व दीर्घ आजार असलेल्या लोकांना जास्त धोका असतो. या आजाराला औषध नाही. परंतु काही काळजी आपण घेतली तर आपण नक्कीच या रोगापासून दूर राहू शकतो व आनंदाने म्हणू शकतो 'गो कोरोना गो'

त्यासाठी घ्यावयाची काळजी

१. आपले हात साबणाने कमीत कमी १५-२० सेकंद धुवा.
२. सॅनिटायझरचा वापर करा.
३. खोकताना किंवा शिकताना रुमालाने, टिश्यूने तोंड झाकून मग तो टिश्यू कचरापेटीत टाका.
४. आपण स्वतःच आजारी असलात तर घरीच राहा.
५. रुमाल कपडे वरचेवर बदला, स्वच्छ ठेवा.
६. आपल्या तोंडातून, नाकातून व डोळ्यांद्वारे आपल्या शरीरात शिरतो. म्हणून आपल्या चेहऱ्याला स्पर्श करणे टाळा.
७. मास्क वापरा.

* श्रुती सारीका कांबळे

कोरोना प्रसाराची सुरुवात जेथून झाली. त्या चीनने या साथीवर तीन महिन्यांनी जवळजवळ नियंत्रण मिळविले आहे. पण जगाच्या अन्य देशांत या महामारीने कहर केला आहे.

आपले डॉक्टर, नर्स, वॉर्डबॉय, पोलीस, कर्मचारी व अधिकारी केवळ सक्षमच नव्हते तर पूर्णपणे समर्पित आहेत यात जराही शंका नाही. सध्याच्या या आणीबाणीच्या परिस्थितीत ते जे अहोरात्र काम करत आहेत. त्यांची प्रशंसा करावी तेवढी थोडी होईल.

आपले मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे हेही जागरूकतेने व तातडीने निर्णय घेतात. मोठ्या प्रमाणावर चाचण्यांची सोय करणे ही जशी सरकारची जबाबदारी आहे. तसेच विनाकारण घराबाहेर न पडणे हेही लोकांचे कर्तव्य आहे. आपण देवभूमीचे रहिवासी आहोत, श्रद्धाळू आहोत व आपल्याकडे बऱ्याच गोष्टी रामभरोसे होत असतात. पण लोक गांभीर्य ओळखतील व पंतप्रधान मोदी व मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे जे सांगतील त्याचे पूर्णपणे पालन करतील, अशी आशा धरायला हवी.

थोडा वेळ लागेल पण कोरोनाविरुद्धचे हे युद्ध आपण नक्की जिंकू. भारत आधीपासूनच आर्थिक अडचणीत असून त्यात या कोरोनाने आणखीन भर घातली. ज्या शहरांमध्ये लॉकडाऊन सुरू झाला आहे. तेथे हातावर पोट असणाऱ्यांची संख्या खूप मोठी आहे. बरीच लोक सध्या बेरोजगार झाली आहेत. खाण्यापिण्याचे त्यांचे वांदे झाले आहेत.

काही झाले तरी कोरोनाने घाबरून जाऊ नका. स्वतःची काळजी घ्या. आपल्या परिसरात स्वच्छता ठेवा. त्यानेच आपण हे युद्ध जिंकू शकणार आहोत. बाहेर जाताना मास्क वापरा, सॅनिटायजर जवळ ठेवा आणि सोशल डिस्टन्सिंगचे पालन अत्यंत कठोरपणे करा.

* प्रियंका झुंजुरडे

आपल्या देशात चीन या देशातून कोरोना व्हायरस असा एक भयंकर विषाणू आपल्या देशात आला होता. जेव्हा तो व्हायरस आपल्या देशात आला तेव्हा कोणाला खबरही नव्हती की हा एक विषाणू इतपत पट्टीने भयंकर असेल आणि तेव्हाच काही महिन्यांमध्ये म्हणजे २२ मार्च २०२० या महिन्यापासून आपल्या संपूर्ण देशात लॉकडाऊन झाले आणि तेव्हाच आपल्या देशातले प्रधानमंत्री म्हणजेच नरेंद्र

मोदीजी यांनीसुद्धा आपल्याला सांगितले की, चीनमधून एक भयंकर विषाणू आपल्या देशात आला आहे म्हणून कोणीही त्याच्यापासून संक्रमित होऊ नये म्हणून मी लॉकडाऊन केले आहे आणि ते म्हणाले की तुम्ही घराच्या बाहेर निघू नका. घरातच राहा. आणि जो कोरोना व्हायरस आहे तो एकमेकांच्या स्पर्शाने होतो किंवा कोणाला सर्दी, खोकला किंवा ताप असेल आणि जर तो व्यक्ती खोकला किंवा शिंकला तर त्याच्या तोंडातले जे विषाणू आहेत ते त्या जागेवर पसरतात. म्हणून शिंकताना किंवा खोकताना तोंडावर रुमाल किंवा हात लावून शिंकणे किंवा खोकणे आणि सतत तोंडाला मास्क लावणे आणि आपण कुटून बाहेरून आल्यास साबणाने स्वच्छ हात धुणे आणि जर तुम्ही न हात धुता तुमच्या डोळ्याला किंवा नाकाला स्पर्श करायचा नाही कारण तुमच्या शरीरात कोरोनाचा विषाणू प्रवेश करू शकतो आणि त्यामुळे तुम्हाला कोरोना होऊ शकतो म्हणून तुम्हाला तुमचे हात न धुता तुमच्या डोळ्यांना किंवा नाकाला स्पर्श करू नका आणि दररोज तुम्हाला उत्तम आहारसुद्धा घ्यायचा आहे जसे की रोज १ अंड उकडून खाणे आणि रोज सकाळी १ ग्लास दूध घेणे, आणि जो कोरोना व्हायरस आहे. तुम्ही उत्तम आहार घेतला नाही तर तुम्हाला कोरोना व्हायरस सोबत लढण्याची शक्ती नाही राहणार आणि उत्तम आहार घेणे आवश्यक आहे म्हणून उत्तम आहार घ्या. कोणाला स्पर्श करू नका. वारंवार साबणाने हात धुवा. बाहेरून आल्यास आपले कपडे गरम पाण्याने डुबवून ठेवा आणि कोणाला चिटकायला जाऊ नका. आपल्या घरीच राहा आणि तरीसुद्धा आपल्या देशातल्या काही लोकांना असंसुद्धा वाटतं की काय आहे हे काहीपण म्हणतात म्हणून ते कशाचसुद्धा लक्ष ठेवत नाहीत म्हणून आपल्या मुंबईत आणि पुण्यात कोरोनाची संख्या खूप आहे म्हणून घरातच राहा आणि सुरक्षित राहा.

□

* कल्याणी धनंजय दामले

आज आपल्यावर कोरोना हे अतिशय भयानक संकट ओढावले आहे. कोरोना झाल्यावर पहिले त्या माणसाला सर्वांच्या संपर्कातून लांब किंवा दवाखान्यात त्यावर उपचार करण्यात येते. हा आजार एकमेकांच्या संपर्कात आल्यामुळे जास्त वाढतो. त्यामुळे सर्वत्र 'लॉकडाऊन' करण्यात आले.

लॉकडाऊनमुळे मोठ्या प्रमाणात सर्वांचे नुकसान झाले. या सर्व परिस्थितीत लहान मुलांचा फायदा झाला. त्यांना पास करून पुढच्या वर्गात पाठवण्यात आले. त्यामुळे आता सर्वात मोठा प्रश्न पैशांचा उद्भवला आहे. ज्यांची सेव्हिंग होती त्यांना एक-दीड महिना काही वाटलं नाही. ज्या लोकांचं 'हातावरच पोट' आहे त्यांचे बरेच हाल झाले. घरात अन्न-धान्याला पैसे नाहीत. काही लोकांनी घरात बसून कंटाळा आला म्हणून आत्महत्या केली. अनेक कुटुंबांनी पैशांच्या कारणामुळे जीव दिला.

त्याच्यावर 'लस' निघाली परंतु ती भारतात यायला वेळ आहे. म्हणून त्यावर उपचार म्हणून स्वतःची काळजी स्वतः घेणे.

जय हिंद! जय महाराष्ट्र!

□

* प्रतीक्षा सोनावणे

कोरोना व्हायरस हा आपल्याला कसा होतो? कोरोना व्हायरस झाल्यावर आपल्याला जराशी सर्दी होते. हळूहळू खोकला होतो, ताप येतो. मग आपल्याला वाटतं की, आपल्याला कोरोना झाला की काय? म्हणून लवकर सरकारी दवाखान्यात उपचार घ्यावेत. आपण उपचार लवकर घेतले नाही तर आपल्याला कोरोना होण्याची शक्यता असते.

आपण कोरोनाला घाबरतो. पण आपण कोरोनाला न घाबरता त्याच्याशी लढा, संघर्ष केला पाहिजे. तरच आपण या जगात राहू शकतो. काही लोकांना क्वारंटाईन केलेले असते. त्यातल्या अर्ध्या लोकांना अशी भीती असते की आपल्याला कोरोना झाला की काय? पण त्यांना का क्वारंटाईन केलेलं असतं की ज्या माणसाला कोरोना झालाय त्याच्यासोबत तुम्ही राहात असाल किंवा त्याच्यासोबत तुम्ही बोलला असाल, त्यामुळे तुम्हाला क्वारंटाईन करतात. लोक कोरोनामुळे नव्हे तर घाबरूनच मरतात.

ज्या लोकांना बी.पी. किंवा शुगर असेल अशा माणसांना कोरोना व्हायरस लवकर होतो. जर माणसाने कोरोना व्हायरससोबत संघर्ष केला पाहिजे. नाहीतर ज्यांना बी.पी., शुगर आहे अशा माणसांनी घाबरल्यावर त्यांचा बी.पी. वाढतो आणि तो खूप सिरियस होतो व त्याच्या मृत्यू झाला की लोक म्हणतात, तो कोरोनाने वारला पण तसं नसतं.

कोरोना झाल्यावर माणूस १५ दिवसांत नीट होऊ शकतो. म्हणून न घाबरता त्याच्याशी संघर्ष करा. त्याच्याशी लढा द्या.
कोरोनापासून सुरक्षा करा.

* श्रेयस केदार दामोदरे

कोरोनामुळे पहिल्यांदा अखव्या जगात मास्क व सुरक्षित अंतर हा नवीन नियम पाळावा व करावा लागला. कोरोनामुळे संपूर्ण भारताला तीन महिने घरात राहावे लागले. कोरोनामुळे परीक्षा रद्द कराव्या लागल्यात व अजूनसुद्धा शाळा सुरू नाही. कोरोनामुळे अखव्या जगातील गरिबांचे हाल झाले. या रोगामुळे फोनमध्ये शाळा सुरू झाली. या रोगामुळे भरपूर जणांच्या नोकऱ्या गेल्या. कोरोनामुळे स्वच्छता वाढली. कोरोनामुळे आपला खरा मित्र कोण ते कळले व आम्ही सर्व मित्र फोनवर दररोज बोलायला लागलो. कोरोनामुळे गणपती सोहळा व इ. सण रद्द केले. कोरोनामुळे काही गोष्टी स्वस्त झाल्या तर काही गोष्टी महागल्या. कोरोनामुळे भरपूर गाणीसुद्धा निघाली. कोरोनामुळे लाखो लोकांना त्यांचे प्राण गमवायला लागले. कोरोनामुळे पोलिस, डॉक्टर, सफाई कर्मचारी यांचा आदर वाढला व पुणे महानगरपालिकेचा वेग मंदावला. कोरोनामुळे मी माझ्या नातेवाईकांना ४ महिने भेटलो नाही व नातेवाईकांना कधी भेटतोय असे व्हायला लागलंय.

* आयुष सुनील म्हस्के

घरात आम्ही तिघेच राहतो. मी, मम्मी व दीदी. कमावणारी व्यक्ती म्हणजे मम्मी एकटी, मला पप्पा नाहीत. कोरोनामुळे सगळीकडे लॉकडाऊन. मम्मीचे कामही बंद. शाळेचा, खाण्यापिण्याचा, दवाखाना या सगळ्यांचा खर्च होत असल्यामुळे बॅलन्स कधी राहिलाच नाही आणि मग आमची परिस्थिती खूप वाईट. आमच्या इथे डाळ-भात येत असे. मग आम्ही तो खात आणि आता कोरोनाचे पेशंट जास्त सापडत असल्यामुळे अजूनही मम्मीला कामाला बोलावले नाही. मम्मी दुसऱ्यांच्या घरी जाऊन त्यांचे जेवण बनवते. आम्ही आता खूप अडचणीत आहोत. मामा थोडीफार मदत करतात आणि आता ऑनलाइन शिक्षण सुरू झाल्यामुळे दीदी आठवी व मी दहावी मोबाइलवर शिक्षण चालू असल्यामुळे मोबाइल एकच. दोघांचीही वेळ एकच सकाळी ७.३० ते दुपारी १.३० असल्यामुळे खूप प्रॉब्लेम होतात. सांगायचे झाले तर खूप सारे अनुभव आहेत.

* कबीर आलम

कोरोना ही अशी महामारी आहे त्यामुळे आपल्या सर्वांच्या जीवनावर व वातावरणावर खूप वेगवेगळे परिणाम झाले. त्यामध्ये लॉकडाऊन : पूर्ण देशात लॉकडाऊनच निर्माण झाले. सर्व परिसरामध्ये दुकाने, बाजारपेठा, उद्योगधंदे अशी सर्व कामे बंद झाली. आजूबाजूचे रस्ते रिकामी झाले. संपूर्ण रस्त्यावर शुकशुकाट झाले आहे.

शाळा, कॉलेज बंद होते. टीव्हीवर, मोबाइलवर फक्त कोरोनाच्या बातम्या दिसत होत्या. जिथे-तिथे फक्त कोरोनावर बोलत असायचे. यामुळे आपण फक्त कोरोनावर विचार करत होतो. रस्त्यावर माणसे बघितली की मास्क लावला जायचा, कोणीही बाहेर पडत नव्हते आणि सोशल डिस्टन्सिंग पाळणं हेही बंधनकारक होते. एकमेकांपासून दूर असणारे या काळात फक्त किराणामालाची दुकाने व दवाखाने आणि बँका चालू होत्या. घराबाहेर पडताना सोशल डिस्टन्सिंग पाळणं गरजेचं होतं. त्यामुळे कोणीही घराबाहेर पडत नसायचं. त्या काळात आमच्या येथे दोन कोरोना पेशंट सापडले. त्यामुळे आमच्या येथे भीतीचे वातावरण निर्माण झाले. आजूबाजूच्या लोकांना क्वॉरंटाईन व्हावे लागले. आमची तपासणी करण्यासाठी डॉक्टर आले होते व आमचा परिसर पूर्णपणे निर्जंतुकीकरण केले.

* यश राज जाधव

कोरोना ही महामारी चीन देशामधील वुहान या शहरामध्ये उदयास आली. या महामारीने चीनसोबतच संपूर्ण जगाला जखडून घेतले आहे. लाखो निष्पाप माणसांना आपला जीव गमवावा लागला आहे.

आपल्या भारत देशातही कोरोनाचा हाहाकार माजला असून हजारो बळी घेतलेले आहेत. या कोरोनाने कित्येक गरीब कुटुंब उघड्यावर पडले. कित्येकांच्या नोकऱ्या गेल्या. कित्येक कुटुंबाने आपल्या गावाला जाण्यासाठी मैलोनमैल चालत प्रवास केला.

या महामारीमध्ये अनेक कोविडयोद्ध्यांना आपल्या परिवारापासून लांब राहावे लागत आहे. आपले कोविडयोद्धा जसे की पोलीस, डॉक्टर, सफाई कर्मचारी इ.चा आपण आदर केला पाहिजे आणि आपणही स्वतःची काळजी घेतली पाहिजे. वारंवार हात धुणे, दर २० मिनिटांनी सॅनिटायझरचा वापर केल्यास आपण कोरोनावर मात करू शकतो. आपण जेव्हा जेव्हा बाहेर जातो. तेव्हा तेव्हा सॅनिटायझरची बाटली सोबत ठेवली पाहिजे. कोरोना या महामारीमुळे आज आपल्याला व आपल्या देशाला आर्थिक परिस्थितीशी झुंज घावी लागतीय. त्यामुळे कोरोनाचा हा वाढता प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी आपण स्वतःची व दुसऱ्यांची काळजी घेत घरातच राहून प्रशासनाला मदत केली पाहिजे व आपल्या शेजारील गरजूंना मदत केली पाहिजे.

□

* पायल प्रमोद गुरव

४ महिन्यांपूर्वी कोरोना व्हायरसने भारतात शिरकाव केला. म्हणता म्हणता रुग्णांची संख्या हजार, दोन हजारांवरून ४.५ लाखांवर येऊन पोहोचली आहे. आपल्या सगळ्यांच्या मनात एक भीती तयार झाली आहे. सर्वत्र लॉकडाऊन सांगितले गेले. सर्वांचे घराबाहेर येणे-जाणेदेखील बंद झाले आहे. आपण सर्वच जण शक्य तितकी काळजी घेत आहोत. पण सर्वांचीच शारीरिक हालचाल मंदावली आहे. सकाळचा मॉर्निंग वॉक, व्यायाम, जिम जाणे बंद झाले आहे आणि त्यामुळे हळूहळू शारीरिक दुखणी मान वर काढायला लागली आहेत. ५०% पेक्षा अधिक लोक वर्क फ्रॉम होम (work from home) करत आहेत. त्याचप्रमाणे सतत घरी राहिल्यामुळे मानसिक संतुलनदेखील बिघडत चालले आहे. परंतु ह्या सर्वच समस्यांवरची एक गुरुकिल्ली म्हणजे 'व्यायाम'. नियमित शारीरिक व्यायाम करणे अत्यंत गरजेचे आहे. आपल्या सर्वांनाच माहित आहे की, व्यायामाचे अनेक फायदे आहेत, जसे की शारीरिक स्ट्रेंथ वाढते. शारीरिक ठेवण सुधारते. रक्ताभिसरण सुधारणे, पचनशक्ती सुधारते, वजन कमी होते आणि बरेच काही. याचा आपल्या मानसिकतेवर सकारात्मक परिणाम होतो. सध्याच्या या परिस्थितीमध्ये आपल्याला शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्य जपणे अत्यंत आवश्यक आहे. WHO ने देखील सांगितले आहे.

आपले शारीरिक स्वास्थ्य जपण्यासाठी शारीरिक तंदुरुस्ती, पोषक आहार आणि शांत झोप महत्वाचे आहेत. त्याकरिता स्वतःसाठी एक नियमावली बनवा. जसे की शारीरिक स्वच्छता राखणे, दररोज व्यायाम करणे, कामाची व विश्रांतीची वेळ ठरवणे, सात्विक आहार योग्य प्रमाणात व वेळेत घेणे, मद्यपान, तंबाखूचे सेवन टाळणे, परिवारासोबत वेळ घालवणे, दुसऱ्यांना मदत करणे इ.

शाळा, कॉलेज, शैक्षणिक/प्रशिक्षण, कोचिंग संस्था बंद असल्यामुळे शिक्षण बुडत आहे. लॉकडाऊनमुळे बाहेर पडणे बंद झाल्यामुळे मुलांना घरात बसावे लागत आहे. मुलांना मोबाइलवर अभ्यास येत आहे व मुले तो अभ्यास करतात.

सगळे शहर बंद असल्यामुळे कंपन्या, दुकाने, उद्योगधंदे बंद आहेत. त्यामुळे बेरोजगारी वाढत आहे. त्यामुळे लोक आपली जमापुंजी वापरून दिवस काढत आहेत. काही लोक तर गावाला निघून गेले. कोरोना हा संसर्गजन्य रोग असल्यामुळे सरकारने धार्मिक स्थळे, प्रार्थनागृहे बंद करण्याचे आदेश दिले गेले आहेत. त्यामुळे घरातल्या घरात धार्मिक कार्यक्रम साजरे करायला सांगितले आहे.

चित्रपटगृह, नाट्यगृह, प्रेक्षागृह, शॉपिंग मॉल्स, बाजारपेठा, जिम्नॅशियम, धरणतलाव, मनोरंजन पार्क, बार, सभागृहे बंद, सर्व सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक, धार्मिक, मनोरंजक कार्यक्रमांना मनाई दिली आहे. कारण या स्थळांवर लोक मनोरंजनासाठी येतात, मॉल्स व बाजारपेठांमध्ये खरेदी करण्यासाठी येतात. कारण या स्थळांवर लोक जास्त प्रमाणात जातात. त्यामुळे ही स्थळे बंद करण्यात आली आहेत.

देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय हवाई प्रवास बंद (वैद्यकीय सेवा सुरक्षा आणि एअर अॅम्बुलन्स वगळता) सर्व मेट्रो रेल्वे सेवा बंद. जर वाहतूक सुरू केली तर आपण वेगवेगळ्या देशांत, जिल्ह्यांत पोहचू शकतो. पण सगळ्या देशांमध्ये कोरोना व्हायरसचे संक्रमण सुरूच आहे. जर वाहतूक सुरू केली तर संक्रमण अजूनच वाढेल म्हणून वाहतूक बंद ठेवण्याचा निर्णय सरकारने घेतला आहे.

हॉटेल, रेस्टॉरंट आणि अन्य आदरातिथ्य सेवा बंद आहेत. कारण वाहतूक सेवा सुरू केली तर दुसऱ्या देशातले लोक आपल्या देशात येणार व हॉटेलमध्ये राहणार, रेस्टॉरंटमध्ये जेवणार. त्यामुळे संक्रमण वाढण्याची भीती जास्त आहे. म्हणून हॉटेल व रेस्टॉरंट बंद

करण्यात आले आहेत. अत्यावश्यक व्यवसाय वगळता लोकांना सायंकाळी ७ ते सकाळी ७ वाजेपर्यंत संचारबंदी करण्यात आली आहे.

□

* प्रिती साळवे

आपल्या देशात अनेक प्रकारचे प्राणघातक विषाणूंची उत्पत्ती झाली व अनेक विषाणूंनी प्रवेश केला. पण कोरोनाने मात्र खळबळ माजवली. कोरोनामुळे काही महिन्यांसाठी अर्थव्यवस्था ठप्प झालेली, गरिब लोकांची भूकमारी झाली. घरात अन्न नसल्याने गरजू व गरिब लोक बाहेर काम शोधत असताना उपासमारी होऊन त्यांना कोरोनाची लागण झाली व त्यातच त्यांचा मृत्यू झाला. पण श्रीमंत लोक व हिंदी चित्रपटातील कलाकार मौजेचे जीवन जगत होते.

धन्यवाद.

□

* गायत्री अंकुश चव्हाण

महाराष्ट्रात गेल्या तीन महिन्यांपासून कोरोनाविरोधात लढा उभारत आहे. यामध्ये डॉक्टर, पोलिस, सफाई कर्मचारी, पत्रकार अशा अनेक घटकांचा समावेश आहे. याचप्रमाणे गरजूंना मदत करण्यासाठी पुढे येणाऱ्या संस्था, स्वयंसेवक सामाजिक कार्यकर्तेही पुढे सरसावत आहेत. मात्र अशा व्यक्तींबाबत सोसायटीतील किंवा भवतालच्या परिसरातील व्यक्ती, नातेवाईक संशयाच्या नजरेने पाहतात. त्यांच्यापासून संक्रमण होण्याची भीतीही अप्रत्यक्षपणे बोलून दाखवली जाते. प्रत्यक्ष बाहेर पडून काम करणारे स्वयंसेवक स्वच्छतेने सर्व नियम काटेकोरपणे पाळत आहेत. तरीही समाजाच्या मिळणारी दुर्लक्षित संशयास्पद वागणूक यामुळे धैर्य तुटत चालल्याची खंत स्वयंसेवकांशी सांगतात.

समाजात कोरोनासारखे भयंकर संकट डोकावत असताना सर्वांनी एकजुटीने सामना करण्याची गरज आहे. प्रत्येकजण रस्त्यावर उतरून मदत करू शकत नाही. मात्र एकमेकांना पाठिंबा देऊन ही लढाई लढता येऊ शकते. सेवाभावी संस्था, स्वयंसेवक गरजूंना अन्नधान्य पुरवठा करणे, डॉक्टर-पोलिस यांच्या कामाचा ताण कमी करणे असे प्रयत्न करत आहेत. घरात राहू या, नेहमी स्वच्छ राहू या, हात धुवूया.

□

* प्रेरणा विलास सकट

कोरोना हा विषाणू संसर्गजन्य रोग आहे. अख्या राज्यांत पसरला आहे. ह्या रोगामुळे सर्वांचे जीवन विस्कळीत झाले आहे. आमच्या घरावर ह्याचा खूप मोठा परिणाम झाला. कोरोनामुळे फक्त गरीबांनाच नाही तर जगातील प्रत्येक व्यक्तीला सामोरे जावे लागले. कोरोनामुळे जगाची आर्थिक व्यवस्था मोडून पडलेली आहे. कोरोनामुळे अन्य कामगारांचे काम गेले आहे. त्यांच्यावर उपासमारीची वेळ आली आहे. प्रत्येक मनुष्याच्या जीवनावर ह्याचा परिणाम झाला आहे. साऱ्या देशात लॉकडाऊन झाले आहे. ह्या रोगामुळे अनेकांचे मृत्यू झाले आहेत.

पण तरीही या बिकट परिस्थितीशी आपले सफाई कर्मचारी, डॉक्टर, नर्सेस, पोलिस हे मृत्यूशी झुंज देत आपले काम करत आहेत. या सगळ्यांना माझ्याकडून व माझ्या परिवाराकडून खूप खूप आभार.

□

* स्वयं घोडके

आज संपूर्ण जग कोरोना या आजाराने पुर्णतः भयभीत झाले आहे. सर्वत्र कोरोना आजाराने थैमान घातले आहे. जगण्यासाठी सकाळपासून तर रात्री झोपेपर्यंत पळणारा माणूस घरी शांत बसला आहे. घरातच त्याने स्वतःला कोंडून घेतले आहे. धावपळीचे जीवन जगणारा माणूस मला वेळच मिळत नाही म्हणणारा माणूस या रिकाम्या वेळेत काय करायचे? असा प्रश्न स्वतःलाच विचारू लागला आहे.

संवाद ॥

४२

पण मित्रांनो-मैत्रिणींनो, डॉक्टर्स, नर्स, पोलिस, सफाई कर्मचारी हे आपल्यासाठी २४ तास सेवा देत आहेत. आपण आपल्याला तर फक्त जीवनावश्यक वस्तू घेण्यासाठीच बाहेर जावे लागत आहे. पण मित्रांनो, या अत्यावश्यक सेवा देणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना तर हेही माहित नाही की आपल्याला कधी कोरोना होईल आणि आपण परत आपल्या घरच्यांना भेटू शकतो की नाही?

कोरोनाग्रस्त हॉस्टलमध्ये सेवा देणारे डॉक्टर्स, नर्स, सफाई कर्मचारी, जेवण पुरवणारे हे तर साक्षात मृत्युसोबत लढा देत आहेत. त्यांचेही कुटुंब आहे. त्यांनाही भावना आहेत. तेही माणूसच आहेत. त्यांनाही कोरोनाची लागण होऊ शकते. परंतु ते मोठ्या निष्ठेने आपले काम करत आहेत म्हणून मित्रांनो आपल्याला त्यांना एकच सहकार्य करायचे आहे की आपल्याला घरातच थांबायचे आहे. आपण एवढं एकच काम करायचं आहे.

□

* सृष्टी अमर मिसाल

‘कोरोना’ म्हणजे महामारी अर्थातच आज हा शब्द जरी ऐकला तरी धडकीच भरते. पण नेमका कोरोना आहे तरी काय?

सध्या जगभरात या कोरोना नामक विषाणूने हाहाकार माजवला आहे. या साथीने थैमान घातले आहे. जगातील बलशाही असणारा महासत्ता देखील या विषाणूपुढे हतबल झाल्या आहेत. अगदी सुक्ष्म स्वरूपातील असणाऱ्या या विषाणूमुळे परिस्थिती चिंताजनक झाली आहे.

मानवजातीला केवळ अस्तित्वाच्या पातळीवर आणणारे संकट म्हणजे कोरोना या विषाणूचा प्रादुर्भाव जगभरातील श्रीमंतांपासून तर गरिबांपर्यंत झालेला आहे. या साथीच्या वाढत्या प्रसारामुळे जगभरातील मानवी समुहाला ‘जिवंत राहणे’ हीच आपली प्राथमिकता आहे.

मानवजातीच्या करायला भाग पाडले आहे. इतका वाईट झालेला आहे की प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी जगभरात लॉकडाऊन जाहीर केले.

लॉकडाऊन संकट कमी की काय, त्यात अवकाळी पावसाने अजून संकटात भर टाकली. शेतात सोंगणीला तयार असलेला गहू अवकाळी पावसाने खबार होण्याची भीती आहे. तो माल शेतकऱ्यांकडून घेऊन व्यापारी व दलालांनी गोदामे भरून ठेवली आहेत. त्या मालाचे म्हणजे शेंगदाणे, खाद्यतेलाचे दर लॉकडाऊनमध्ये वाढतच आहेत.

कोरोनाचे निसर्ग आणि पृथ्वीवर होणारे परिणाम खूप झाले. रोजची वाहनांची गर्दी, वर्दळ, वाहनांचे आवाज, कारखान्यांचे आवाज, प्रदूषण यासारख्या गोष्टी थोड्या काळासाठी तरी नाहीश्या झाल्या आहेत. दुसऱ्या महायुद्धानंतर पहिल्यांदाच हा शुकशुकाट जाणवत आहे. या महामारी विषयीच्या सततच्या बातम्यामध्ये एक सकारात्मक बातम म्हणजे आज कित्येक वर्षांनंतर पृथ्वीवरील प्रदूषण कमी झाल्याचे आढळले आहे. हवेत स्वच्छता जाणवत आहे.

पातळीवर आणणारे संकट

कोरोनाने मानवी आयुष्यावर सुद्धा परिणाम झाले. कोरोनाचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी जगभरात लॉकडाऊन जाहीर केले. याचा परिणाम मानवी आयुष्यावर झाला. आज बरेच कॉर्पोरेट क्षेत्रातील लोक घरी बसूनच काम करत आहेत. दुसऱ्या बाजूला अनेक लोक या कोरोना

गोवामुक्ती संग्राम, संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन, महागाईविरोधी प्रतिकार समिती, भारतीय महिला फेडरेशन, भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष अशा विविध सामाजिक व राजकीय आंदोलनातून पुढाकार घेणाऱ्या आपल्या अन्नपूर्णा महिला मंडळाच्या संस्थापक पद्मश्री प्रेमाताई पुरव यांनी १५ ऑगस्ट २०२० रोजी ८६ वर्षात प्रवेश केला. त्याबद्दल अन्नपूर्णा परिवारातर्फे त्यांचे हार्दिक अभिनंदन!

व्हायरसच्या संसर्गात आले आहेत. हजारो लोकांचे बळी गेले. कोरोना या महामारीमुळे सामान्य लोकांचे जनजीवन विस्कळीत झाले आहे. कोरोनामुळे जगभरातील व्यापार, आयातनिर्यात, नवीन उत्पादन सगळंच ठप्प झालं आहे. यामुळे अर्थव्यवस्थेत अराजकता परसली आहे. लॉकडाऊनमुळे शेतात मजूर कामाला येत नाही त्यामुळे माल काढता येत नाही. काढला तर तो विक्रीसाठी बाजारात नेण्यासाठी वाहन नाही आणि नेलेच तर बाजार विकला जाईल याची कोणतीही हमी नाही यामुळे शेतकऱ्यांना हा माल आपल्या डोळ्यांदेखत शेतात तसाच सोडून घ्यावा लागत आहे. यामुळे मानवी जीवन विस्कळीत झाले आहे.

* Muskan Khan

A Novel Corona virus is a new strain that has not been previously identified in humans. Because of this virus we have faced so much of problem. The poor people were having financial problem from first only but now it has been so much of financial and health problem that they had leave the hope for living their life. But there are some areas where the government is providing the helping hand to poor people. Even the school children, college students have been delayed their studies because of no school. But there is the solution for this, the school has started online studies. The prime minister also started giving 800 rupees in 1 month for ladies to overcome their daily routine problems. So, be safe and be protective.

* Shaikh Hifzur

This year of 2020 has not started with a great note however we can do nothing about the present situation, the only thing we can do is find happiness from each and every corner of our life. We can do this easily by spending time with our family, playing indoor games with them learning new skills etc. (add points which are appreciate in accordance to and us teachers) therefore for us lockdown is no less than a book but when we talk about the poor population of India they are all helpless. They have no job. No money hence no food to eat thus this is no less than a nightmare to them. So yes lockdown is a boon for some and a curse to others.

* Nisha Poongan

On march 24, Mr. Modi said : "I fold my hands to say - please stay where you are," adding that "all leading experts say 21 days is the minimum we require to break the corona virus transmission cycle if we are not able to handle these 21 days, the country and your family will go back 21 years and many families will be destroyed. I am saying this not as the prime minister. The night of his address, India recorded 536 cases - a six fold jump in less than two weeks there were 10 deaths. Government and health officials feel that a complete lockdown and cessations of travel will keep those who are infected isolated and restrict infections and quarantine is of no use. Such a situation would quickly overwhelm hospitals as seen in Italy, Spain, Iran and The United States with among the lowest capita availability of hospitals beds and health care workers health experts says is there are too many cases, it will be catastrophic for India.

While India's lockdown has been among the harshest in the world, there have been instances of people gathering in large numbers. In fact, the makeshift relief camps that states have set up for migrant labour, the high average density of population are all aggravating factors for the spread of clusters as is seen in Mumbai.

What is COVID - 19

- Covid-19 is the short name for 'corona virus disease 2019'

What can I do to not contract Covid-19

- Keep your hands out of your mouth, nose and eyes. This will help keep germs out of your body.
- Wash your hands with soap and water for at least 20 seconds. If you don't have soap and water, use hand sanitizer to clean the germs.
- Cough or sneeze into a tissue or your elbow.

Thank you.

Be Safe / Stay Home.

*** Tabbasum Gulam Husen Shah**

Corona virus COV are a large family of virus that cause illness ranging from the common cold to more severe diseases such as Middle East Respiratory Syndrome MERS-COV and Severe Acute Respiratory Syndrome SARS-COV. A novel corona virus 19 a new strain that has not been previously identified in humans.

Corona virus are Zoonotic, meaning they are transmitted between animals and people. Detailed investigations found that SARS-COV was transmitted from civet cats to humans and MERS-COV from dromedary camels to humans. Several known corona virus are circulating in animals that have not yet infected humans.

Common signs of infection include respiratory symptoms, fever, cough, shortness of breath and breathing difficulties. In more severe cases, infection can cause pneumonia, severe acute respiratory syndrome, kidney failure and even death.

Standard recommendations to prevent infection spread include regular hand washing, covering mouth and nose when coughing and sneezing, thoroughly cooking meat and eggs. Avoid close contact with anyone showing symptoms of respiratory illness such as coughing and sneezing.

Using available preliminary data, the median time from onset to clinical recovery for mild cases is approximately 2 week and 3-6 weeks for patients with severe or critical disease.

Quarantine home facility is meant for asymptomatic healthy persons who may have been exposed to the COVID-19 infection but are not manifesting any symptoms. Therefore there is no question of discharge of such persons. However their stay under quarantine period will remain 14 days from the date of last exposure.

*** Sakshi Santosh Khandagle**

Corona virus disease (COVID-19) is an infection disease caused by a newly discovered corona virus.

Most people infected with the COVID-19 virus will experience mild to moderate respiratory illness and recover without requiring special treatment. Older people and those with underlying medical problems like cardiovascular disease, diabetes, chronic respiratory disease and cancer are more likely to develop serious illness.

The best way to prevent and slow down transmission is be well informed about the COVID-19 Virus the disease it causes and how it spreads. Protect yourself and others from infection by washing your hands or using an alcohol based rub frequently and not touching your eyes.

The COVID-19 Virus spreads primarily through droplets of saliva or discharge from the nose when an infected person coughs or sneezes, so it's important that you also practice respiratory etiquette (for example, by coughing

into a flexed elbow) At this time, there are no specific vaccines or treatments for COVID-19. However, there are many ongoing

Clinical trials evaluating potential treatments. WHO will continue to provide updated information soon as clinical findings become available.

To prevent infection and to slow transmissions of COVID-19 do the following

- Wash your hands regularly with soap and water or rub them with alcohol based hand rub.
- Maintain at least 1 meter distance between you and the person coughing or sneezing
- Avoid touching your face
- Cover your mouth and nose when coughing or sneeze
- Stay home if you feel unwell
- Refrain from smoking and other activities that damage your lungs
- Practice physical distancing by avoiding unnecessary gatherings and staying away from large groups of people

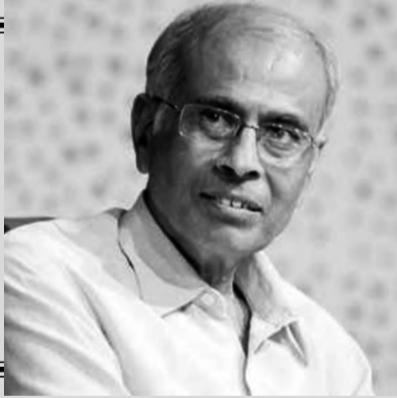
* Sanika S. Chincholkar

Corona Virus Disease (Covid-19) is an infection disease caused by a newly discovered corona virus.

Most people infected with the Covid-19 virus will experience mild to moderate respiratory illness and recover without requiring special treatment. Older people, and those with underlying medical problems like cardiovascular disease, diabetes, chronic respiratory disease and cancer are more likely to develop serious illness.

The Covid-19 virus spreads primarily through droplets of saliva or discharge from the nose when an infected person coughs or sneezes, so it's important that you also practical respiratory etiquette (for example, by coughing into a flexed elbow)

At this time, there are no specific vaccines or treatments of Covid-19. However, there are many ongoing clinical trials evaluating potential treatments. WHO will continue to provide updated information as soon as clinical finding become available.

महाराष्ट्र अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीचे संस्थापक डॉ. नरेंद्र दाभोळकर यांची सनातनी शक्तीनी २० ऑगस्ट २०१३ रोजी निघुण हत्या केली, महाराष्ट्र राज्यात सत्तांतर होऊनसुद्धा डॉ. दाभोळकरांचे खुनी अद्यापही मोकट आहेत.

डॉ. नरेंद्र दाभोळकरांच्या स्मृतीला अन्नपूर्णा परिवारातर्फे विनम्र अभिवादन!

अन्नपूर्णा परिवारातर्फे श्री सुरेश घोपेश्वरकर यांनी 'संवाद त्रैमासिक' न्यू एज प्रिंटिंग प्रेस,
८५ सयानी रोड, प्रभादेवी ४०००२५ येथे छापून घेतले.